

Дмитров С.О., Меренкова О.В., Медвідь Т.А.
під заг. ред. Бережного О.М

**Оцінка та управління ризиком використання послуг для
легалізації кримінальних доходів або фінансування
тероризму в комерційному банку**

Суми - 2010

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП.....	4
ГЛАВА 1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ БОРотьБИ З ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У БАНКІВСЬКІЙ СПРАВІ.....	6
<i>1.1 Загальні положення щодо методів і механізмів боротьби з «відмивання» коштів.....</i>	<i>6</i>
<i>1.2 Теоретичні засади фінансового моніторингу</i>	<i>20</i>
<i>1.3 Роль банків у протидії та запобіганні «відмиванню» коштів.....</i>	<i>28</i>
ГЛАВА 2. ЕКСПРЕС-ОЦІНКА ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ АБО ЇХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ	68
ГЛАВА 3. ВИКОРИСТАННЯ ІМОВІРНІСНОГО (БАЙЄСОВСЬКОГО) ПІДХОДУ ДЛЯ ОЦІНКИ ВНУТРІШНІХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ (АБО ЇХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ) ДЛЯ ВІДМИВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ.....	99
ГЛАВА 4. СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ ВНУТРІШНІХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ ТЕРИТОРІАЛЬНО ВІДОКРЕМЛЕНИХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ БАНКІВ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ	106
ГЛАВА 5. ПЕРЕВІРКА АДЕКВАТНОСТІ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ БІНАРНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ІМОВІРНІСНОГО (БАЙЄСОВСЬКОГО) ПІДХОДУ	118

ГЛАВА 6 СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ	122
ВИСНОВКИ	126
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	127
ДОДАТКИ	129

ВСТУП

Сьогодні спостерігається кардинальна перебудова фінансової та, зокрема, банківської сфер. Зростання міжнародних фінансових ринків та збільшення різноманітності фінансових інструментів забезпечили банкам ширший доступ до грошових коштів. В той же час продовжується розширення ринків та можливостей для створення нових продуктів і послуг. Темпи цих змін в різних країнах – різні, проте, повсюди банки все більше залучаються до розробки нових продуктів, послуг та технологій. Традиційна практика банківської справи, заснована на залученні депозитів та наданні кредитів, сьогодні є лише частиною діяльності типового банку, і досить часто найменш прибутковою.

Зміни свідчать про необхідність усвідомлення та дослідження й нового виду ризику – ризику залучення банків до відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Підхід на основі оцінки ризиків є важливим для ефективності та дійовості боротьби з відмиванням злочинних доходів. Він сприяє пріоритизації зусиль та діяльності з урахуванням вірогідності відмивання злочинних доходів і відображає досвід та адекватність зусиль до ризику. Більше того, світова фінансова криза, яка не оминула і банківський сектор України, змусила запровадити жорсткі вимоги щодо скорочення витрат банківських установ, що, зокрема, сприяє тенденції укрупнення та централізації, коли банки реорганізують свої філії, перетворюючи їх на безбалансові дирекції чи відділення, таким чином зменшуючи адміністративний апарат та оптимізуючи структуру своїх витрат.

При цьому, будь-який суб'єкт господарювання на ринку прагне володіти якісними інструментами оцінки і управління відповідними ризиками, що дозволить мінімізувати матеріальні витрати та вчасно і адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Таким чином, нагальною залишається проблема оцінки ризику використання власне послуг фінансової установи для відмивання коштів,

одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. *При цьому, перед банками постає питання: наскільки ризиковими є його структурні одиниці, де є проблемні питання та яким чином виявити відповідні ризики, зокрема, за наявності розгалуженої мережі?*

Розробка методики оцінки ризиків використання послуг структурних одиниць банку для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є актуальною сьогодні, оскільки дозволить забезпечити якісний моніторинг та управління даним різновидом ризику, спрямований на визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в банку, а також на забезпечення своєчасного вирішення таких проблем.

Підхід на основі оцінки ризиків є важливим для ефективності та дієвості боротьби з відмиванням злочинних доходів. Використовуючи підхід на основі оцінки ризиків, банк має змогу визначити як певні існуючі, так і потенційні проблеми, на які він наражається.

Отже, сьогодні ризик використання послуг структурних одиниць банків для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, посідає чільне місце в системі банківських ризиків, і саме тому, виникає необхідність пошуку підходів до його аналізу та розробки адекватних інструментів оцінки і управління.

Разом з тим, постає питання щодо адекватного вибору інструментарію для оцінки та подальшого управління таким специфічним видом банківського ризику, як ризик використання послуг структурних одиниць банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Дане дослідження покликане запропонувати інноваційний підхід до визначення та оцінки ризику використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму, цінність якого, зокрема, полягає в тому, що запропонована методика дозволяє здійснити кількісне вимірювання вищезазначеного ризику та, більше того, вона базується виключно на реаліях вітчизняної банківської справи, що робить її дієвою на практиці.

ГЛАВА 1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У БАНКІВСЬКІЙ СПРАВІ

1.1 Загальні положення щодо методів і механізмів боротьби з «відмивання» коштів

На рубежі ХХ - ХХІ ст. відмивання «брудних» грошей стало невід'ємною складовою будь-якої кримінальної діяльності, основною ланкою всієї економічної злочинності. Тому у розвинутих країнах боротьба з відмиванням грошей виділена у якості окремого напрямку діяльності в рамках загальної концепції заходів щодо протидії міжнародній організованій злочинності.

Першим кроком у протидії цьому явищу стало визнання наприкінці 1960-х років Конгресом США того факту, що готівка служить важливим джерелом коштів для організованої злочинності. Тому в 1970 р. там був прийнятий Закон «Про звітність з готівкових та валютних операцій», який став важливим фактором щодо посилення боротьби державної системи з відмиванням злочинних доходів.

Аналізуючи діюче «антилегалізаційне» законодавство деяких країн, можна виділити такий загальний аспект боротьби з цим злочином, як залучення до співпраці з правоохоронними структурами фахівців різноманітних фінансових інститутів - як банківських, так і небанківських. Співпраця, в свою чергу, припускає, що персоналу фінансово-кредитних установ надаються обов'язки виявлення сумнівних угод та повідомлення про них в компетентні органи. Оскільки такі дії суперечать зобов'язанню зберігати банківську таємницю, то у багатьох країнах, які активно борються з відмиванням грошей, видаються нормативні акти, що врегульовують ці питання.

В 1995 р. в США, в роз'ясненнях до Закону про таємницю банківських вкладів, була представлена програма «Знай свого клієнта», яка зобов'язала фінансові інститути своєї країни вивчати фінансовий стан своїх клієнтів та їх діяльність, аби захистити себе від потенційної можливості ненавмисно стати «каналом» для відмивання грошей.

У Німеччині, в підтримку до параграфу 261 "Відмивання грошей" Кримінального кодексу країни, в 1993 р. був прийнятий закон «Про виявлення прибутків від тяжких кримінальних злочинів» (фактично закон про боротьбу з відмиванням грошей), який стосується структур, що забезпечують (за родом своєї діяльності) легальність готівкового обігу: кредитних установ, фінансових інститутів, страхових компаній, ігорних закладів, федеральної пошти та деяких приватних осіб (наприклад, адвокатів та нотаріусів).

У Швейцарії 1 квітня 1998 р. набрав чинності новий Закон «Про боротьбу з відмиванням грошей». Він передбачає підвищення контролю за банками та фінансовими посередниками, причому його здійснюють як органи федеральної влади, так і різноманітні професійні організації. Між тим, за швейцарським законодавством під підозрою може опинитися будь-яка фізична чи юридична особа, оскільки в законі не прописаний граничний розмір сумнівної суми.

У більшості розвинутих країн світу створена законодавча база для судового переслідування осіб, винних у відмиванні злочинних доходів, відпрацьована система заходів щодо конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, у тому числі чітко регламентуються: заходи по боротьбі з відмиванням грошей, механізм взаємодії національних правоохоронних та контролюючих органів, пов'язаний з реалізацією даних заходів, а також відповідні вимоги щодо обмеження банківської і комерційної таємниці. Система заходів протидії відмиванню грошей в цих країнах базується на наступних основних принципах:

- встановлюється мінімальна сума фінансової операції, після якої усі операції подібного роду підлягають реєстрації банківською (або іншою фінансовою) установою з метою можливої подальшої перевірки;
- розробляється та вводиться у дію перелік ознак, які дозволяють визначити, чи відноситься здійснена фінансова операція до числа тих, що проводяться з метою відмивання грошей;
- відповідальність за інформування правоохоронних та контролюючих органів покладається на працівників банківських (або інших фінансових) установ, через які здійснюються фінансові операції;
- уряди вказаних країн уповноважують один з органів виконавчої влади правом координації діяльності всіх правоохоронних та контролюючих органів країни в галузі боротьби з відмиванням грошей.

Подібні органи були створені в США (U. S. Financial Crimes Enforcement Network - Організація США по боротьбі з фінансовими злочинами), Великобританії (The Financial Intelligence Unit of the National Criminal Intelligence Service - Підрозділи фінансової розвідки у складі Національної служби кримінальної розвідки), Франції (Traitement du Renseignement et Action contre les Circuits Financiers Clandestins - Група з розслідування незаконних фінансових операцій), Бельгії (Cellude de Traitement des Informations Financieres - Група обробки фінансової інформації), Австралії (АУСТРАК). У міжнародній практиці такі органи виконавчої влади отримали назву «Підрозділи фінансової розвідки». Дане визначення було прийняте на пленарній зустрічі Групи Егмонт у Римі в листопаді 1996 р.

У відповідності з затвердженим визначенням, підрозділ фінансової розвідки представляє собою центральний національний орган, відповідальний за збір, аналіз та передачу іншим компетентним органам інформації про виявлені факти фінансових порушень:

- а) що стосуються підозрілих доходів злочинного походження, або

б) недотримання державного законодавства або інструкцій в цілях протидії відмиванню грошей.

Таким чином, проблема легалізації злочинних доходів носить загальний міжнародний характер і пов'язана з такими особливо небезпечними соціальними явищами, як організовані злочинні угруповання, міжнародний тероризм і т. ін. Крім того, треба врахувати, що глобалізація процесів у світовій економіці неминуче веде до зростання злочинів транснаціонального масштабу.

Для кожної країни, протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, є питанням національної безпеки. Відмивання кримінальних доходів – це не тільки кримінальні дії, а й систематична загроза для фінансових ринків країни і для корпоративного сектору взагалі.

Сучасні масштаби можливостей тих, хто професійно займається відмиванням коштів, необмежені. Тому, складне завдання щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, постає не лише перед правоохоронними органами, а й перед фінансовими установами.

Феномен відмивання грошей базується на специфічних аспектах розвитку організованої злочинності: інтенсивний та екстенсивний.

Інтенсивний аспект феномену пояснюється якісними змінами що відбуваються в процесі відмивання грошей. Це, передусім, пов'язане з бурхливим розвитком економіки взагалі та сектора фінансових послуг, зокрема, що мав місце в другій половині ХХ століття. Це зумовлено появою та розвитком нових технологій, лібералізацією ринку і загальною тенденцією глобалізації економічного процесу. Але ті самі інструменти та ринки, що сприяють міжнародним фінансам та роблять економіки країн взаємозалежними, також становлять потенційну загрозу міжнародній фінансовій системі.

Світова фінансова інтеграція вплинула на перерозподіл фінансових інструментів, а саме, у світі дедалі меншим стає обіг готівкових коштів і бурхливо розвивається обіг безготівкових коштів. Таким чином, злочинці, які

отримують свої величезні прибутки готівкою, змушені, аби позбутися підозр щодо їх джерел, інтегрувати свої фонди в легальну фінансову систему. Момент позбавлення від готівкової маси є невід'ємною частиною процесу відмивання грошей.

Екстенсивний аспект феномену відмивання грошей пов'язаний із безпрецедентним розвитком організованої злочинності як такої. Цей розвиток, безперечно, безпосередньо пов'язаний із розвитком суспільства, про який йшлося вище. Серед конкретних причин цього розвитку можна виділити такі:

– соціальні зміни, які полягають, насамперед, у збільшенні в світі потоків міграції, пов'язаної з лібералізацією пересування людей у світі. В свою чергу, міграція є наслідком дедалі помітнішого розриву в рівні добробуту країн із розвинутою економікою та країн так званого «третього світу»;

– технологічний розвиток: поява нових технологій дозволила злочинцям більш оперативно, ефективно та організовано здійснювати свою діяльність. Адже, прискорення перевезень, розвиток транспорту дають більше можливостей для уникнення від правосуддя, удосконалення телекомунікацій - можливість організовувати та координувати злочинну діяльність з будь-якої точки планети та досконало приховувати злочинні доходи. Розвиток нових технологій використовується злочинцями для здійснення злочинів з використанням найновіших високотехнологічних засобів;

– збільшення розмаїття предметів злочинів: розвиток економіки пов'язаний також із розширенням асортименту товарів та послуг, що споживаються. Поява таких привабливих товарів, як різноманітна побутова техніка, комп'ютерні товари, одяг популярних торгових марок, прибуткові товари мистецтва та шоу-бізнесу, не могли не привернути увагу злочинців.

Складними є методологічні та практичні питання, пов'язані з тим, як визначити ступінь “брудності” грошей, момент “забруднення”, відстежити їх

рух та встановити факти спроб легалізації. «Брудні» капітали в режимі «відмивання» дуже рухливі, а їх пересування - здебільшого мають трансграничний характер. Суттєво ускладнюють ситуацію помітні відмінності між національними законодавствами, зокрема, банківськими, та системами регулювання підприємництва.

Відмивання кримінальних доходів в Україні є кримінальним злочином. В статті 209 Кримінального кодексу України зазначається, що **легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом**, вважається вчинення фінансової операції чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Слід відмітити, що у відповідних нормативних актах окремих країн існують суттєві розбіжності. Стосуються вони визначення переліку діянь, результатом вчинення яких є отримання коштів, що можуть бути легалізовані відповідно вимог законодавства конкретної країни. Подібними джерелами, в цілому, визнаються:

- злочини (будь – які, передбачені карним законодавством);
- злочини, що є типовими для організованої злочинності;
- злочини і правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

Дії з легалізації прибутків, отриманих із зазначених джерел, провадяться з метою створення видимості законності їх походження. Крім того, метою провадження процесу „відмивання” незаконних грошових коштів є приховування особи, яка ініціювала проведення відповідних фінансових операцій, а також протизаконності джерел цих коштів.

Як і інші члени світової спільноти, Україна активно вживає заходи щодо запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом. Тому зрозумілим є прагнення вітчизняних законодавців створити необхідну та відповідну нормативну базу на виконання вимог світового співтовариства в напрямку протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Зобов'язання держави щодо здійснення ефективної боротьби з відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, втілюються у відповідних законодавчих та нормативно – правових актах.

Законодавчим документом, що регулює порядок здійснення фінансового моніторингу в банківських установах є Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 за № 2121-III (далі – Закон про банки). При цьому, стаття 64 цього закону визначає обов'язок банківської установи ідентифікувати осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції. Так, банки зобов'язані ідентифікувати осіб, які здійснюють розрахунки за угодами на суму нижчу, ніж зазначено у частині третій цієї статті, якщо угода явно пов'язана з іншою угодою і загальна сума оплати за цими угодами перевищує встановлену межу або у разі обґрунтованої підозри в тому, що кошти набуті злочинним шляхом. З метою попередження злочинів, інформація щодо ідентифікації осіб надається банками відповідним органам згідно з законодавством України, яке регулює питання боротьби з організованою злочинністю.

Ця норма доповнена вимогами статті 18 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" №2664-III від 12 липня 2001 р., за якою фінансові установи зобов'язані повідомляти відповідні уповноважені державні органи про сумнівні та незвичні операції своїх клієнтів.

У відповідності з найбільш розповсюдженою моделлю процесу відмивання коштів, яка використовується міжнародною організацією ФАТФ¹, процес легалізації можна умовно розділити на три основні етапи

¹ FATF - The Financial Action Task Force

(стадії): розміщення, розшарування та інтеграція.

Типовий механізм відмивання злочинних коштів може виглядати так, як це показано на рис. 1.1.1.

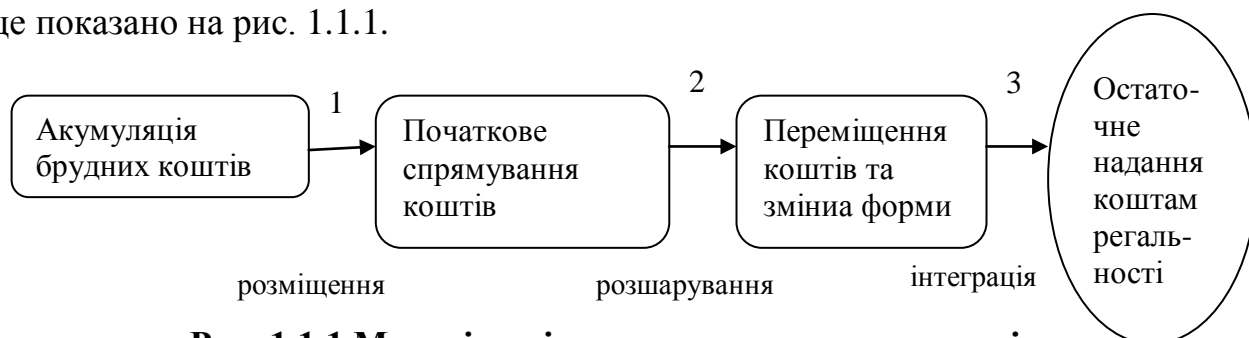

Рис. 1.1.1 Механізм відмивання злочинних коштів

Зібрані брудні кошти потрапляють до фінансової системи країни, акумулюючись в певному банку (фінансовій установі). Далі відбувається маскування джерела їх походження. Наприклад, кошти через кілька рахунків переводяться до іншого банку, що знаходиться в офшорній зоні. З них видається кредит фіктивній компанії, яка нібито оплачує послуги іншої компанії - кінцевого елемента розшарування. В результаті придбаваються цінні активи, здійснюються фінансові або виробничі інвестиції та злочинні кошти набувають легальності.

1. Розміщення коштів, набутих злочинним шляхом

Перший етап - розміщення - може реалізовуватись шляхом депонування коштів в банках або розміщення активів в інших типах фінансових установ.

Головним чином, злочинно отримані доходи (передусім - готівка) перетворюються на ліквідні активи у формі валюти, цінних паперів, нерухомості тощо, а також фізично переміщуються від їх істинних джерел походження (часто за межі країни).

Зокрема, на зазначеному етапі широко використовуються такі традиційні кредитно-фінансові установи, як банки, інвестиційні, страхові, фондові компанії, кредитні спілки тощо. Крім того, розміщення може здійснюватись через установи не фінансового сектору (бари,

ресторани, готелі, комісійні, ремонтні установи, антикварні, ювелірні магазини, гральні заклади, будівельні фірми тощо).

„Найпопулярніші” способи, за допомогою яких злочинці розміщують брудні кошти в фінансові системи, включають:

1) штучне завищення торгової виручки (маніпуляція з цінами) при реалізації товарів;

2) встановлення контролю з боку злочинної організації над фінансовими установами або над діяльністю їх персоналу (в тому числі шляхом підкупу або погроз). Такі зв'язки суттєво спрощують розміщення незаконних коштів, їх розшарування та інтеграцію. Зазначений метод широко використовується в країнах СНД організованими злочинними групами, які спеціалізуються на легалізації незаконних доходів шляхом створення власних підприємницьких структур;

3) смерфінг - подрібнення платежів (вкладів), тобто структурування операцій з готівкою без перевищення встановленої законом межі з метою уникнення реєстрації державними органами таких операцій. Це один з найбільш популярних методів, який використовується на першій фазі відмивання;

4) організована закупівля фінансових інструментів за готівку;

5) обмін дрібних банкнот на купюри більшого номіналу, а також обмін грошей на іншу валюту. Діяльність обмінних пунктів пов'язана з обслуговуванням великої кількості випадкових клієнтів, що само по собі становить певні складності при ідентифікації клієнтів. На сьогодні багато країн, в тому числі й Україна, внесли відповідні зміни до законодавства та обмежили можливості використання обмінних пунктів для легалізації злочинних доходів;

6) переміщення коштів через банківські установи, в тому числі за кордон, з використанням платіжних карток;

7) злиття законних та незаконних капіталів, коли легально працююче підприємство використовує рахунок в банку в абсолютно законних цілях, поступово „підмішуючи” до таких коштів набуті злочинним шляхом активи;

8) використання благодійних організацій (зокрема, маскування злочинних коштів під благодійні внески та пожертвування).

Етап розміщення значних сум готівки є найбільш „слабкою” ланкою в процесі відмивання коштів, оскільки отримані гроші найлегше виявити саме на цьому етапі. Саме з цього часу вони можуть потрапити в поле зору правоохоронних органів та є максимально вразливими при перевірці їх походження.

Оскільки за належно організованої процедури моніторингу фінансова установа не може не звернути увагу на спроби розміщення великих сум „чорної” готівки, значну небезпеку становить можливість набуття злочинцями контролю над фінансовою установою.

В розрізі типів організацій для розміщення кримінальних фондів безперечною є привабливість банківської системи з огляду на її універсальність. Банки пропонують широкий спектр послуг, мають стійкі зв'язки з іноземними фінансовими структурами, швидко здійснюють операції, оперують значними обсягами коштів.

Однак відмивання коштів може відбуватися і в інших фінансових закладах. Останнім часом небанківські установи все частіше використовуються для розміщення нелегально отриманих доходів та введення їх в звичайний фінансовий обіг. Багато в чому ця тенденція пов'язана з більш досконалим законодавством, що стосується боротьби з легалізацією брудних коштів в банківській системі, та порівняно кращою організацією моніторингу в цій сфері.

Інтенсивність та якість виявлення схем відмивання на первинному етапі багато в чому залежить від активної участі в процесі протидії

безпосередньо суб'єктів первинного фінансового моніторингу, адже часто лише вони мають можливість виявити операцію на самому її початку.

2. Розшарування коштів, набутих злочинним шляхом

Другою стадією легалізації є розшарування, коли відбувається трансформація злочинно набутих доходів в різноманітні активи та їх подальше розсіювання з метою маскування реальних джерел походження капіталів.

На практиці фази відмивання накладаються одна на одну. Тому способи розміщення кримінальних капіталів аналогічні тим, що використовуються й для їх розшарування. У випадку, якщо розміщення великих сум пройшло непомітно, викриття подальших дій з відмивання коштів практично унеможлиблюється.

Ця стадія може включати такі операції, як переказ депонованої готівки та її переведення в інші фінансові інструменти (цінні папери, дорожні чеки тощо), поштові перекази, електронні платежі через Інтернет, інвестиції в нерухомість

та легальний бізнес (особливо в сферу туризму та відпочинку), перепродаж товарів високої цінності та фінансових інструментів.

Використання зазначених методів істотно спрощується з огляду на існування в ряді зарубіжних країн банків, які не зацікавлені у наданні правоохоронним органам інформації про своїх клієнтів. (В деяких країнах дозволено не реагувати на запити про стан рахунків своїх клієнтів, за виключенням наявності звинувачення у відмиванні.) Передусім це стосується офшорного бізнесу, який на сьогодні вважається одним із найбільш прибуткових.

Так, типовим інструментом, який використовується при розшаруванні, є підставні компанії, зареєстровані в офшорних зонах. Фінансові операції з ознаками відмивання виявити вкрай складно завдяки використанню численних договорів прикриття та гранично малого строку діяльності підставних фірм. Також для проведення операцій можуть

використовуватися підставні особи, втрачені або підроблені паспорти, інші документи, які приховують реальні джерела, власників та місця розташування незаконно отриманих доходів (наприклад, навмисне створення помилкового паперового / аудиторського сліду). Одним з розповсюджених прийомів на цьому етапі є так званий „розрив ланцюгу”, пов'язаний з переведенням кримінальних активів через декілька країн, через рахунки фірм, які потім зникають („фірми-одноденки”), а також з використанням цінних паперів на пред'явника.

3. Інтеграція коштів, набутих злочинним шляхом

У відповідності з трьохфазною моделлю заключним етапом процесу легалізації є інтеграція. Це надання легального вигляду злочинно набутих коштам. На цій стадії гроші отримують легальне джерело походження та інвестуються в легальну економіку, щоб у правоохоронних органів не виникло підозр стосовно законності їх походження.

Основні методи інтеграції брудних коштів включають:

- придбання нерухомості. Наприклад, підставна фірма перепродає нерухомість, в яку були інвестовані незаконно отримані кошти, та отримує дохід від продажу, що вважається законним;
- викривлення цін зовнішньоторговельних угод при інтеграції незаконних доходів в економіку (тобто завищення в документах, які ввозяться до країни, грошових сум з метою виправдання вкладень відповідних сум в банках, або завищення обсягів експорту з метою обґрунтування отримання відповідних сум з-за кордону);
- використання послуг банків або їх структурних одиницьських рахунків іноземної або спільної фірми з метою маніпулювання грішми у вигляді надання позичок, оплати акредитивів, виплати гонорару за консультації, читання лекцій, проведення платежів за фальшивими угодами або за фіктивні послуги, виплата заробітної плати або комісійних окремим особам або компанії;
- внесення готівки на рахунок з метою надання грошам вигляду

доходів від продажу;

- декларування грошей під виглядом виграшу в казино чи через лотерею;

- послуга підставних компаній. Грошові фонди нелегального походження можуть бути представлені як законно отримані шляхом надання їм вигляду позичкових коштів, коли кредитором виступає формально незалежна, але фактично контрольована злочинцями компанія;

- придбання підприємства, яке є збитковим. При цьому фальсифікується позитивний фінансовий результат раніше збиткового підприємства за рахунок незаконних доходів;

- отримання кредиту під заставу незаконно набутого майна та, відповідно, розміщення доходів в легальній банківській системі.

Діяльність з легалізації брудних коштів на практиці не обов'язково включає всі перераховані етапи, а може завершитися на першому або другому етапі. Часто зв'язок між етапами настільки тісний, що розмежувати їх неможливо.

На відміну від більшості розвинених країн, в Україні при легалізації «брудних» капіталів злочинці віддають перевагу зберіганню їх в найбільш ліквідній формі. У значній частці схем відмивання з метою уникнення капітальних втрат в процесі легалізації, використовуються механізми переведення грошей з безготівкової форми в готівкову. Такі операції є незаконними та часто супроводжуються ухиленням від сплати податків (ПДВ, податок на прибуток тощо). Головним чином вони проходять через банківські установи. Тому дуже важливо, щоб не лише державні органи, але і банки (які посідають на даний час особливе місце серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу) мали достатні навички у їх виявленні.

При застосуванні більш простих форм відмивання розглянуті вище етапи відмивання можуть зливатися. На практиці прості схеми легалізації

незаконно отриманих доходів часто використовуються в комплексі, являючи собою більш складні, запутані багато ланцюгові операції.

1.2 Теоретичні засади фінансового моніторингу

1.2.1 Основні системи організації фінансового контролю

Потреба в державній системі контролю за протидією легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, нині є очевидною. Світовий досвід пропонує до застосування три основні системи організації фінансового контролю.

1) Перша система контролю передбачає заборону великих за обсягом угод з готівкою без участі професійного посередника. Вона реалізована в межах Європейського Союзу. Наприклад, італійським законодавством не вимагається, щоб підприємці або фінансисти вели облік значних угод із готівкою та повідомляли про них. Натомість, існує заборона на здійснення таких угод без законного фінансового посередника, який веде відповідний облік.

2) Друга система передбачає обов'язкове повідомлення уповноваженого органу про всі угоди, сума яких перевищує певний обсяг. Така система діє в США та Австралії. Система, безумовно, примітивна, але це гарантує отримання уповноваженим органом необхідної інформації. Крім того, простота критерію вибору операцій, що підлягають контролю, робить правила гри зрозумілими для всіх учасників і виключає момент підозри з боку суб'єкта фінансового моніторингу.

3) Третя система контролю передбачає інформування про сумнівні угоди. Проблема реалізації цієї системи полягає у визначенні сумнівності. Якщо вона базується на жорсткій фіксації протиправних дій, то на суб'єкта фінансового моніторингу автоматично покладається виявлення причин здійснення таких дій.

В Україні реалізується модель фінансового контролю змішаного типу. Національний банк України вже здійснює заходи з обмеження готівкового обігу без участі банківських установ. Ця модель реалізується шляхом

створення та використання системи фінансового моніторингу, яка регулюється Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу, та іншими законодавчими документами і нормативно-правовими актами Національного банку України.

Державна політика протидії відмивання коштів в Україні проводиться за такими напрямками:

- запобігання виникнення передумов легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму шляхом удосконалення законодавства;
- запобігання використанню фінансової системи України з метою легалізації доходів, одержаних злочинними шляхом, та фінансування тероризму;
- удосконалення регулювання та нагляду за виконанням законодавства у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, розслідування фактів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- створення ефективної системи взаємодії між державними органами, що здійснюють заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- створення ефективної системи взаємодії між державними органами, що здійснюють заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- участь у міжнародному співробітництві з питань боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму;

- формування у громадськості розуміння важливості протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму;
- підвищення кваліфікації та техніко-технологічного рівня боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Основою процесу розбудови цілісної системи державної протидії відмиванню коштів злочинного походження є збереження ринкових принципів функціонування фінансової системи країни, недопущення надмірної "зарегульованості" фінансової сфери в цілому, одночасно із запровадженням прогресивних, апробованих світовою практикою форм фінансового контролю за відмиванням коштів.

Методика боротьби з відмиванням ґрунтується щонайменше на трьох правових частинах: кримінально-правовій, економіко-правовій та адміністративно-правовій. При цьому, сукупність зазначених методів та засобів охоплює максимально можливі сфери соціальної діяльності, спрямованої на протидію та боротьбу з відмиванням кримінальних доходів.

1.2.2 Організаційні засади фінансового моніторингу в Україні

Основні заходи у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та спрямовані на боротьбу з фінансуванням тероризму, регулюються Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" за № 249-IV від 28.11.2002 року (із змінами і доповненнями).

Відповідно до Закону, система фінансового моніторингу складається з двох рівнів - *державного* та *первинного*.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є:

- центральні органи виконавчої влади та Національний банк України, які відповідно до закону виконують функції регулювання та нагляду за діяльністю юридичних осіб, що забезпечують здійснення фінансових операцій;
- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу - центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом (далі - Уповноважений орган або Державний комітет фінансового моніторингу України).

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

- банки, страхові та інші фінансові установи;
- платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі;
- професійні учасники ринку цінних паперів;
- інститути спільного інвестування;
- гральні заклади, ломбарди, юридичні особи, які проводять будь-які лотереї;
- підприємства, організації, які здійснюють управління інвестиційними фондами чи недержавними пенсійними фондами;
- підприємства і об'єднання зв'язку, інші некредитні організації, які здійснюють переказ грошових коштів;
- інші юридичні особи, які відповідно до законодавства здійснюють фінансові операції.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу з урахуванням вимог чинного законодавства і нормативно-правових актів Уповноваженого органу встановлює правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу та призначає працівника, відповідального за його проведення.

Державний комітет фінансового моніторингу України (далі - Держфінмоніторинг України) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Держфінмоніторинг України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Основними завданнями Держфінмоніторингу України є:

1. участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
2. збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;
3. створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
4. налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері;
5. забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

До функцій Держфінмоніторингу України, відповідно до покладених на нього завдань, належать: нормативно-правова, контрольна, організаційна, аналітична.

Згідно із Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" **Національному банку України** надані наступні повноваження з питань фінансового моніторингу:

- здійснювати нагляд за виконанням банками вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів або фінансування тероризму;
- вимагати від банків виконання завдань та обов'язків, передбачених цим законом;
- вживати заходи впливу до банків за виявлені порушення ними чинного законодавства;
- проводити перевірку стану організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Політика Національного банку України з питань запобігання відмиванню "брудних" грошей або фінансування тероризму визначена у щорічних спільних програмах Уряду України та Національного банку України програмах протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Разом з тим, процедури з питань запобігання відмиванню грошей визначені у Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженому постановою Правління Національного Банку України від 14.05.2003р. №189.

Крім того, з метою імплементації міжнародних норм та стандартів нагляду за діяльністю банківських установ, зокрема, у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму до національного законодавства Національним банком України здійснюється вивчення, порівняльний аналіз та узагальнення міжнародного досвіду щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Отже, НБУ здійснює нагляд за банками щодо дотримання ними вимог відповідного законодавства. При цьому, відповідний механізм проведення НБУ інспекційних перевірок банківських установ на основі оцінки ризиків зображено на рис 1.2.2.

Згідно вимог статті 63 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України при здійсненні нагляду за діяльністю банків не рідше одного разу на рік проводить перевірку банків з питань дотримання ними законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

На рівні Національного банку України 7 лютого 2003 року створено, як самостійний структурний підрозділ центрального апарату Національного банку України, Управління методологічного та нормативно-організаційного забезпечення фінансового моніторингу. У березні 2005 року, на базі зазначеного управління був створений Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

Отже, ми розглянули найбільш важливі аспекти таких явищ, як легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансовий моніторинг. І тепер, на наш погляд, слід звернутися до основного питання даної роботи: яким чином банки, які відіграють одну з провідних ролей у боротьбі із легалізацією «брудних» грошей, можуть виміряти рівень ризику використання свої послуг у протиправних цілях? Адже, саме внутрішньобанківські служби фінансовго моніторингу мають володіти відповідними знанням та інструментарієм для максимального попередження здійснення подібних трансакцій, що допоможе поліпшити якість їх роботи та забезпечити прийняття своєчасних рішень на всіх рівнях керівництва банку.

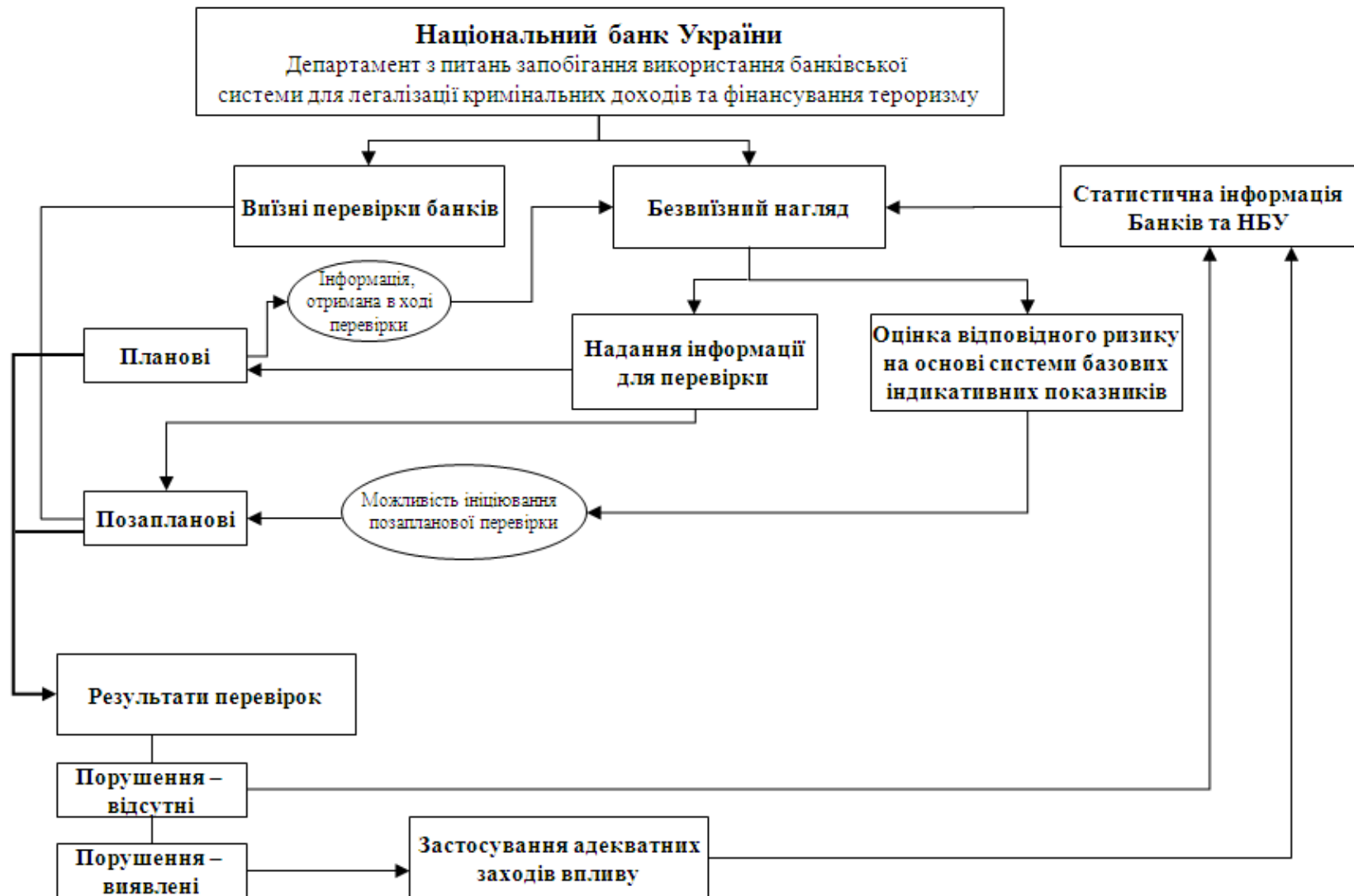

Рис. 1.2.2 Механізм здійснення НБУ інспекційних перевірок банків з питань фінансового моніторингу на основі оцінки ризиків

1.3 Роль банків у протидії та запобіганні «відмиванню» коштів

1.3.1 Роль та місце внутрішньобанківських ризиків надання банком послуг, пов'язаних з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму

На сьогоднішній день банківський бізнес - це бізнес з надання широкого спектра різноманітних банківських та інших фінансових послуг.

Проте, банки не є незалежними, одноосібними гравцями на світовому фінансовому ринку. Банківський бізнес, як і будь-який вид економічної діяльності, підкоряється загальним законам ринку і є вразливим по відношенню до численних загроз та ризиків. Саме тому для комерційних банків важливим аспектом є ефективне управління ризиками, яке включає як моніторинг, так і мінімізацію та оцінку ризиків, що впливає на прибутковість та розвиток банківської системи країни.

Власне поняття «ризик» визначає можливість настання несприятливої події та, здебільшого, трактується як імовірність чи загроза втрати суб'єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності. Ризик породжується невизначеністю та конфліктністю, що існують незалежно від їх усвідомлення особами, які приймають рішення, і визначається необхідністю прийняття рішення, результат реалізації якого може відрізнятись від очікуваного.

Загалом концептуалізоване на цій основі поняття можна розглядати наступним чином [6]:

1. Ризик як відображення об'єктивної непевності. Тут об'єктивна непевність сприймається як свідомо інтерпретація непевності суб'єкта оцінювання, управління.

2. Визначення ризику як непевності через її психологічне сприйняття. У цьому розумінні ризик є комбінацією азарту та

цілеспрямованих дій і вимірюється за допомогою показника ймовірності (ступеня, міри) переконаності особи. Разом з тим ризик супроводжує процес пізнання людиною світу.

3. Зв'язок «ризик - непевність» можна трактувати як суто психологічне явище, що проявляється лише в розрізі людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта). Послідовники психологічного підходу спираються на існуючий тісний зв'язок між суб'єктивними переживаннями людини та об'єктивною дійсністю. Згідно з такою позицією величина ризику повинна змінюватися відповідно до психології та свідомості особи, яка наражатиметься на щось невідоме.

Таким чином, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності суб'єктів, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що категорію «ризик» можна розглядати в наступних ключових аспектах, зокрема як:

- ймовірність настання певної події;
- ступінь відхилення від бажаного результату;
- міру невдачі.

При цьому, ризик, притаманний банківській діяльності, має свої особливості, тому надалі розглянемо вказану категорію детальніше.

Поняття «банківський ризик» автором роботи [7] визначається як загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи спричинення додаткових витрат у результаті здійснення фінансових операцій. Ризик виражається ймовірністю одержання таких небажаних результатів, як втрати прибутку і виникнення збитків внаслідок неплатежів по виданих кредитах, скорочення ресурсної бази, тощо.

З точки зору системного підходу сутність об'єктивно-суб'єктивної категорії «ризик» полягає у подоланні невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату.

Як зазначено автором роботи [8], система банківських ризиків складається з двох підсистем: об'єкт ризику та суб'єкт ризику (див. рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Система банківських ризиків

Існування ризику не обов'язково є причиною для занепокоєння. Ризики вважаються виправданими, якщо вони є зрозумілими, контрольованими, такими, які можна виміряти, і що відповідають здатності банку швидко реагувати на негативні обставини. Невиправданий ризик може впливати із навмисних або ненавмисних дій. Якщо ризики є невиправданими, співробітники банку мають взаємодіяти із керівництвом і спостережною радою банку, спонукаючи їх до пом'якшення або усунення цих невиправданих ризиків. Заходи, які в такому разі має здійснити банк, включають зменшення сум під ризиком, збільшення капіталу або зміцнення процесів управління ризиками.

Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу, за стандартами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II), загалом класифікуються як фінансовий, операційний та бізнес-ризик (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу [11], [12], [7]

Категорія ризику		Характеристика
Фінансовий ризик	ризик ліквідності	небезпека втрат у випадку нездатності банку покрити свої зобов'язання по пасивах балансу вимогами по активах
	кредитний	невпевненість кредитора в тому, що боржник збереже намір виконати свої зобов'язання у відповідності з термінами й умовами кредитної угоди. У банківській діяльності варто розрізняти такі рівні кредитного ризику: - кредитний ризик за окремою згодою – імовірність збитків від невиконання позичальником конкретної кредитної угоди; - кредитний ризик усього портфеля – величина ризиків по всіх угодах кредитного портфеля
	ринковий	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів).
Операційний ризик	ризик персоналу	людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів, таємниці, конфіденційності, що можуть породжувати невизначеність знань про об'єкт керування (ризик вивчення) або помилкової дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфліктів
	технологічний ризик	пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках.
	системний	пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком по облігаціях, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком, викликаними загально ринковими коливаннями
	ризик зовнішнього середовища	ризик, безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, а визначається впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших факторів
Бізнес-ризик	стратегічний	ризик розроблення неефективних довгострокових планів, основних і глобальних цілей, задач, обсягу, видів, принципів управління
	ризик дій акціонерів	можливість прийняття рішень мотивованих конфліктом інтересів окремих акціонерів
	ризик дій менеджменту	можливість неправильних дій у процесі досягнення поставлених цілей з використанням визначених інструментів
	юридичний	ризик зменшення активів або збільшення зобов'язань банку через неадекватний чи неправильний юридичний висновок або документацію; ризик неврахування змін законодавства та ризик, пов'язаного з цим, застосування штрафних санкцій
	репутаційний	потенційне зменшення клієнтської бази через несприятливе сприйняття іміджу банку, даний ризик може призводити як до зменшення клієнтської бази, так і до ускладнення у встановленні нових відносин із партнерами

Слід підкреслити, що викладений підхід до класифікації банківських ризиків є універсалізованим, проте, він не завжди враховує специфічні види ризиків, що притаманні банківським установам на окремих внутрішніх ринках.

Національний банк України (НБУ) є центральним державним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України [1], Законом України «Про Національний банк України» [2] та іншими законами України [3, 4 тощо]. Він здійснює регулювання та нагляд за діяльністю банків України, а також здійснює управління золотовалютним резервом України.

Однією із функцій НБУ є банківське регулювання. Ця функція полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

У контексті банківської системи, нагляд на основі оцінки ризиків визначає сфери діяльності, які в сукупності можуть становити неприйнятний для неї рівень ризику. Коли йдеться про високоризикові види діяльності або види діяльності, що стали особливо ризиковими через ринкові умови, НБУ має на меті здійснювати відповідний вплив на банківську систему, через взаємодію з нею, за допомогою безпосереднього нагляду, а також через відповідні нормативно-правові акти НБУ. У ситуаціях, коли конкретний банк не управляє належним чином своїми ризиками, НБУ вживатиме відповідних заходів впливу до керівництва банку з метою приведення його дій у відповідність до основоположних принципів надійної банківської діяльності.

Таким чином, з метою здійснення банківського нагляду НБУ виділив дев'ять категорій ризику [10], а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик (див. табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1 – Категорії ризиків, виділені НБУ [10]

Категорія ризику	Характеристика
Кредитний	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.
Ризик ліквідності	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат
Ризик зміни процентної ставки	наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок
Ринковий	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі.
Валютний	наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.
Операційно-технологічний	потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.
Ризик репутації	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду.
Юридичний	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення
Стратегічний	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Отже, проаналізувавши вищевикладені підходи, ми можемо зробити висновок, що класифікація банківських ризиків запроваджена НБУ практично повністю відповідає класифікації, яка є загальноприйнятою в банківській справі.

Крім того, вивчаючи види банківських ризиків та їх особливості, слід звернути увагу на специфіку таких видів банківського ризику, як репутаційний та юридичний, оскільки вони, як правило, не мають кількісної оцінки на відміну від решти перерахованих видів ризику.

Разом з тим, постає необхідність усвідомлення та дослідження нового виду ризику – ризику використання послуг банків для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Зокрема, Групою з розробки фінансових засобів боротьби з відмиванням коштів (ФАТФ) розроблено «Стратегії оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму», що були опубліковані в липні 2008 року [13].

Загалом, розгляд існуючих на сьогодні методик оцінки ризику відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму дозволяє зробити висновок, що, зазвичай, виділяють три його складові:

- ризик країни;
- ризик клієнта та
- ризик послуги.

Перераховані типи ризику у своїй сукупності й формують ризик використання послуг банків для легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму (див. рис 1.3.1.1).

При цьому, найбільш розповсюдженою є практика оцінки ризику країни та ризику, який становить конкретний клієнт для фінансової установи.

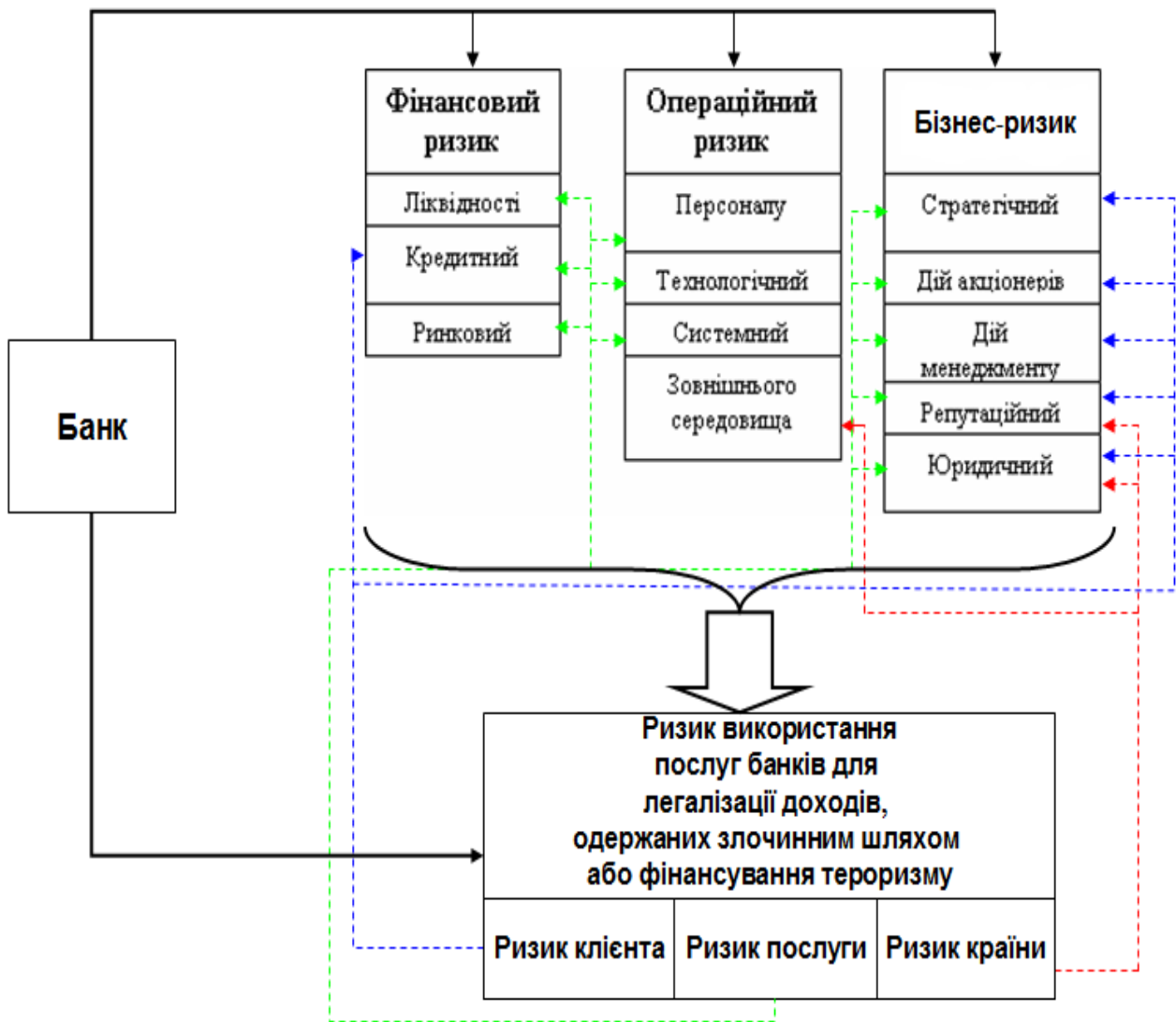

Рис. 1.3.1.1 Взаємозв'язок елементів системи банківських ризиків

1.3.2 Проведення аналізу фінансових операцій на предмет їх використання у схемах, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів

Слід відмітити, що виявлення механізмів, пов'язаних з легалізацією коштів або проведенням певних фінансових операцій, які носять сумнівний характер та потребують уваги з боку служб фінансового моніторингу кожного банку, має ряд особливостей.

По-перше, можна об'єднати вищезазначені фінансові операції у 3 основні групи, а саме:

1. Фінансові операції, пов'язані з здійсненням зовнішньоекономічних операцій.

2. Зняття значних сум готівкових коштів.

3. Інші "нестандартні" фінансові операції, що носять сумнівний характер

При цьому, кожна група операцій має свої особливості.

1. Фінансові операції, пов'язані з здійсненням зовнішньоекономічних операцій.

Тепер детальніше розглянемо декілька узагальнених схем здійснення вищезазначених операцій.

Наприклад, до сумнівних фінансові операцій, пов'язаних з здійсненням зовнішньоекономічних операцій можна віднести: операції з переказу коштів за кодон за відсутності зовнішньоекономічного контракту, за імпорт товарів без їх ввезення на митну територію країни, повернення інвестицій, надходження або повернення значних сум матеріальної допомоги, тощо.

На схемі 1.3.2.1 нижче зображено як грошові потоки в середині країни акумулюються на рахунок певного суб'єкта господарювання (на схемі 1.3.2.1 - суб'єкт господарювання 2), що має певні ознаки фіктивності.

Схема 1.3.2.1

Схема виведення коштів за кордон через рахунок у іноземному банку "X"

Так, господарська діяльність зазначеного суб'єкту є збитковою, статутний фонд - незначним (наприклад, 100 грн.), засновником а також директором і бухгалтером є молода особа у віці до 25 років, інші співробітники - відсутні, тощо.

Таким чином, можна припустити, що даний суб'єкт є компанією-оболонкою, на рахунки якої надходять можуть надходити кошти з метою їх легалізації.

В подальшому, згідно схеми 1, кошти з рахунків суб'єкту господарювання 2 декількома шляхами направляються за кордон на рахунок одного нерезидента (на схемі 1 - нерезидент 2):

- безпосередньо від суб'єкта господарювання 2 згідно певного контракту;
- через ланцюг фінансових операцій із залученням вітчизняного та двох іноземних банків.

В результаті проведення серії фінансових операцій, що мають заплутаний характер та викликають сумніви щодо своєї економічної доцільності, кошти, акумульовані в Україні, опиняються на рахунку одного нерезидента за кодоном.

Наступна схема, яку ми розглянемо, пов'язана з імпортом товарів без їх ввезення на митну територію.

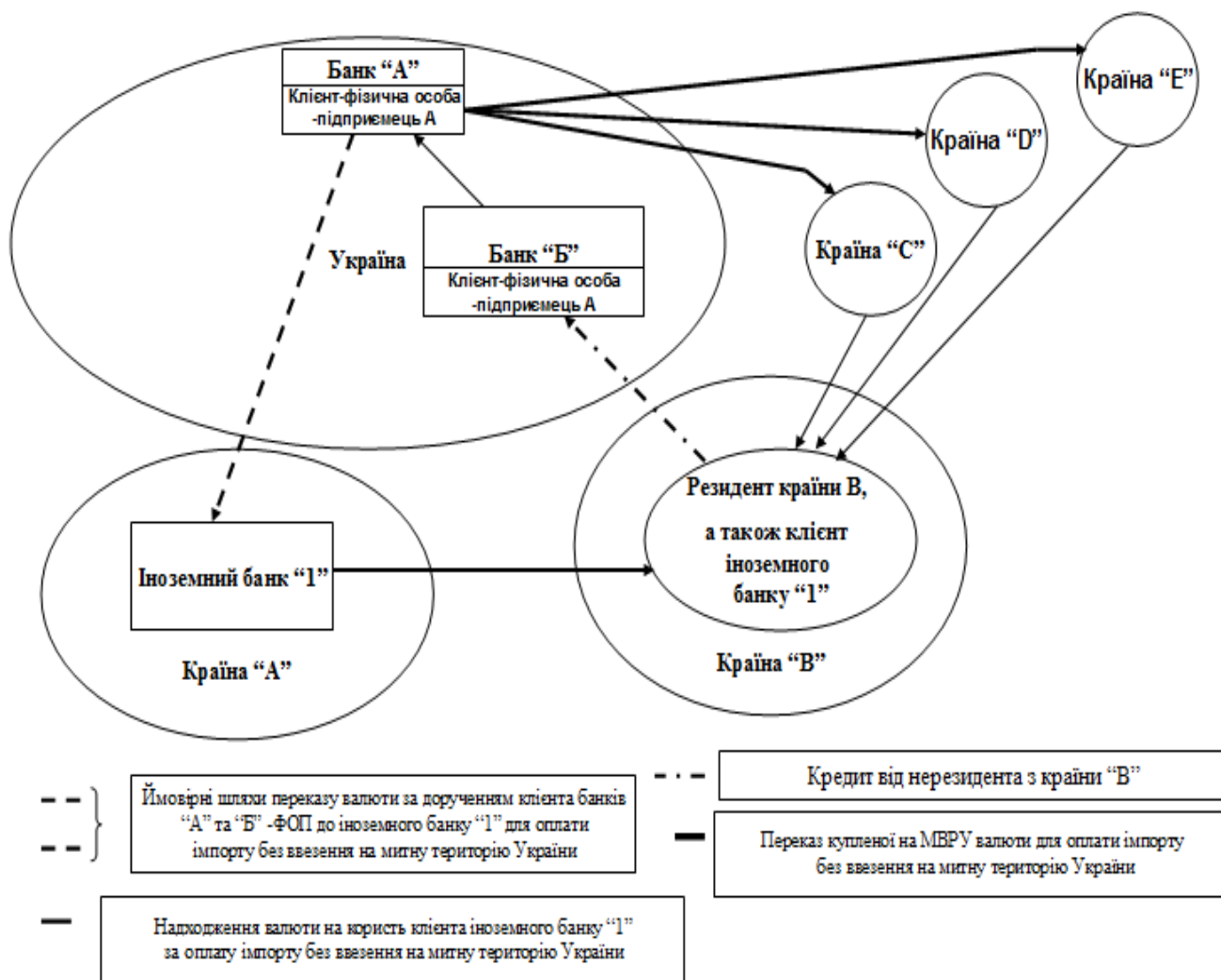
Спочатку, на рахунок резидента фізичної особи – підприємця (далі – ФОП) А, відкритий у вітчизняному банку Б, надходить значний за обсягом кредит від нерезидента з країни В. ФОП А здійснює низку сумнівних за своїм характером фінансових операцій, в результаті яких на його рахунок в українському банку А перераховуються кошти. В подальшому вказана ФОП здійснює оплату за імпорт товарів без їх ввезення на митну територію України. Оплата проводиться за декількома різними контрактами на рахунки, відкриті в іноземних банках (країн А, С, D, E). Разом з тим, бенефіціаром за

вказаними угодами виступає нерезидент з країни В, який і надав свого часу кредит ФОП А в Україні.

Таким чином, вказаний нерезидент отримав на свій рахунок кошти за експорт товарів.

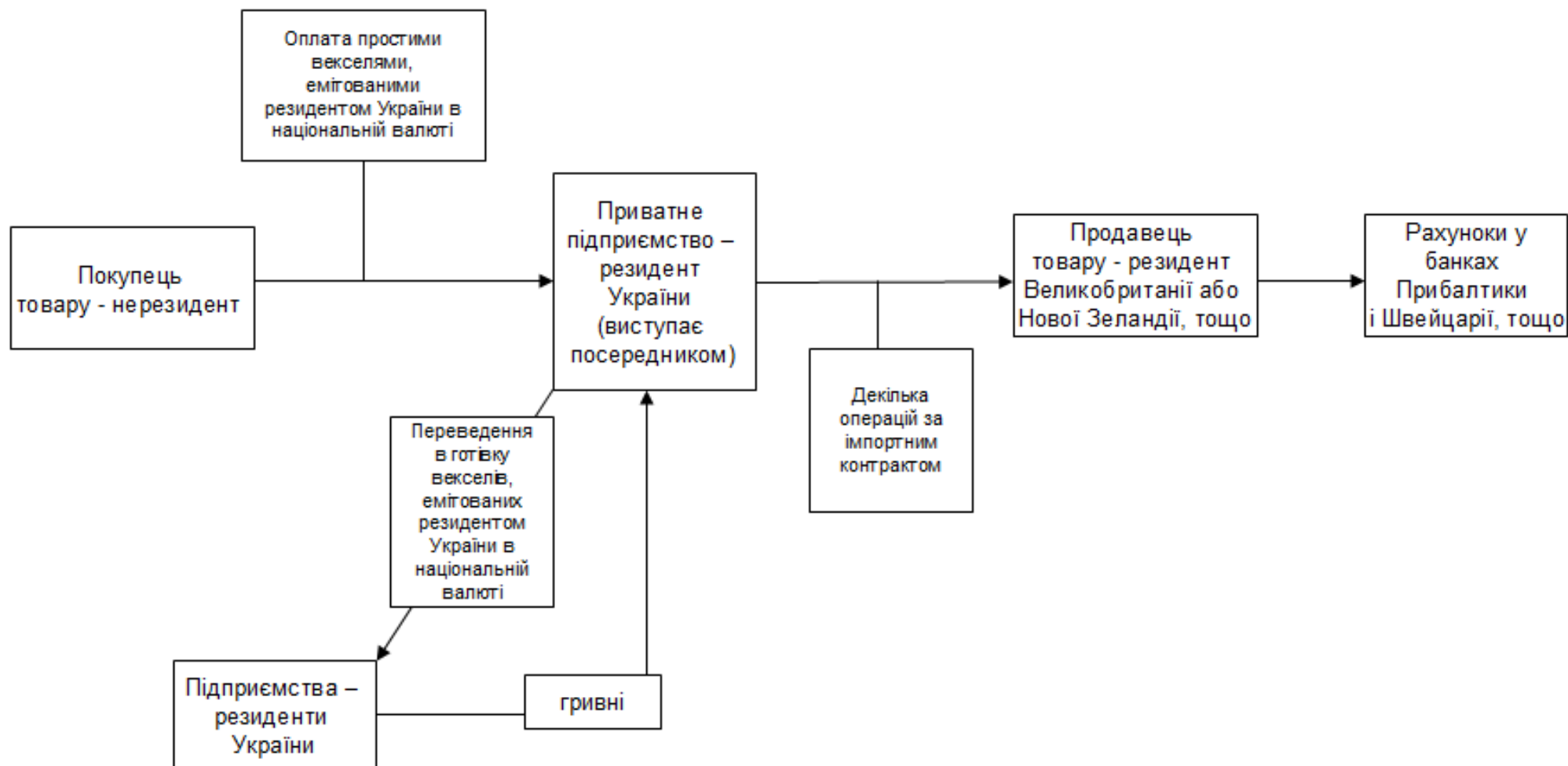
Схема 1.3.2.2

Схема проведення сумнівних операцій через оплату імпорту без ввезення на митну територію України

Інший механізм проведення сумнівних операцій, на який слід звернути увагу, пов'язаний з тарнзитом валютних коштів через Україну (схема 1.3.2.3).

Схема транзиту валютних коштів через підприємства-резиденти України

На схемі 1.3.2.3 зображено, як покупець товару – нерезидент здійснює оплату за допомогою векселів, емітованих вітчизняними емітентами. В свою чергу, український суб'єкт господарювання, який є посередником при купівлі-продажу продукції, пред'являє зазначені векселі до сплати. Отримавши кошти він купує іноземну валюту та здійснює її переказ до таких країн, як Литва, Латвія або Швейцарія, тощо. При цьому, бенефіціар (продавець товару) може знаходитись у Великобританії або Новій Зеландії, тощо.

В даному випадку сумніви можуть викликати наступні моменти проведених транзакцій:

- не перетин товару митного кордону України та невідомий маршрут його поставки;
- оплата за товар векселями, емітованими підприємствами третьої країни;
- місцезнаходження постачальників товару та країни, до яких здійснено переказ валюти на їх користь, тощо.

Надалі, слід розглянути ще одну схему, яка покликана вивести кошти з України, закумулювавши їх на рахунку за кордоном (схема 1.3.2.4).

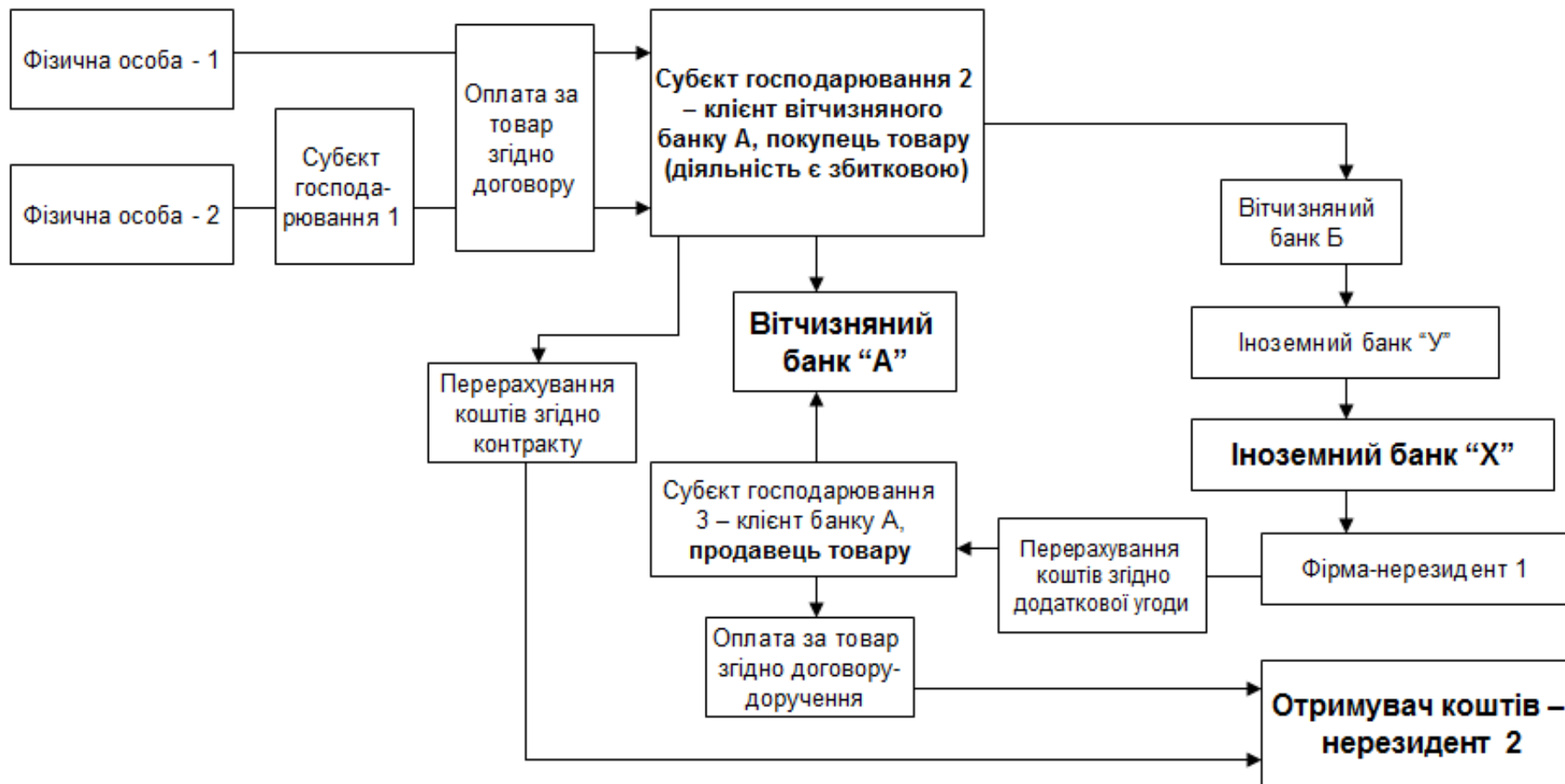
Так, з рахунків фізичних осіб кошти перераховуються на рахунок суб'єкта господарювання 2, діяльність якого, до речі, є збитковою, з метою оплати за товар.

В подальшому зазначений суб'єкт частину коштів перераховує безпосередньо на рахунок нерезидента 2. А інша частина коштів спочатку направляється через ряд іноземних банків на рахунок нерезидента 1, який знову переказує їх до України, проте на рахунок суб'єкта господарювання 3.

Тут варто відзначити, що вітчизняні суб'єкти господарювання 2 та 3 є клієнтами одного й того ж українського банку А.

В подальшому, суб'єкт господарювання 3 також здійснює переказ коштів на користь нерезидента 2.

Механізм виведення коштів з України з їх подальшим акумулюванням за кордоном

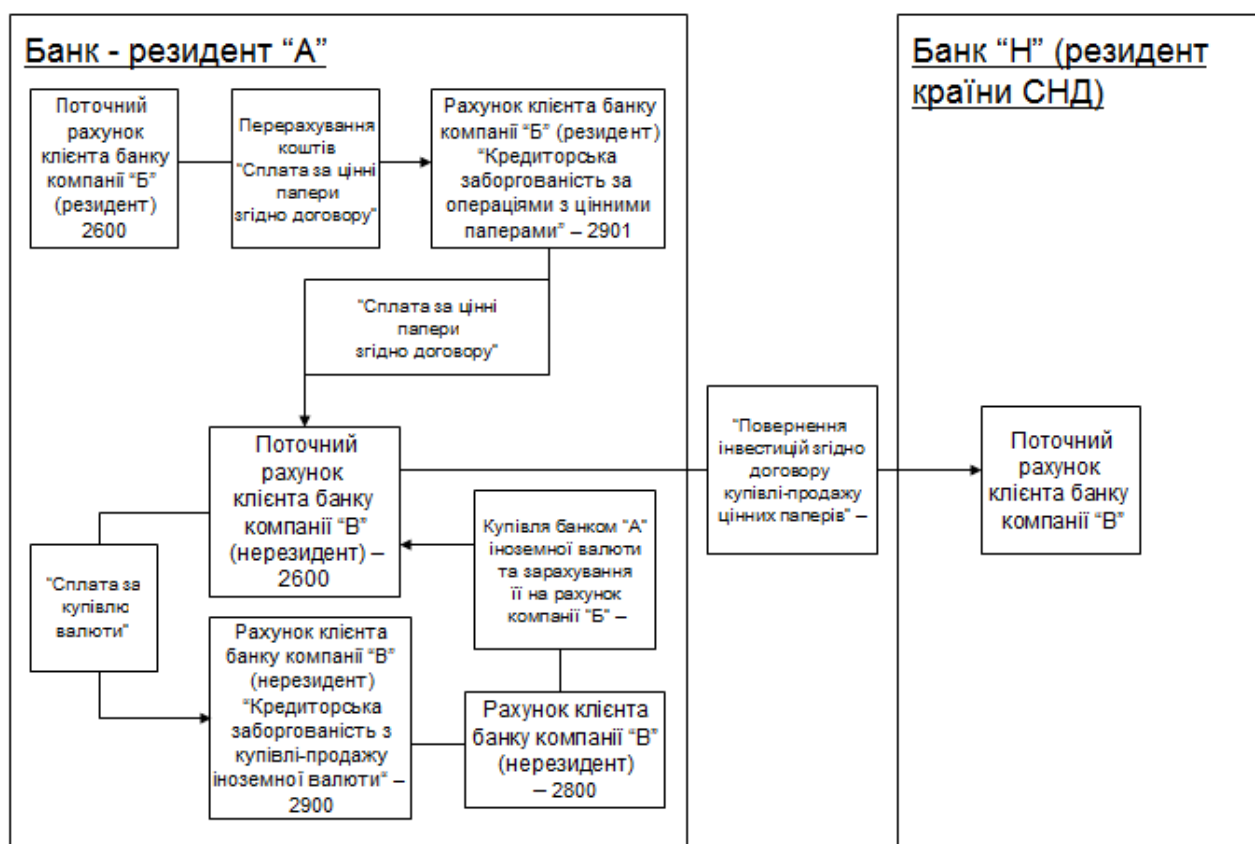
Разом з тим, на практиці можуть здійснюватись фінансові операції, пов'язані з поверненням інвестицій, здійснених нерезидентами (див. схему 1.3.2.5).

При цьому, згідно закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземними інвестиціями є «цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту». Разом з тим, з метою сприяння економічному зростанню для іноземних інвесторів запроваджено певні пільги та гарантії.

Проте, окремі суб'єкти господарювання намагаються здійснювати під виглядом вкладення та повернення інвестицій фінансові операції, які насправді не мають ніякого відношення до зовнішньоекономічної діяльності.

Схема 1.3.2.5

Схема переведення коштів за кордон
"Повернення інвестицій згідно договору купівлі-продажу цінних паперів"

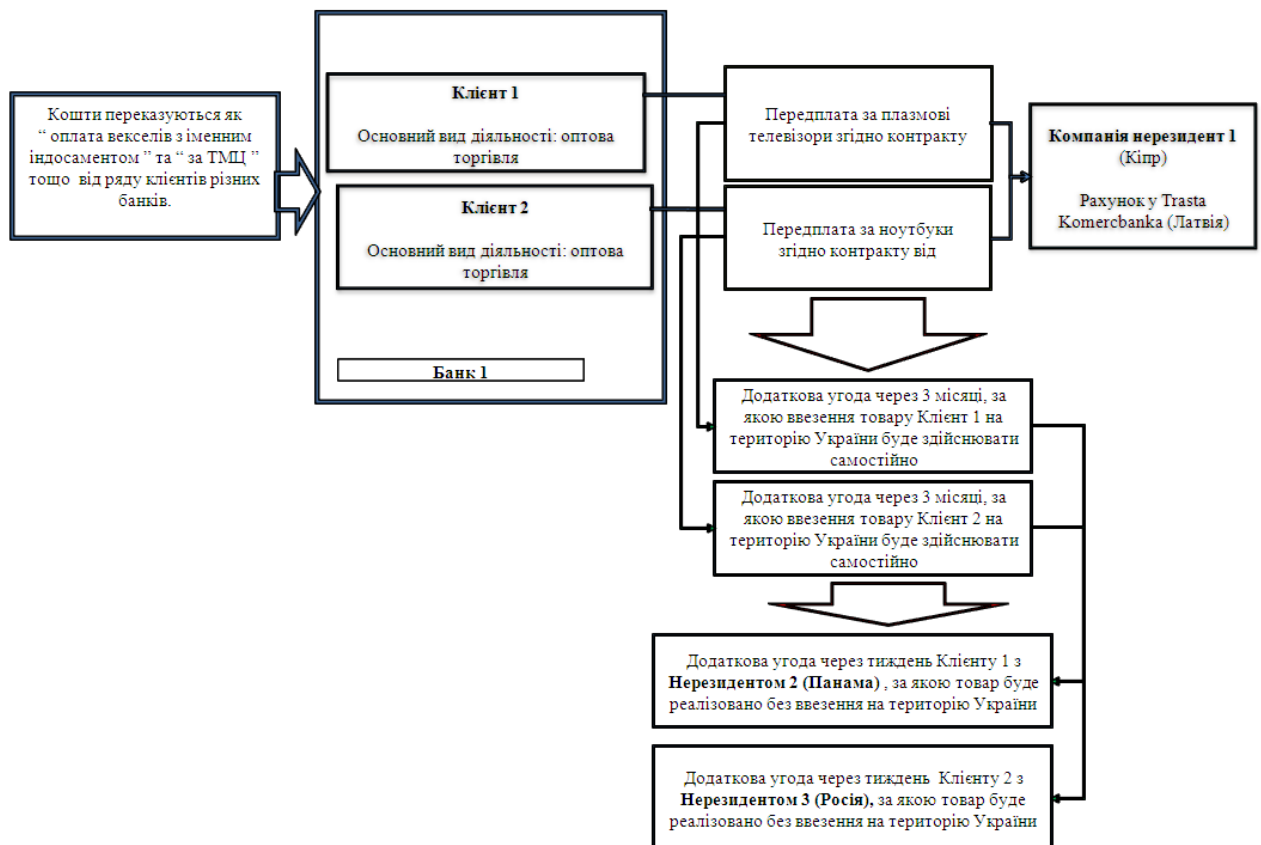

Так, суб'єкт господарювання - нерезидент купує цінні папери вітчизняного підприємства. Через деякий час вказаний нерезидент продає такі цінні папери та здійснює переказ валюти за кордон під виглядом повернення інвестицій. При цьому, цінні папери вітчизняного підприємства, яке стало об'єктом вкладення іноземних інвестицій, є неліквідними, не обертаються на організованому ринку, а їх ціна реалізації є значно завищеною порівняно з їх реальною вартістю.

Іншим прикладом є наступний.

Схема 1.3.2.6

Схема зміни статусу переказу коштів за кордон «за імпорт» на «імпорт товарів без ввезення на митну територію»

Крім того, досить часто в подібних схемах, в яких задіяні нерезиденти-інвестори, останні є офшорними компаніями.

Такий стан справ зумовлений тим, що інкорпорація офшорної компанії зазвичай здійснюється за індивідуальними замовленнями з урахуванням інвестиційних потреб клієнта.

Створення і реєстрація офшорної компанії можуть проводитися як самими засновниками, так і місцевими та міжнародними юридичними фірмами за довіреністю.

У першому випадку потрібна особиста участь всіх засновників-акціонерів в складанні, оформленні і представленні засновницьких і реєстраційних документів до місцевого реєстру компаній, наймі персоналу, оренді юридичної адреси, встановленні засобів зв'язку і виборі приміщення для проектованої компанії, встановленні необхідних контактів з місцевою адміністрацією, тощо. Дуже рідко засновникам вдається з першої спроби зареєструвати свою компанію без юридичних незгодженостей, повернення документів і втрат часу.

В другому випадку засновникам достатньо після внесення певного авансу юридичній фірмі повідомити необхідний мінімум інформації про себе і компанії, яка створюється, і чекати реєстраційного свідоцтва. Більшість інвесторів вважає за краще користуватися послугами юридичних фірм, оскільки в такому випадку створення і реєстрація обходиться без ускладнень і не вимагає особистого виїзду засновників в країну реєстрації компанії.

Практично у всіх офшорних центрах розроблена типова документація, в тому числі стандартні засновницький договір, статут та інші засновницькі документи і форми, а якщо час дозволяє, засновникам достатньо замовити юридичній фірмі офшорну компанію, яка залежно від офшорної юрисдикції буде створена протягом декількох днів або тижнів. Замовлена компанія створиться і в тому випадку, якщо у засновників є особливі нестандартні побажання щодо її назви, засновницького договору, статуту, то врахування таких побажань вимагає додаткових узгоджень, експертиз і витрат. В цьому випадку особливо вірогідні випадки повернення реєстраційних документів для уточнення, переоформлення і обґрунтування, оскільки особливі побажання можуть і не співпадати з нормами місцевого офшорного режиму.

У динамічному офшорному бізнесі час цінується дуже високо, і в певних випадках підприємці виявляють попит на експрес-реєстрацію

офшорної компанії. Більшість місцевих і міжнародних юридичних фірм в змозі задовольнити цей особливий попит, пропонуючи клієнтам компанії, які були створені заздалегідь, з блискавичною перереєстрацією їх на нового власника протягом одного дня і навіть однієї години.

Можливість експрес-реєстрації забезпечується наявністю типових засновницьких і реєстраційних документів і форм, чітким режимом реєстрації, готовністю юридичних контор ради зручності клієнтів йти на додаткові трудові і фінансові витрати і завдяки співпраці місцевої адміністрації з юридичними фірмами. Якщо місцевий реєстратор компаній не наполягає на подальшій перевірці ділової репутації засновників, то юридичні фірми в змозі заздалегідь заснувати і зареєструвати необхідну кількість офшорних компаній на ім'я своїх службовців з перспективою їх надшвидкісного продажу майбутнім клієнтам. В цьому випадку службовці юридичних фірм виступають в ролі засновників, директорів і секретарів готових компаній, реєстраційні документи яких в очікуванні покупця поступають на полку (звідси і назва «компанія на полиці»).

Після отримання заявки і передоплати від клієнта юридична фірма оформлює купівлю-продаж готової компанії спеціальним актом про перехід її акцій у власність клієнта і протоколом зборів акціонерів про відставку акціонерів і директорів першого складу і вступ в права нових акціонерів і директорів готової компанії. Після відповідного повідомлення реєстратора компаній продаж готової компанії новому власнику стає фактом, що відбувся.

Реєструючи готові компанії заздалегідь, до їх продажу майбутнім клієнтам, юридичні фірми кредитують клієнтів по заснуванню і реєстрації цих компаній і на період до їх реалізації «заморожують» свої кошти. Якщо готові компанії виявляються не проданими до настання термінів сплати річного збору (а це максимум 1 рік), то в цьому випадку юридичні фірми повинні самі сплатити цей збір за «компанії на полиці», що знаходяться в їх власності. Нарешті, юридичні компанії несуть певну моральну відповідальність за

можливі непристойні вчинки зареєстрованих ними, а потім проданих новим власникам, готових компаній перед місцевою адміністрацією.

Для компенсації вищезазначених витрат юридичних фірм готові компанії продаються за цінами вище за ціни компаній на 15 - 20%, які створюються на замовлення, клієнти вважають цю ціну резонною і обґрунтованою - за економію часу, надійність, заочність і якісне оформлення засновницьких і реєстраційних документів готових компаній.

Готові компанії - це переважно нові компанії, що ще не почали проводити комерційні операції і тому що не накопичили ніяких зобов'язань перед третіми особами. Вони в буквальному розумінні законсервовані на полиці, а точніше, в сейфах юридичних фірм в очікуванні своїх нових господарів. Проте в розпорядження юридичних контор деколи повертаються раніше продані готові компанії, від яких їх нові власники з тих або інших причин відмовилися. Такі вже "вживаними" готові компанії можуть мати найнесподіваніші, у тому числі боргові, зобов'язання, які можуть бути пред'явлені до виконання новим власникам компаній.

Однією з переваг готових компаній, яку засновники схильні враховувати, є та обставина, що попередня реєстрація на ім'я місцевих юридичних фірм, по суті, позбавляє засновників від обов'язкової перевірки їх ділової репутації з боку місцевої адміністрації офшорних центрів, а юридичні фірми таку перевірку своєї клієнтури зазвичай не здійснюють. Цей нюанс збільшує популярність готових компаній серед інвесторів.

Отже, ми розглянули декілька достатньо типових схем проведення сумнівних операцій, які передбачають проведення зовнішньоекономічної діяльності.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно наголосити, що певними індикаторами здійснення вищезазначених операцій можуть виступати наступні характеристики:

- переказ (або надходження на користь) значних сум валютних коштів фізичними особами;
- оперування значними сумами коштів суб'єктами господарювання, період діяльності яких є незначним, характер – збитковим, керівництво досить молодим, а чисельність працівників складає одиниці, тощо;
- наявність не грошових форм розрахунків (бартер) та розрахунків із залученням цінних паперів (векселі, тощо), які досить мають низьку ліквідність;
- незначний часовий розрив між проведенням клієнтом операцій щодо значних сум коштів;
- переказ значних сум до однієї країни за 1-2 незмінними контрактами;
- метою переказу (надходження) коштів є: «інша», «імпорт без ввезення на митну територію України»;
- переказ (або надходження) значних сум коштів без явної економічної мети до / з офшорних зон;
- країнами переказу та / або бенефіціарів виступають ті країни, обсяги зовнішньоекономічних операцій з якими не можуть зумовлювати порівняно значні грошові потоки за одним або декількома контрактами, тощо.

2. Зняття значних сум готівкових коштів.

Розглянемо механізми, пов'язані зі зняттям значних сум готівкових коштів, які також можуть бути пов'язаними залучення банків до проведення певних сумнівних операцій.

При цьому, варто відзначити, що відповідно до ст. 2 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» до легалізації (відмивання) доходів відносяться дії, спрямовані на приховування чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття,

володіння або використання коштів або іншого майна, за умови усвідомлення особою, що вони були доходами.

Тобто, першочергово має відбутися злочин, в результаті якого особа незаконно заволодіє коштами (предикатний злочин).

Проте, згідно Примітки 1 до ст. 209 Кримінального кодексу України до суспільно небезпечних протиправних діянь, що передували легалізації (відмиванню) доходів не відноситься ухилення від сплати податків, зборів та ухилення від повернення виручки в іноземній валюті.

Разом з тим, фінансові операції зі зняттям значних сум готівкових коштів можуть бути пов'язаними з ухиленням від сплати податків, поповненням тіньового обороту коштів, розкраданням державного майна, хабарництвом, тощо.

При цьому, ухилення від сплати податків завжди викликає певний інтерес регулятивних та наглядових органів, породжує наукові дискусії та суперечки. Даній проблемі приділяється достатньо багато уваги у сфері боротьби та протидії легалізації доходів та фінансування тероризму. Так, німецький дослідник Коттке К.² поклав дане питання в основу своєї праці, присвяченої боротьбі з «брудними грошима», відзначивши, що законодавство Швейцарії розмежовує поняття «ухилення від сплати податків» та «податковий обман». Так, ухилення від сплати податків передбачає просте приховування доходів, що підлягають оподаткуванню, і передбачає адміністративну відповідальність, в той час, як при податковому обмані, в першу чергу, відбувається використання підлобних, сфальсифікованих або неправдивих за змістом документів з метою ухилення від сплати податків, що тягне за собою кримінальну відповідальність.

Як вже зазначалось вище вітчизняним законодавством дане діяння не вважається предикатним злочином для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. При цьому, практика засвідчує, що в більшості випадків

² Клаус Коттке "Грязные" деньги - как с ними борются, - 2005, Дело и Сервис, 688с.(223-224).

зняття клієнтами банків значних сум готівкових коштів, пов'язане з ризиком саме ухилення від сплати такими клієнтами податків та зборів.

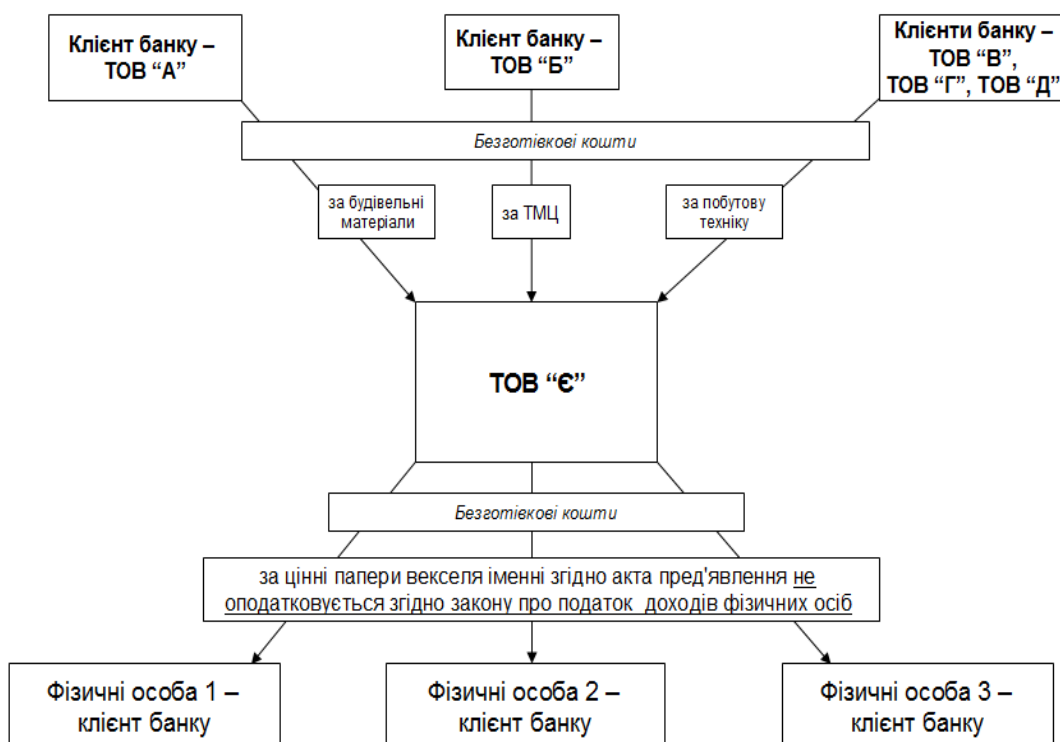
Отже, питання щодо зняття значних сум готівкових коштів є досить багатограним з точки зору проведення сумнівних фінансових операцій клієнтами банків. Саме тому, на наш погляд, слід приділити увагу даному аспекту.

Наприклад, на схемі 1.3.2.7 зображено як клієнти банків А-Д переказують кошти на рахунок ТОВ Є, що в подальшому здійснює погашення векселів трьох фізичних осіб, які знімають отримані кошти готівкою. В даному випадку виникають підозри стосовно того, що власником суб'єктів господарювання А-Д може виявитись один і той же суб'єкт, який має на меті зменшити власний податковий тягар.

При цьому, фізичними особами, які знімають готівкові кошти можуть виявитись студенти, пенсіонери, люди без визначеного місця проживання, тощо. Або зняття готівкових коштів може здійснюватись за втраченими паспортами чи документами померлих осіб.

Схема 1.3.2.7

Схема зняття готівкових коштів з рахунку фізичної за допомогою векселів

Аналогічні ситуації зображені на схемах 1.3.2.8 та 1.3.2.9.

Так, на схемі 1.3.2.9 через продаж векселів з бланковим індосаментом та простих іменних акцій, на рахунки трьох фізичних осіб надходять грошові кошти, які в подальшому знімаються готівкою через касу однією фізичною особою за довіреністю.

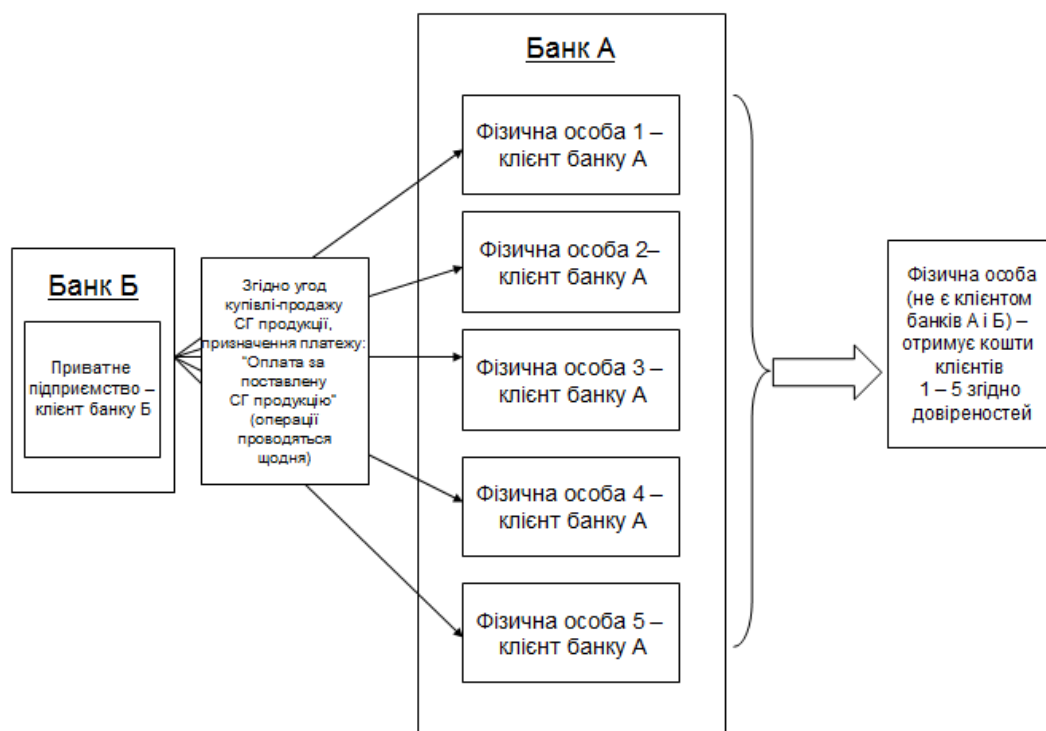
На схемі 1.3.2.9 зображено, як приватне підприємство здійснює розрахунки за поставлену сільськогосподарську продукцію. Значні суми коштів переказуються на рахунки п'яти фізичних осіб, які в подальшому знімаються готівкою через касу банку також однією фізичною особою за довіреністю.

Отже, ми розглянули типові механізми, які можуть використовуватись для проведення сумнівних операцій з готівковими коштами, що суттєво підвищує ризик залучення банків до проведення підозрілих операцій, тим самим погіршуючи їх ділову репутацію на ринку.

Схема 1.3.2.8

Схема зняття готівкових коштів через рахунки фізичних осіб

Інші "нестандартні" фінансові операції, що носять сумнівний характер

Через жорстку конкуренцію, яка заглиблюється в результаті дії глобалізаційних процесів, зокрема, й у фінансовій сфері, банки змушені розвиватись на інноваційній основі, широко застосовуючи методи, інструменти та підходи фінансового інжинірингу.

При цьому, одним з визначальних факторів появи фінансових інновацій є регулятивні обмеження, тому не виключені випадки, коли банки задля отримання прибутку чи реалізації інших інтересів будуть здійснювати фінансові операції, які суперечитимуть законодавчим вимогам, зокрема в сфері протидії легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

Яскравим прикладом в даному випадку виступають операції деяких фінансових інститутів (серед яких і Bank of New York), що пропонують свого роду транзитні вклади до запитання, куди на єдиний рахунок переводяться кошти компаній, комерційних банків, громадян. Усім їм надається право підпису по даних рахунках і можливість здійснювати абсолютно всі легальні

банківські транзакції по всьому світу. При цьому, перевірка клієнтів і походження грошей не проводиться, тобто завдяки такому нововведенню банки зробили спробу уникнути проведення ідентифікації своїх клієнтів, оцінку їх фінансового стану та відповідності проведених фінансових операцій задекларованому характеру діяльності.

Таким чином, в наведеному вище випадку банки своїми діями порушили одне з основних правил Базельського комітету банківського нагляду, а саме «Знай свого клієнта», що і призвело до різкого підвищення ризику їх залучення до легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

Крім того, зручною ширмою для легалізації коштів стали договори із банками по управлінню майном та іншими активами, по валютному, податковому, митному, інвестиційному, юридичному, бухгалтерському консультуванню та фінансовому інжинірингу.

Відзначимо, з початку 80-х років минулого століття помітну частину міжнародних операцій провідних банків світу становлять угоди, що не враховуються в балансовій частині обліку активів і пасивів. Суть позабалансових угод полягає в тому, що банки купують тільки право на здійснення визначеної операції чи зобов'язуються її здійснити в майбутньому за обумовлених умов. У світовій банківській практиці позабалансові операції досягли величезних розмірів і, наприклад, у США, навіть перевищили в окремий момент рівень активів комерційних банків³. Розвиток позабалансового ринку насамперед означає розширення переважно валютних зобов'язань банків, тобто короткострокового аспекту їх діяльності, що, в свою чергу, визначає найвищий ступінь гнучкості, рухливості ринку позабалансових операцій та величезну швидкість оборотності валютних ресурсів.

Отже, саме такі операції банків сприяють зростанню фіктивного капіталу, що, з одного боку, забезпечує надзвичайну гнучкість, рухливість та прибутковість сучасного фінансового ринку, а з іншого, - може спричинити

³ Так, у середині 1987р. обсяг позабалансових угод американських комерційних банків склав 3,1 трлн. доларів США, а темпи їх росту коливались в межах від 27% до 35% на рік.

масштабні негативні наслідки через породження кризових ситуацій в результаті розриву між реальним і фіктивним капіталом.

Саме тому, одним із достатньо значущих напрямків діяльності банків, що породжують ризик використання послуг останніх для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на наш погляд, виступають позабалансові операції, наприклад, строкові угоди, операції з похідними цінними паперами, завірення доручень і зобов'язань, траст, гарантії - як видані самими банками, так і одержувані ними з боку контрагентів. В останньому випадку, зокрема, «брудні» гроші, акумульовані за кордоном, використовуються у вигляді забезпечення позички, що видається кредитною організацією й оформленої за всіма правилами.

Наприклад, до українського банку надходить пропозиція від групи іноземних інвесторів, що базуються у Великобританії, розмістити декілька мільярдів доларів США у вигляді капіталовкладень у певному господарюючому суб'єкті однієї з країн СНД. Проте, за результатами попереднього збору інформації про згаданих інвесторів та при проведенні їх ідентифікації з'ясовується той факт, що таку значу суму коштів бажає розмістити група осіб, яка офіційно займається виробництвом і продажем іграшок, а зареєстровані вони за адресою крихітного магазину у Лондоні. Правомірно виникають запитання щодо походження вказаних коштів та бездоганності репутації клієнтів.

Даний приклад не лише ілюструє можливий механізм легалізації коштів, походження яких викликає підозри, а й ще раз свідчить про необхідність проведення належної ідентифікації клієнтів, що буде адекватною для кожного окремого випадку, а не обмежуватиметься формальними процедурами з мінімальними вимогами щодо надання даних про клієнта.

Тобто, реалії сьогодення вимагають від банків певного рівня культури ведення бізнесу, розробки власних інструментів та механізмів, які б найбільш точно відповідали його індивідуальним потребам, зокрема, в сфері

запобігання легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Іншою складовою позабалансових фінансових операцій банків, що носять інноваційний характер та породжують відповідний ризик, є операції з похідними цінними паперами.

Ще одною сучасною тенденцією банківського бізнесу, яка потребує нашої уваги при вивченні питання ризику залучення банків до легалізації коштів, є зокрема, формування такого напрямку, як приватна банківська справа (Private banking) – досить новий вид діяльності для міжнародних банків, хоча він існував вже давно як незначна частка внутрішньої банківської справи окремих країн. Даний напрямок банківської діяльності пов'язаний з наданням індивідуальних послуг найбільш заможним клієнтам, зокрема, приватним особам, які прагнуть збереження конфіденційності. Оскільки даний вид діяльності пов'язаний потребою постійної розробки індивідуальних рішень для вирішення фінансових задач, то він, безперечно, є одним з найбільш інноваційних. При цьому, цей ринковий сегмент близький до насичення, відшукувати на ньому вільні ніші стає усе суужніше, а конкуренція між банками зростає, що й підштовхує останніх до радикальних кроків. Зміст змін, що відбуваються, - у більш глибокій орієнтації послуг на потреби конкретних груп клієнтів і досягненні на цій основі загальної рентабельності даного напрямку банківської діяльності, який в цей час неухильно знижується. Великі капіталовкладення, зроблені банками в інфраструктуру послуг для приватних осіб, можуть окупатися й забезпечувати необхідну рентабельність лише при постійному зростанні обсягу наданих послуг, чого важко домогтися в умовах насичення ринку. Єдиний шлях підтримки попиту на ці послуги - їхнє постійне вдосконалювання у відповідь на постійно мінливі потреби клієнтів. Але вловити загальний напрямок змін потреб клієнтів і їх пріоритетів надзвичайно складно, оскільки, як відзначають західні аналітики, з'являється «покоління конфетті», що не схильне дотримуватися ніяких стандартів життя, а бажає одержувати яскраво виражені індивідуалізовані послуги, які істотно

відрізняються для багатьох різнорідних груп споживачів. Реалізація таких бажань відносно банківських послуг може бути зроблена шляхом розширення спектра послуг, що неминуче супроводжується збільшенням обсягу професійних консультацій.

Компромiс між підвищенням якості послуг для приватних осіб і скороченням витрат на них був знайдений у площині більш чіткої й глибокої сегментації клієнтів за соціальною і майновою ознаками. Багато банків зіштовхнулися з парадоксальною, на перший погляд, ситуацією, коли стандартні банківські послуги для приватних осіб виявилися збитковими, у той час як індивідуальне обслуговування заможних клієнтів приносить вищі прибутки. При ретельному аналізі з'ясувалося, що причина подібного положення в тому, що й широкому загалові, й ексклюзивним клієнтам, які обслуговувалися в тих самих філіях, тими самими співробітниками, пропонувалися продукти, які вимагають практично однакових витрат часу на консультації. Постійний ріст витрат на утримання філій і оплату праці кваліфікованих співробітників в умовах зростаючої конкуренції й призвів до того, що масові послуги, споживачі яких найбільш чутливі до підвищення цін, зрештою виявилися збитковими, а ексклюзивні послуги, ціни на які росли паралельно з ростом їхньої якості й, відповідно, витрат, продовжували залишатися прибутковими. Але, якщо потреби ексклюзивних клієнтів дійсно не можуть бути задоволені без інтенсивних дорогих консультацій, то продукти й послуги, що пропонуються широкій клієнтурі, за своїм характером часто зовсім не вимагають консультаційного супроводу. Ріст загального рівня освіти клієнтів ще більше знижує потреби в консультаціях по стандартних послугах.

Такі висновки стали приводом для перегляду політики банків відносно збуту послуг для приватних осіб. Класичні стандартні банківські послуги з прийому грошей, проведенню платежів і поточному короткостроковому кредитуванню все більше передаються банкоматам і повністю автоматизованим філіям, що працюють цілодобово. В результаті збільшується

обсяг операцій, проведених через електронні інформаційні банківські системи, і скорочуються витрати на персонал філій, зайнятий обслуговуванням і консультуванням клієнтів.

І тільки для невеликих цільових груп клієнтів пропонуються дійсно індивідуальні послуги, якими інші групи не користуються. Точніше сказати, пропонуються навіть не послуги як такі, а визначається характер фінансової проблеми клієнта та на основі індивідуальних консультацій розробляється найбільш прийнятний варіант її рішення та вибираються необхідні для цього інструменти. У цьому випадку банк відмовляється від розробки стандартних пакетів послуг, цілком покладаючись на професіоналізм і компетенцію своїх консультантів.

Крім того, особи, що володіють значними сумами коштів, прагнуть, щонайменше, мінімізувати свої податкові платежі, іноді повністю довіряючи ведення своїх справ професіоналам банку. Природно, якщо клієнтові в банку ставлять занадто багато запитань, то він може віддати перевагу іншому банку. Таким чином, розвинулася культура «не запитуй, не розповідай», саме у сфері приватного банкінгу, що не могло не посприяти певною мірою відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Наприклад, Citigroup, гіганта фінансових послуг, серед клієнтів якого чимало багатих людей з різноманітних куточків світу, звинуватили в тому, що він не вжив заходів для припинення відмивання грошей деякими аргентинськими клієнтами. Керівництво банку визнало, що це була «неприпустима» помилка. По суті, виникла ситуація, коли фінансовий інжиніринг суттєво підвищує ризик порушення банківськими установами відповідних нормативно-правових вимог, що робить їх достатньо вразливим щодо можливості залучення до легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Таким чином, ми проаналізували три основні напрями діяльності банків, де потенційна загроза проведення сумнівних фінансових операцій є найбільш високою.

Проведений аналіз свідчить про комплексність описаного механізму та необхідність приділяти постійну увагу даним аспектам в діяльності комерційних банків. В таблиці 2.4.1 наведено ключові параметри, які що можуть використовуватись в якості індикаторів проведення певних сумнівних фінансових операцій.

При цьому, слід пам'ятати, що в основному капітал, рух якого опосередковується банківською системою, - легальний. Тому не можна допустити, щоб боротьба з відмиванням грошей обмежила або ускладнила доступ до своїх коштів клієнтам, які займаються легальною діяльністю.

Таблиця 2.4.1

Ключові параметри, що можуть використовуватись в якості індикаторів проведення певних сумнівних фінансових операцій

<i>Фінансові операції, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій</i>	<i>Зняття значних сум готівкових коштів</i>	<i>"Нестандартні" фінансові операції, що носять сумнівний характер</i>
1	2	3
Переказ коштів за кодон за відсутності зовнішньоекономічного контракту та імпорту товарів без їх ввезення на митну територію країни.	Зняття значних сум грошових коштів здійснюється за довіреністю.	Невиправдано заплутаний механізм проведення фінансових операцій.
Переказ коштів на користь бенефіціарів, які знаходяться у країнах, що за макроекономічними показниками (ВВП, експорт, імпорту тощо) потенціоно не можуть здійснювати відповідних трансакцій. Наприклад, переказ значних сум коштів на користь бенефіціара із Свазіленду тощо)	Здійснення фізичними особами фінансових операцій по переведенню безготівкових коштів, що надходять на їх рахунки за символом «інші суми», у готівку шляхом прямого зняття цих сум через касу банку.	Викривлення (перекручування) даних статистичної звітності.
Повернення невиправдано значних сум в якості повернення інвестицій нерезидентів.	Формалізований підхід до проведення щоквартального аналізу та оцінки фінансового стану клієнта.	Невиправдане застосування прийомів економічного та законного анулювання ⁴ .
Країнами переказу та / або бенефіціарів виступають ті країни, обсяги експортно-імпорту операцій з якими не можуть зумовлювати відповідні значні грошові потоки.	Неналежна ідентифікація клієнтів, які знімають значні суми готівкових коштів (за умови, що вони відкривали рахунки).	Завірення доручень і зобов'язань, траст, гарантії, які направлені на створення загальних пулів активів та деперсоніфікацію власників коштів.
Здійснення масштабних фінансових операцій з низьколіквідними цінними паперами, що не обертаються на організованому ринку.	Зняття значних сум грошових коштів здійснюється з метою закупівлі сільгосппродукції або придбання цінних паперів за готівку тощо.	Формалізований підхід до вивчення клієнта, особливо VIP-персон, їх ідентифікації, оцінки фінансового стану.

⁴ **Економічне анулювання** – це процес винесення боргового зобов'язання із балансового звіту суб'єкта господарювання шляхом вкладення певних цінних паперів у безвідкличний траст (траст, який не може бути змінений чи закритий його засновником без згоди бенефіціарів). Такий підхід дозволяє видалити боргове зобов'язання з балансу для покращення звітності, у більшості випадків не викликаючи податкових наслідків, а також сприяє деперсоніфікації коштів. **Законне анулювання** полягає у визнанні зобов'язання недійсним і, на відміну від економічного, здебільшого тягне за собою податкові наслідки. В контексті емітента боргових зобов'язань анулювання передбачає придбання безризикового портфелю облігацій, такого, щоб грошові потоки по облігаціям були достатніми для погашення і відсотків, і основної суми по борговому зобов'язанню, яке анулюється.

Продовження таблиці 2.4.1

1	2	3
Постійний переказ значних сум до однієї країни за 1-2 незмінними контрактами.	Дохід від розрахунково-касового обслуговування клієнтів є найбільш суттєвим для банку в порівняннях з іншими видами доходів.	Необґрунтоване віднесення клієнтів до категорії «низького ризику».
Переказ (або надходження) значних сум коштів без явної економічної мети до / з офшорних зон. А також переказ значних сум коштів до банківської установи, яка розташована не в країні бенефіціара.	Значну частку загального обсягу видатків (більше 50%) складають саме видатки на закупівлю сільгосппродукції, на купівлю товарів, оплату послуг і за виконані роботи, за вкладками фізичних осіб та на інші цілі тощо.	Використання законодавчих неузгодженостей для оптимізації грошових потоків.
Надходження та / або повернення значних сум матеріальної допомоги. Надходження значних сум іноземної валюти на користь фізичних осіб та їх подальше зняття через касу банку.	Грошові кошти, які регулярно (можливо, щоденно) надходять на рахунок особи – клієнта банку від однієї або декількох юридичних осіб, що є клієнтами як даної банківської установи, так і інших банківських установ, практично відразу знімаються з рахунку в готівковій формі.	Застосування принципів похідних інструментів без їх належного документарного оформлення, або просто застосування назв інструментів в угодах, які не мають відношення до строкових операцій.
Неодноразове переукладання договорів (додаткових угод), які змінюють суть операцій, наприклад «імпорт» перетворюються на «імпорт без ввезення на митну територію».	Господарська діяльність суб'єкту, який переказує / отримує та знімає готівкою значні суми коштів, є збитковою або приносить невисокі прибутки, статутний фонд - незначним, засновником, а також директором і бухгалтером є молода(і) особа(и), інші співробітники - відсутні тощо.	Наявність підозри щодо використання інсайдерської інформації та проведення сумнівних фінансових операцій, які принесли більшу вигоду банку, ніж клієнту.
Банком бенефіціара виступає установа, що не має бездоганної репутації, особливо, щодо питання запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму тощо.	Фінансові операції, які передують зняттю готівкових коштів, пов'язані з погашенням векселів з бланковим індосаментом, або купівлею-продажем низьколіквідних ("сміттєвих") цінних паперів, тощо.	Створення складних структурованих продуктів без явної економічної доцільності тощо.

1.3.3 Аналіз статистичної звітності з метою формування індикативних показників для оцінки внутрішньобанківського ризику використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою відмивання кримінальних доходів

Разом з цим, банк підпадає під ризик порушення певних вимог відповідного законодавства, що також можуть бути наслідком або несвідомих дій, або умисного зловживання. Так, порушення нормативних вимог може бути пов'язане не лише з обслуговуванням клієнтів, а й з організацією внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу чи його взаємодії з Уповноваженим органом.

Таким чином, ризик залучення банку до відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом складатиметься з двох основних компонентів:

- * ризику проведення трансакцій, що носять сумнівний характер
- * ризику порушення вимог відповідного законодавства.

При цьому, важливо розуміти, що вищезазначені складові ризику використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму є взаємообумовленими, що неодмінно слід враховувати при проведенні оцінки такого ризику.

Разом з тим, ризик залучення банку до легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, складається з декількох основних напрямків:

- ризик порушення вимог відповідного законодавства, що може спричинити:

- * матеріальні витрати (штрафи);
- * погіршення ділової репутації банку чи / та його посадових осіб, зниження рейтингових оцінок, тощо.

- ризик проведення операцій, можуть мати відношення до легалізації кримінальних доходів та або залучення до ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків :

- * ризик здійснення конвертаційних операцій;
- * ризик сприяння "втечі капіталів за кордон".

Варто зазначити, що на колективом вітчизняних авторів [9] розроблена методика оцінки ризиків використання послуг банків для легалізації кримінальних

доходів або фінансування тероризму, яка призначена для здійснення безвізного банківського нагляду. Зазначена методика базується на 18 базових показниках і передбачає порівняння із середнім значення відповідного показника для певної групи банків..

Проте, банки складаються з певної кількості структурних одиниць (філій / відділень тощо), в розрізі яких і є доцільним проведення оцінки відповідних ризиків, що дасть змогу виявити найбільш ризикові структурні одиниці банку та відповідно відреагувати.

У відповідності до п. 1.8 Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затверджених постановою Правління Національного банку України від 19.03.2003 № 124 (далі – Правила) [5] розроблено згідно з вимогами законодавства України з метою отримання відповідних даних від територіальних управлінь і установ НБУ, банків, та підприємств (що мають рахунки в іноземних банках), для складання грошової і банківської статистики, статистики платіжного балансу і з міжнародної інвестиційної позиції, та для забезпечення виконання НБУ регулятивних та наглядових функцій відповідно до законодавства України.

Правила визначають перелік, зразки форм статистичної звітності та порядок їх заповнення, періодичність їх складання, терміни та способи подання даних до НБУ.

Для визначення індикативних показників для оцінки ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою відмивання кримінальних доходів було проаналізовано показники певних форм статистичної звітності банків, а саме:

- форма №10 «Оборотно-сальдовий баланс банку»;
- форма №200 «Звіт про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу»;
- форма №201 «Звіт про кількість клієнтів банку, що підлягають ідентифікації»;
- форма №538 «Інформація про купівлю безготівкової іноземної валюти за дорученнями клієнтів банку»;

- форма №527 «Звіт про оборот готівкової іноземної валюти»;
- форма №748 «Звіт про касові обороти банку».

Надалі пропонуємо короткий огляд перерахованих статистичних форм з метою розкриття їх інформаційного наповнення.

Форма №10 «Оборотно-сальдовий баланс банку» передбачає надання інформації про обороти та вихідні залишки за балансовими рахунками, рахунками доходів та витрат та позабалансовими рахунками за звітний місяць і формування банками зведеної інформації в розрізі кодів валют та кодів країн з урахуванням філій, що розташовані на території України та за її межами. Оборотно-сальдовий баланс активів і пасивів формується за даними рахунків класів 1 - 5 Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 23.12.2005 N 496. У формі звітності (колонка "Рахунки") активні та пасивні рахунки відображаються окремо в чіткій послідовності за балансовими рахунками - у розрізі рахунків четвертого порядку, груп, розділів, класів та за позабалансовими рахунками - у розрізі рахунків четвертого порядку та груп.

Доходи та витрати формуються за даними рахунків класів 6 "Доходи" та 7 "Витрати". Рахунки класу 8 "Меморандні рахунки" в оборотно-сальдовий баланс не включаються. Позабалансові рахунки формуються за даними класу 9 "Позабалансові рахунки". Сума активних рахунків має дорівнювати сумі пасивних рахунків. Баланс за позабалансовими рахунками формується на рівні позабалансових рахунків четвертого порядку та груп.

Форма №200 «Звіт про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу» передбачає надання банками відомостей за звітний місяць про кількість:

- фінансових операцій, унесених до реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- надісланих уповноваженому органу - Державному комітету фінансового моніторингу України повідомлень про фінансові операції, що підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу (згрупованих за

кодами ознак), повідомлень про фінансові операції, щодо яких у банку були мотивовані підозри, що вони можуть бути пов'язані з тероризмом, повідомлень про фінансові операції, у проведенні яких клієнту було відмовлено, та повідомлень про закриття рахунку клієнта;

- фінансових операцій, за якими банком прийнято рішення не надсилати файла-повідомлення;
- фінансових операцій, за якими від Державного комітету фінансового моніторингу України надходили файли-повідомлення про відмову від узяття їх на облік;
- надісланих Державним комітетом фінансового моніторингу України файлів-запитів та наданих банком файлів-додатків.

Форма №200 складається за такими типами клієнтів банку:

- 1 тип - юридична особа (без урахування фінансових установ - кореспондентів);
- 2 тип - фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності;
- 3 тип - фізична особа;
- 4 тип - фінансова установа - кореспондент.

Форма №201 «Звіт про кількість клієнтів банку, що підлягають ідентифікації» передбачає надання банками відомостей на звітну дату про кількість:

- клієнтів, ідентифікація яких здійснена відповідно до чинного законодавства;
- клієнтів, ідентифікація яких не завершена;
- клієнтів, ідентифікація яких не здійснена, які не підтримують ділових стосунків з банком. Крім того, надаються відомості про кількість клієнтів, яким за результатами проведення ідентифікації відмовлено у відкритті рахунку.

Форма складається за такими самими типами клієнтів банку (з урахуванням ознаки резидентності клієнта), що і форма № 200.

Форма №538 «Інформація про купівлю безготівкової іноземної валюти за дорученнями клієнтів банку» надається банком у разі здійснення ним за дорученням власних клієнтів (резидентів і нерезидентів, юридичних та фізичних

осіб) та безпосередньо банком (за дорученням інших банків) протягом дня операцій з купівлі безготівкової іноземної валюти за безготівкову національну валюту, якщо сума купленої валюти для одного клієнта (банку) дорівнює або перевищує 50000 доларів США, або еквівалент в іншій іноземній валюті за офіційним обмінним курсом, установленим НБУ на дату здійснення операції з купівлі. У звіті не відображаються суми купленої іноземної валюти з метою сплати комісійної винагороди (у тому числі сплати винагороди лізингодавцю за отримане у лізинг майно), відсотків за користування кредитом, неустойки (штрафи, пені), навіть якщо такі суми дорівнюють або перевищують 50000 доларів США, або еквівалент в іншій іноземній валюті.

У разі здійснення банком операцій з купівлі іноземної валюти протягом дня для клієнта за одним контрактом (за однією заявкою), частина якої використовуватиметься для здійснення авансового платежу, а інша частина - для оплати поставленого товару (виконаних робіт, наданих послуг тощо) за наявності в банку підтвердних документів (ВМД, акта про отримання послуг, виконання робіт тощо), у звіті зазначені суми мають відображатися окремими записами (рядками).

У разі здійснення банком операцій з купівлі іноземної валюти протягом дня для одного клієнта за різними контрактами (але за однією заявкою) сума купленої для клієнта валюти відображається у звіті окремими записами (рядками) за кожним контрактом.

У разі здійснення банком операцій з купівлі іноземної валюти протягом дня для одного клієнта за одним контрактом, згідно з яким сума купленої валюти підлягає перерахуванню частками до кількох країн, сума купленої для клієнта валюти відображається у звіті відповідно до сум перерахування за кожною країною окремими записами (рядками).

Форма №527 «Звіт про оборот готівкової іноземної валюти» складається за даними бухгалтерського обліку надходжень *і видатків готівкової іноземної валюти, який ведеться на підставі первинних документів (прибуткових та видаткових касових ордерів, довідок, реєстрів, чеків тощо).*

Звіт подається в розрізі кодів іноземних валют згідно з Державним стандартом України ДСТУ ISO 4217-2000 "Коди для подання валют і фондів", затвердженим наказом Держстандарту України від 28.01.2000 N 73 та містить, зокрема, наступну інформацію:

- обсяг іноземної валюти, що надійшла до уповноваженого банку протягом звітного періоду;
- обсяг готівкової іноземної валюти, що була видана уповноваженим банком протягом звітного періоду.;
- кількість пунктів обміну іноземної валюти (далі - ПОВ) банку (фінансової установи), що зареєстровані у відповідному територіальному управлінні Національного банку України на кінець звітного періоду;
- кількість працюючих ПОВ банку (фінансової установи), які здійснювали операції протягом звітного періоду один день і більше.

Форма №748 «Звіт про касові обороти банку» складається за даними бухгалтерського обліку надходжень і видачі готівки, які фіксуються в касових журналах із зазначенням символів звіту. За символами позабалансом відображаються дані, які потрібні для аналізу готівкового обігу. Символи звіту за надходженнями готівки визначаються за зазначеним у кожному касовому документі на внесення готівки джерелом походження готівкових коштів (наприклад, торговельна виручка, виручка від усіх видів платних послуг, повернення заробітної плати тощо). Підприємства, що мають надходження з різних джерел, відображають їх суми за кожним джерелом.

Символи звіту про видачу готівки визначаються згідно із зазначеним клієнтами на звороті грошових чеків цільовим призначенням грошових сум, які одержують у банку, а також у кожному видатковому касовому документі. Банки - юридичні особи повинні забезпечити контроль за достовірністю статистичної звітності та відповідністю її даним бухгалтерського обліку. Територіальні управління Національного банку України за даними бухгалтерського обліку складають звіт про касові обороти за клієнтами, що обслуговуються в установах

Національного банку України у розрізі символів, та подають його в установленому порядку.

Отже, всі банки володіють необхідною для проведення розрахунків вихідною інформацією. При цьому, банкові необхідно докласти мінімальні зусилля для постійного збору та оновлення даних, оскільки 80% показників формуються на основі обов'язкової статистичної звітності банків.

ГЛАВА 2. ЕКСПРЕС-ОЦІНКА ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ АБО ЇХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

При оцінці внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму, на практиці виникає необхідність проведення як попереднього експрес-аналізу, так і детального комплексного якісного та кількісного аналізу таких внутрішньобанківських ризиків. Це пов'язане з тим, що при прийнятті управлінських рішень щодо «сумнівних» фінансових операцій достатньо отримати негативну експрес-оцінку для обґрунтування необхідності проведення відповідних коректуючих заходів. Проведення в даних умовах комплексного аналізу вимагає значних затрат часу, що іноді є неприпустимим, і надає подібні до експрес-оцінки результати. При оцінці внутрішньобанківських ризиків здійснення банком фінансових операцій, які мало ймовірно можуть бути застосовані для легалізації кримінальних доходів, іноді лише проведення детального аналізу на відміну від експрес-оцінки надає можливість виявити приховані аспекти в розрізі використання діяльності банків для відмивання доходів, отриманих кримінальним шляхом.

Сутність методики експрес-оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для відмивання кримінальних доходів полягає у наданні на основі бінарних показників такої кількісної оцінки, на основі якої можна провести якісний аналіз фінансових операцій. Проведення методики даної експрес-оцінки передбачає здійснення поетапного аналізу статистичної звітності банків, яка подається до Національного банку України.

На першому етапі - визначається набір показників діяльності банків, що можуть сигналізувати про потенційне використання послуг останніх для відмивання кримінальних доходів або фінансування тероризму.

На другому етапі - відбувається оцінка допустимих (*граничних*) значень для виявлених значимих характеристик (*формування «коридору» допустимих значень нормативів*).

На третьому етапі здійснюється формування бінарних показників, які насамперед залежать від отриманих раніше граничних величин: якщо значення фінансового показника належить до «коридору» допустимих значень, відповідний бінарний показник приймає значення «0», а в протилежному випадку – «1».

На четвертому етапі – розраховується сума бінарних показників для кожного банку, які отримали значення «1». Саме отримана сума бінарних показників і виступає експрес-оцінкою внутрішньобанківських ризиків щодо легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Отже, на основі проведеного аналізу статистичної звітності, що подається до Національного банку України, на предмет виявлення фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з реалізацією схем щодо легалізації коштів, була сформована система індикативних показників для оцінки внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою відмивання кримінальних доходів. Дана система включає наступні **20 базових показників**, які можуть бути скоректовані у відповідності до змін чинного законодавства:

- K1 - частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу;
- K2 - частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію УО;
- K3 - частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторинг;
- K4 - частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на обік від загальної кількості надісланих фінансових операцій;
- K5 - суми операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, і країна переказу, віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон;

- К6 - суми переказів за кордон іноземної валюти «з іншою метою», які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту та оплати за імпорту товарів «без ввезення на митну територію України»;
- К7 - суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна – бенефіцара різні;
- К8 - співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою;
- К9 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти (долари, євро);
- К10 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій (долари, євро);
- К11 - середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фіз. осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу (долари, євро);
- К12 - частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб (символ 16);
- К13 - частка видачі готівкових коштів за вкладками фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88;
- К14 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладками фізичних осіб (символ 16);
- К15 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88);
- К16 - частка видатків по символах 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку ;
- К17 - кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ / ТУ НБУ та / або камерального розгляду відповідних

матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років);

– К 18 - обсяг штрафів сплачених в якості заходів впливу за виявлені НБУ / ТУ НБУ порушення (за обраний період);

– К19 - кількість порушень, виявлених службою внутрішнього аудиту банку;

– К 20 - кількості випадків, в яких посадову особу банку було визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП (за обраний період).

Кожен із вищенаведених показників відображує певний аспект діяльності у виявленні фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з реалізацією схем щодо легалізації коштів, та оцінки внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою відмивання кримінальних доходів. Виходячи з цього пропонуємо згрупувавши їх за відповідними ознаками до 5 груп:

* **I група** - коефіцієнти які характеризують ризик залучення до легалізації з точки зору такої його компоненти, як якість роботи внутрішньої служби фінансового моніторингу структурних одиниць банку. В цю групу входять показники, пов'язані з суб'єктивізмом, професіоналізмом, якістю роботи працівників служб фінансового моніторингу банку, якістю програмного забезпечення тощо.

* **II група** - показники, які можуть слугувати індикаторами залучення банку або його окремих підрозділів до легалізації коштів через зовнішньоекономічні операції, зокрема переказ валюти за кордон.

* **III група** - показники, які характеризують в певній мірі інтенсивність роботи клієнтів, які мають відкриті рахунки в банку, зокрема, з огляду на операції зі зняття готівкових коштів в національній та іноземних валютах, а також щодо здійснення фізичними особами валюто обмінних операціях.

* **IV група** - показники, що торкаються проблеми конвертації коштів в готівку та ухилення клієнтами банків від сплати податків.

* **V група** - показники, що стосуються безпосередньо виявлених фактів порушення банком та / або його підрозділами вимог відповідного законодавства.

Розглянемо методику розрахунку числових характеристик діяльності банку по всім показникам.

I група показників:

$$K_1 = \frac{K_{\text{ФОВФМ}}}{K_{\text{ЗКФО}}}, \quad (2.1)$$

де K_1 - **частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу;**

$K_{\text{ФОВФМ}}$ - кількість фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу;

$K_{\text{ЗКФО}}$ - загальна кількість зареєстрованих фінансових операцій.

Даний показник дозволяє певною мірою **оцінити якість здійснення банком внутрішнього фінансового моніторингу (далі – ВФМ)**, який через свій комплементарний характер є менш формальним на відміну від обов'язкового фінансового моніторингу (далі – ОФМ), а, отже, і більш ризиковим напрямком фінансового моніторингу банку.

Наприклад, відсутність у банку протягом певного періоду зареєстрованих фінансових операцій за ознаками ВФМ може свідчити, зокрема, про недбале чи умисне ігнорування банком практичної необхідності здійснення моніторингу фінансових операцій за ознаками ВФМ. І, навпаки, досить значна частка фінансових операцій, внесених до відповідного реєстру за ознаками ВФМ, може вказувати на формальність здійснення ВФМ – тобто необґрунтоване віднесення всіх фінансових операцій до таких, що мають ознаки ВФМ.

Показник K_2 - **частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію УО** (серед фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу), розраховується за наступною формулою:

$$K_2 = \frac{K_{\text{ПРИУО}}}{K_{\text{ФОВФМ}}}, \quad (2.2)$$

де $K_{\text{ПРИУО}}$ - прийнято рішення не надсилати інформацію Уповноваженому органу (далі – УО);

$K_{\text{ФОВФМ}}$ - кількість фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу.

Зазначене співвідношення **характеризує якість вжитих банком заходів щодо з'ясування суті та мети проведення клієнтом фінансової операції, яка стала об'єктом ВФМ.** Критичні значення даного показника можуть свідчити про недостатність чи неналежність вищевказаних заходів.

Так, надання УО інформації про всі чи майже всі фінансові операції, що стали об'єктом ВФМ, **може свідчити про те, що відповідальний працівник банку не здійснює ретельний аналіз таких операцій, а надсилає до УО весь масив даних,** що може призвести до надмірних обсягів інформації, уповільнення її обробки УО, і (в деяких випадках) маскуванню операцій, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.

При цьому, значна частка складених довідок про недоцільність надання інформації УО щодо фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками ВФМ, може вказувати на умисне уникнення банком необхідності розкриття зазначеної інформації та слугувати **індикатором ризику проведення фінансових операцій з легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом.**

Обидва показники можуть слугувати індикаторами ризику залучення банку до легалізації завдяки діям персоналу, оскільки значні коливання їх значень відносно структурних одиниць банків та / або помісячно за обраний період можуть вказувати на:

- помилки співробітників;
- відсутність досвіду роботи щодо окремих аспектів виявлення сумнівних фінансових операцій;
- зловживань службовим становищем, тощо.

K_3 - частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторингу України про них (розраховується як різниця між загальною кількістю анульованих фінансових операцій з відповідного реєстру та кількістю анульованих фінансових операцій після їх взяття на облік УО) від загальної кількості зареєстрованих.

$$K_3 = \frac{K_{\text{ФОА}} - K_{\text{ФОАПВО}}}{K_{\text{ЗКФО}}} \quad (2.3),$$

де $K_{\text{ФОА}}$ - кількість фінансових операцій, що були анульовані з реєстру у звітному періоді,

$K_{\text{ФОАПВО}}$ - кількість фінансових операцій, що були анульовані після їх взяття на облік Уповноваженим органом,

$K_{\text{ЗКФО}}$ - загальна кількість зареєстрованих фінансових операцій.

Даний показник дозволяє з'ясувати **наскільки ефективно здійснюється виявлення та реєстрація фінансових операцій**. Так, якщо даний показник значно вищий у певному структурному підрозділі банку, то це може свідчити, зокрема, про необхідність проведення навчання працівників служб фінансового моніторингу з метою формування чіткого розуміння яким чином і за якими критеріями необхідно проводити аналіз фінансових операцій клієнтів, тощо.

K_4 - частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на облік від загальної кількості надісланих фінансових операцій.

$$K_4 = \frac{K_{\text{ФОВВО}}}{K_{\text{ФОН}}} \quad (2.4),$$

де $K_{\text{ФОВВО}}$ - кількість фінансових операцій, щодо яких надходили файли-повідомлення про відмову від взяття на облік Уповноваженим органом,

$K_{фон}$ - кількість фінансових операцій, щодо яких було надіслано файли-повідомлення.

Зазначене співвідношення може слугувати індикатором щодо декількох аспектів в роботі банку:

* **ризик персоналу** - тобто характеризувати в певній мірі рівень кваліфікації кадрів;

* **ризик систем і технологій** - тобто, свідчити про якість програмного забезпечення з фінансового моніторингу. (Наприклад, у філій банку не коректно налаштоване програмне забезпечення тощо).

II група показників.

K_5 - сума операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, і країна, до якої здійснено переказ віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон до кількості таких операцій.

Даний показник (K_5) дає змогу **виявити банківські підрозділи, клієнти яких здійснюють найбільш масштабні операції з переказу іноземної валюти до офшорних зон.**

Такі операції можуть містити певну потенційну загрозу «виводу» капіталів (при цьому походження коштів може також бути сумнівним) за кордон до країн, які мають мінімальні законодавчі обмеження та вимоги для ведення прозорого бізнесу. При цьому, згідно з ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 80000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 80000 гривень, за умови, що переказ коштів здійснено на рахунок, відкритий у фінансовій установі в країні, яка віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон.

Отже, даний показник також **може характеризувати ефективність роботи служби фінансового моніторингу банку** на предмет виявлення фінансових операцій за цією ознакою ОФМ.

- K_6 - суми переказів за кордон іноземної валюти «з іншою метою», які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту до кількості таких операцій за звітний період.

Даний показник (K_{17}) дає змогу **виявити структурні одиниці банку, клієнти яких здійснюють найбільші за обсягом операції з переказу іноземної валюти без зовнішньоекономічного контракту.**

Такі операції можуть містити певну потенційну загрозу «виводу» капіталів (*при цьому походження коштів може також бути сумнівним*) за кордон. При цьому, згідно з ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 80000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 80000 гривень, за умови, що переказ коштів здійснено особою, за відсутності зовнішньоекономічного контракту.

Отже, даний показник також **може характеризувати ефективність роботи служби фінансового моніторингу банку** на предмет виявлення фінансових операцій за цією ознакою ОФМ.

- K_7 - суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна – бенефіціара різні.

Даний показник також може слугувати індикатором виводу капіталів за кордон. Крім того, він може свідчити про спробу уникнути клієнтом від обов'язкового фінансового моніторингу, наприклад, якщо країна бенефіціара є офшорною зоною, а банк, куди переказано кошти, розташовано не в офшорній юрисдикції.

III група показників

Показник K_8 - співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою, розраховується за наступною формулою:

$$K_8 = \frac{K_{\text{КДРКО}}}{K_{\text{КЗО}}}, \quad (2.5)$$

де $K_{\text{КДРКО}}$ - розмір комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів;

$K_{\text{КЗО}}$ - кількість клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою, розраховується як різниця між загальною кількістю клієнтів банку та клієнтами, які не ініціювали проведення фінансових операцій за всіма відкритими у банку рахунками. В даному випадку, цей показник розраховується лише за трьома типами клієнтів: фізичними, юридичними особами та фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності.

Даний показник дає змогу **оцінити скільки коштів отримав банк за розрахунково-касове обслуговування в розрахунку на одного "працюючого" клієнта**. Так, в разі досить високих значень показника, існує ймовірність проведення банком так званих «конвертаційних» операцій, які можуть бути пов'язані з протиправними цілями (уникнення оподаткування, одержання готівки для дачі хабарів, тощо).

K_9 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти.

$$K_9 = \frac{ВГІВ_c}{K_{\text{КЗО}_{\text{фо}}}} \quad (2.6),$$

де $ВГІВ_c$ - середньомісячна видача фізичним особам готівкової іноземної валюти;

$K_{KZO\phi o}$ - кількість клієнтів банку, фізичних осіб, які здійснювали протягом звітнього періоду операції за власною ініціативою, розраховується як різниця між загальною кількістю клієнтів банку та клієнтами, які не ініціювали проведення фінансових операцій за всіма відкритими у банку рахунками.

K_{10} - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій.

$$K_{10} = \frac{BGIBPZBOO_c}{K_{KZO\phi o}} \quad (2.7),$$

де $BGIBPZBOO_c$ - середньомісячна видача фізичним особам готівкової іноземної валюти під час здійснення валютообмінних операцій.

K_{11} - середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фізичних осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу.

$$K_{11} = \frac{CZIBP\Phi O_c}{K_{KZO\phi o}} \quad (2.8),$$

де $CZIBP\Phi O_c$ - середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фізичних осіб,

Величина перерахованих показників допомагає оцінити стан справ у банку щодо ризику здійснення так званого «розриву ланцюга» та деперсоніфікації коштів в процесі легалізації кримінальних доходів або при підготовці до здійснення певного злочину (дачі хабара, ухилення від сплати податків) шляхом конвертації коштів в національній та\або іноземній валютах в готівку. Так, значна частка видатків за вказаними символами може свідчити про перманентне зняття готівкових коштів, наприклад, за втраченим паспортом, тощо.

Крім того, показник K_{10} може послужити індикатором здійснення банком або його окремими структурними підрозділами масштабних валюто обмінних операцій, спекулятивних за своїм характером та загрозових для стабільності банку в цілому. Більше того, в окремих випадках здійснення занадто великих за обсягом та інтенсивних за частотою валюто обмінних операцій фізичними особами може вказувати на використання окремими співробітниками свого службового становища для власного збагачення тощо.

IV група показників

K_{12} - частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб (символ 16). Дане співвідношення дозволяє виявити в разі наявності схеми, коли гроші вносяться готівкою на рахунки фізичних осіб з їх подальшим зняттям, зокрема, якщо подібні операції здійснюються на достатньо значні суми. Крім того, при подальшому аналізі зазначений показник може виступати індикатором ризику залучення банку до протиправних «конвертаційних схем».

Показник K_{13} - частка видачі готівкових коштів за вкладками фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88, розраховується за наступною формулою:

$$K_{13} = \frac{K_{ВГМ55}}{K_{СН88}}, \quad (2.9)$$

де $K_{ВГМ55}$ - видачі готівкових коштів за вкладками фізичних осіб (символ 55);

$K_{СН88}$ - сума безготівкових коштів за символом 88.

Вказана частка характеризує масштаб зняття готівкових коштів клієнтами-фізичними особами у порівнянні з безготівковими надходженнями на їх користь. При цьому, значний розмір даного показника може свідчити про ризик використання банку у протиправних «конвертаційних» схем. Наприклад, у випадку,

якщо на користь фізичної особи надходять значні суми безготівкових коштів, які згодом знімаються готівкою.

K_{14} - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладками фізичних осіб (символ 16).

K_{15} - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88).

K_{16} - частка видатків по символам 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку.

$$K_{16} = \frac{CB_{46,55,61}}{KZO}, \quad (2.10)$$

де $CB_{46,55,61}$ - сума видатків за символами 46, 55, 61;

CB_3 - загальна сума видатків.

Вищезазначений показник **розкриває структуру видатків банку з огляду на ризик його використання в якості так званого «конвертаційного центру»**. Вищезазначені показники також слугують **базовими індикаторами ризику залучення банку до так званої «конвертаційної» схеми**.

V група показників

Показники, що розглядаються, **свідчать про кількість виявлених в ході останньої інспекційної перевірки Національного банку України порушень банком законодавства України в сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму в розрізі конкретних нормативно-правових актів**. При цьому, можна припустити, що ризиковість банку з огляду на використання його послуг для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, знаходиться у прямій залежності від кількості вищезазначених порушень.

K_{17} – кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ / ТУ НБУ та / або камерального розгляду відповідних матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років) .

K_{18} – обсяг штрафів сплачених в якості заходів впливу за виявлені НБУ / ТУ НБУ порушення (за обраний період)

K_{19} - кількість порушень з питань фінансового моніторингу, виявлених службою внутрішнього аудиту банку.

K_{20} - співвідношення кількості постанов суду, які визнають винними співробітників банку у вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до кількості протоколів, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП, до загальної кількості протоколів по вказаній статті, які були складені співробітниками ДКФМ (за обраний період).

В таблицях 2.1 та 2.2 нижче подано опис складових вищенаведених показників.

Таблиця 2.1

Опис складових відносних показників

I. Показник відносний	Чисельник	Знаменник
К1 - частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу	Сума даних рядків 1.2 та 2 форми № 200	Дані рядку I форми № 200
К2 - частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію УО	Дані рядку 2 форми № 200	Сума рядків 1.2 та 2 форми № 200
К3 - частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторингу	Різниця між даними рядків I.I та рядків I.I.I форми № 200	Дані рядку I форми № 200
К4 - частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про	Дані рядка 3 форми № 200	Дані рядка 1 форми № 200

відмову від взяття на облік від загальної кількості надісланих фінансових операцій		
К8 - співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою	Дані балансового рахунку 6110 форми № 10 (Оборотно-сальдовий баланс банку)	Різниця між даними Рядку 5 Колонки 3 та Рядку 5 Колонки 4 форми № 201
К9 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти	Дані рядку 2.5 форми № 527 (сума помісячно за обраний період поділена на кількість місяців)	Різниця між даними Рядку 3 Колонки 3 та Рядку 3 Колонки 4 форми № 201 (на останню звітну дату, що входить у обраний період)
К10 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій	Дані рядку 2.6 форми № 527 (сума помісячно за обраний період поділена на кількість місяців)	Різниця між даними Рядку 3 Колонки 3 та Рядку 3 Колонки 4 форми № 201 (на останню звітну дату, що входить у обраний період)
К11 - середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фіз. осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу	Дані рядку 1.5.1 № 527 (сума помісячно за обраний період поділена на кількість місяців)	Різниця між даними Рядку 3 Колонки 3 та Рядку 3 Колонки 4 форми № 201 (на останню звітну дату, що входить у обраний період)
К12 - частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб (символ 16)	Дані по символу 55 форми № 748 (сума за обраний період)	Дані по символу 16 форми № 748 (сума за обраний період)
К13 - частка видачі готівкових коштів за вкладками фізичних осіб (символ 55) від суми	Дані по символу 55 форми № 748 (сума за обраний період)	Дані по символу 88 форми № 748 (сума за обраний період)

надходжень безготівкових коштів за символом 88		
К14 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладками фізичних осіб (символ 16).	Дані по символу 95 форми № 748 (сума за обраний період)	Дані по символу 16 форми № 748 (сума за обраний період)
К15 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88)	Дані по символу 95 форми № 748 (сума за обраний період)	Дані по символу 88 форми № 748 (сума за обраний період)
К16 - частка видатків по символам 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку	Сума даних по символам 46, 61 та 55 форми № 748	Різниця між даними Рядку 5 Колонки 3 та Рядку 5 Колонки 4 форми № 201

Таблиця 2.2

Опис складових абсолютних показників

II. Показник абсолютний	Джерело даних
К5 - суми операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, і країна переказу, віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон	За колонкою 12 форми 538 обираються перекази, здійснені до офшорних зон (необхідно звести до виміру в одній валюті).
К6 - суми переказів за кордон іноземної валюти «з іншою метою», які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту та оплати за імпорту товарів «без ввезення на митну територію України»	За колонкою 8 форми 538 обираються операції з кодом 04 «З іншою метою» та 05 «імпорту товарів без ввезення на митну територію України», (необхідно звести до виміру в одній валюті).
К7 - суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна – бенефіцара різні	За колонками 12 та 15 форми 538 обираються перекази, здійснені за умови, що країна переказу та країна – бенефіцара різні (необхідно звести до виміру в одній валюті).

К17 - кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ / ТУ НБУ та / або камерального розгляду відповідних матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років)	Результати інспектування НБУ з питань фінансового моніторингу (внутрішньобанківська база).
К 18 - обсяг штрафів сплачених в якості заходів впливу за виявлені НБУ / ТУ НБУ порушення (за обраний період)	Обсяг штрафних санкцій, застосованих НБУ (внутрішньобанківська база)
К19 - кількість порушень, виявлених службою внутрішнього аудиту банку	Результатами внутрішнього аудиту (внутрішньобанківська база)
К 20 - кількості випадків, в яких посадову особу банку було визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП (за обраний період)	Результати судового розгляду протоколів по 166-9 (внутрішньобанківська база)

Після розрахунку всіх вищезазначених показників, вони зводяться у таблицю, макет якої представлений нижче (див. табл. А.1).

Таблиця 2.3 – Макет таблиці відображення зведених показників характеристики внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для відмивання кримінальних доходів

Назва структурного підрозділу	К1	К2	...	К19	К20
А	1	2	...	19	20

Особливістю застосування методики експрес-оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для відмивання кримінальних доходів є застосування бінарних показників, тобто значень «1» у випадку порушення допустимих меж припустимих значень показників характеристики фінансових операцій чи «0» у випадку знаходження відповідної характеристики в межах припустимих значень. Бінарні показники, які приймають

значення «1», вказуючи на негативні аспекти діяльності відділень банку, свідчать про можливість використання відповідної фінансової операції для реалізації кримінальних схем. Підсумовуючи одержані бінарні характеристики, можна одержати єдину сумарну числову оцінку внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму. Таким чином, перевагою застосування бінарних показників при наданні експрес-оцінки є її економічна прозорість, тобто обґрунтованість економічних причин виставлення тієї або іншої оцінки внутрішньобанківських ризиків.

Для того, щоб отримати бінарні характеристики, нам потрібно визначити межі «коридору» ризикових структурних одиниць банків. Основою визначення даних меж виступає середнє значення за кожним із запропонованих показників. Відповідно діапазоном ризикованості фінансових операцій в розрізі їх можливого залучення для реалізації схем легалізації кримінальних доходів є рівність або перевищення відповідного показника щодо середнього його значення серед вибірки структурних одиниць розглянутого банку.

До категорії «ризикових» за показниками від K_3 до K_{20} на даному етапі слід відносити ті банки, у яких значення показників перевищують середні значення таких показників для відповідної групи банків.

При цьому варто відзначити, що для показників K_1 та K_2 існує певна особливість. Так, якщо банк не реєструє фінансові операції за ознаками ВФМ або приймає рішення щодо недоцільності надання інформації до ДКФМУ про всі чи майже всі такі фінансові операції, це може свідчити про так званий «формалізований» підхід до проведення фінансового моніторингу в банку, в результаті чого існує висока ймовірність того, що інформація про насправді підозрілі трансакції не буде надана Уповноваженому органу.

Так само не можна вважати прийнятною практикою той факт, що банк приймає рішення щодо надання до ДКФМУ інформації про всі чи майже всі фінансові операції за ознаками ВФМ. В такому випадку це може свідчити про

відсутність в банку належного аналізу фінансових операцій, що може спричинити невиправдане розкриття банківської таємниці.

Отже, категорії «ризикових» за показниками K_1 та K_2 слід відносити ті банки, у яких значення показників лежать у межах 1 та 3 квартилей на проміжку від $K_j \min_i$ до $K_j \max_i$ таких показників по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для показника K_1 (частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу) визначаємо середнє значення по кожній групі банків:

$$K_{1cp_i} = \frac{K_{\text{ФОВФМ}_i}}{K_{\text{ЗКФО}_i}}, \quad (2.11)$$

де K_{1cp_i} - середня значення частки фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{\text{ФОВФМ}_i}$ - загальна кількість фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{\text{ЗКФО}_i}$ - загальна кількість зареєстрованих фінансових операцій по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

В подальшому за таким же принципом визначаємо середні значення для кожної групи банків за показниками:

$$\begin{aligned} K_1 \min_i \div K_{1cp_i} &= K_{1cp_{i1}} \text{ та} \\ K_{1cp_i} \div K_1 \max_i &= K_{1cp_{i2}}. \end{aligned} \quad (2.12)$$

Таким чином ми отримуємо значення чотирьох квартилей на проміжку від $K_1 \min_i$ до $K_1 \max_i$ по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для визначення бінарних характеристик за показником K_1 по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку скористаємось наступною формулою:

$$K_1 \text{bin}_i \begin{cases} = 1, K_{1i} \in \{(K_1 \min_i; K_1 \text{cp}_{i1}); (K_1 \text{cp}_{i2}; K_1 \max_i)\} \\ = 0, K_{1i} \in (K_1 \text{cp}_{i1}; K_1 \text{cp}_{i2}) \end{cases}, \quad (2.13)$$

де $K_1 \text{bin}_i$ - бінарні характеристики по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

K_{1i} - значення показника K_1 по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_1 \text{cp}_i$ - середня значення частки фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_1 \min_i, K_1 \max_i$ - мінімальне та максимальне значення показника K_1 певної групи $i = 1 \div 4$;

$K_1 \text{cp}_{i1}$ та $K_1 \text{cp}_{i2}$ - значення 2 та 3 кватилей показника K_1 по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку

Для показника K_2 (частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати УО (серед фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу)) здійснюємо розрахунки аналогічно до вищевикладених щодо K_1 :

$$K_2 \text{cp}_i = \frac{K_{\text{ПРНУО}_i}}{K_{\text{ФОВФМ}_i}}, \quad (2.14)$$

де $K_2 \text{cp}_i$ - середнє значення частки фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати УО (серед фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу) по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{\text{ПРНУО}_i}$ - загальна кількість операцій, за якими прийнято рішення не надсилати УО по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{\text{ФОВФМ}_i}$ - загальна кількість фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

В подальшому за таким же принципом визначаємо середні значення для кожної групи банків за показниками:

$$\begin{aligned} K_2 \min_i \div K_2 \text{cp}_i &= K_2 \text{cp}_{i1} \text{ та} \\ K_2 \text{cp}_i \div K_2 \max_i &= K_2 \text{cp}_{i2}. \end{aligned} \quad (2.15)$$

Таким чином ми отримуємо значення чотирьох кватилей на проміжку від $K_2 \min_i$ до $K_2 \max_i$ по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для визначення бінарних характеристик за показником K_1 по по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку скористаємось наступною формулою:

$$K_2 \text{бін}_i \begin{cases} = 1, K_{2i} \in \{(K_2 \min_i; K_2 \text{cp}_{i1}); (K_2 \text{cp}_{i2}; K_2 \max_i)\} \\ = 0, K_{2i} \in (K_2 \text{cp}_{i1}; K_2 \text{cp}_{i2}) \end{cases}, \quad (2.16)$$

де $K_2 \text{ін}_i$ - бінарні характеристики по по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

K_{2i} - значення показника K_2 по по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_2 \text{cp}_i$ - середня значення частки фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

$K_2 \min_i$, $K_2 \max_i$ - мінімальне та максимальне значення показника K_2 по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{1cp_{i1}}$ та $K_{1cp_{i2}}$ - значення 2 та 3 квіртилей показника K_2 по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку

Для показника K_3 (частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторингу України про них від загальної кількості зареєстрованих) середнє значення по всім структурним одиницям розглянутого банку розраховується наступним чином:

$$K_{3cp} = \frac{K_{зфОА} - K_{зфОАПВО}}{K_{ззкфО}}, \quad (2.17)$$

де K_{3cp} - середнє значення частки анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторингу України про них від загальної кількості зареєстрованих по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{зфОА}$ - загальна кількість фінансових операцій, що були анульовані з реєстру у звітному періоді по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку,

$K_{зфОАПВО}$ - загальна кількість фінансових операцій, що були анульовані після їх взяття на облік Уповноваженим органом, по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{ззкфО}$ - загальна кількість зареєстрованих фінансових операцій по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для показника K_4 (частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на облік від загальної кількості надісланих фінансових операцій) визначаємо середнє значення по всім структурним одиницям розглянутого банку:

$$K_{4cp} = \frac{K_{зфОВВО}}{K_{зфОН}}, \quad (2.18)$$

де K_{4cp} - середнє значення частки фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на обік від загальної кількості надісланих фінансових операцій по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{зФОВВО}$ - загальна кількість фінансових операцій, щодо яких надходили файли-повідомлення про відмову від взяття на облік Уповноваженим органом, по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{зФОН}$ - загальна кількість фінансових операцій, щодо яких було надіслано файли-повідомлення по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для показника K_8 (співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою) визначаємо середнє значення по всім структурним одиницям розглянутого банку:

$$K_{8cp} = \frac{K_{зКДРКО}}{K_{зКЗО}}, \quad (2.19)$$

де K_{8cp} - середнє значення співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{зКДРКО}$ - загальний розмір комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{зКЗО}$ - загальна кількість клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для показника K_9 (середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти) середнє значення по всіх структурним одиницям розглянутого банку розраховується наступним чином:

$$K_{9cp} = \frac{ЗВГІВ_c}{K_{зкзофо}}, \quad (2.20)$$

де K_{9cp} - середнє значення середньомісячної суми видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

ЗВГІВ^c - загальний обсяг середньомісячної видачі фізичним особам готівкової іноземної валюти по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{зкзофо}$ - загальна кількість клієнтів банку, фізичних осіб, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою, по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку.

Для показника K_{10} (середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій) середнє значення по всіх структурним одиницям розглянутого банку розраховується наступним чином:

$$K_{10cp} = \frac{ЗВГІВПЗВОО_c}{K_{зкзофо}}, \quad (2.21)$$

де K_{10cp} - середнє значення середньомісячної суми видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

ЗВГІВПЗВОО^c - загальний обсяг середньомісячної видачі фізичним особам готівкової іноземної валюти під час здійснення валютообмінних операцій.

Для показника K_{11} (середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фізичних осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу) визначаємо середнє значення по всіх структурних одиницям розглянутого банку:

$$K_{11cp} = \frac{ЗСЗІВРФ\text{О}_c}{K_{ЗКЗ\text{О}фо}}, \quad (2.22)$$

де K_{11cp} - середнє значення середньомісячної суми зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фізичних осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$ЗСЗІВРФ\text{О}_c$ - загальний обсяг середньомісячної суми зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фізичних осіб.

Для показника K_{12} (частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладами фізичних осіб (символ 16)) середнє значення по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку визначається як відношення загальної суми зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) до загальної суми надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладами фізичних осіб (символ 16) відповідно за структурними одиницями певного банку.

Для показника K_{13} (частка видачі готівкових коштів за вкладами фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88) середнє значення по всіх структурних одиницям розглянутого банку розраховується наступним чином:

$$K_{13cp} = \frac{K_{ЗВГМ55}}{K_{ЗСН88}}, \quad (2.23)$$

де K_{13cp} - середнє значення частка видачі готівкових коштів за вкладами фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88 по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку;

$K_{звгм55}$ - загальний обсяг видачі готівкових коштів за вкладами фізичних осіб (символ 55) за всіма структурними одиницями банку;

$K_{зсн88}$ - загальна сума безготівкових коштів за символом 88.

Для показника K_{14} (частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладами фізичних осіб (символ 16)) середнє значення по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку визначається як відношення загальної суми коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95) до загальної суми готівкових надходжень за вкладами фізичних осіб (символ 16) відповідно за структурними одиницями певного банку.

Для показника K_{15} (частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88)) середнє значення по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку визначається як відношення загальної суми коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95) до загальної суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88) відповідно за структурними одиницями певного банку.

Для показника K_{16} (частка видатків по символам 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку) визначаємо середнє значення по всім структурними одиницями розглянутого банку:

$$K_{16cp} = \frac{ЗСВ_{46,55,61}}{ЗКЗО}, \quad (2.24)$$

де K_{16cp} - середнє значення частки видатків по символам 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку;

$ЗСВ_{46,55,61}$ - загальна сума видатків за символами 46, 55, 61 по всім структурними одиницями розглянутого банку;

$ЗСВ_3$ - загальна сума видатків по всім структурними одиницями розглянутого банку.

Для показника K_{20} (співвідношення кількості постанов суду, які визнають винними співробітників банку у вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до кількості протоколів, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП, до загальної кількості протоколів по вказаній статті, які були складені співробітниками ДКФМ (за обраний період)) середнє значення по всій вибірці структурних одиниць розглянутого банку визначається як відношення загальної кількості постанов суду, які визнають винними співробітників банку у вчиненні адміністративного правопорушення до загальної кількості протоколів по вказаній статті, які були складені співробітниками ДКФМ (за обраний період) відповідно за структурними одиницями певного банку.

Для визначення бінарних характеристик за показниками $K_r, r = 3 \div 4, 8 \div 16, 20$ по кожній структурній одиниці банку скористаємось наступною формулою:

$$K_{r,bin_i} \begin{cases} = 1, K_{ri} > K_{r,cp} \\ = 0, K_{ri} \leq K_{r,cp} \end{cases}, \quad (2.25)$$

де K_{r,bin_i} - бінарні характеристики по кожній структурній одиниці;

K_{ri} - значення показника K_r по кожній структурній одиниці;

$K_{r,sp}$ - середня значення частки фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу по всім структурним одиницям даного банку.

Для показників K_5 (сума операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, і країна, до якої здійснено переказ віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон до кількості таких операцій); K_6 (суми переказів за кордон іноземної валюти «з іншою метою», які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту до кількості таких операцій за звітний період); K_7 (суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна – бенефіцара різні); K_{17} (кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ / ТУ НБУ та / або камерального розгляду відповідних матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років)); K_{18} (обсяг штрафів сплачених в якості заходів впливу за виявлені НБУ / ТУ НБУ порушення (за обраний період)); K_{19} (кількість порушень з питань фінансового моніторингу, виявлених службою внутрішнього аудиту банку) перед визначенням середніх значень всім структурним одиницям даного банку необхідно провести нормалізацію даних, оскільки абсолютні значення кількості порушень за банками різних груп є не порівнюваними величинами. Нормалізація проводиться за наступними формулами:

$$K_{jn} \begin{cases} = (K_j - \min(K_j)) / (\max(K_j) - \min(K_j)), \min(K_j) < K_j < \max(K_j), \\ = 1; K_j = \max(K_j), \\ = 0; K_j = \min(K_j) \end{cases} \quad (2.26)$$

де $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - початкові значення показників;

$K_{jnорм}, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - нормовані значення показників;

$\min(K_j)$ - мінімальне початкове значення по кожному з показників $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$;

$\max(K_j)$ - максимальне початкове значення по кожному з показників $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$.

Після проведення нормалізації визначаємо середні значення нормованих показників $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ за середньою арифметичною простою (див.табл.А.2):

$$K_{jcp} = \frac{\sum K_j}{n} \quad (2.27)$$

де $K_{jcp}, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - середні значення показників $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ по всім структурним одиницям розглянутого банку;

$\sum K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - сума нормованих значень показників $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ по всім структурним одиницям розглянутого банку;

n - кількість банків по всім структурним одиницям розглянутого банку.

Для визначення бінарних характеристик за показником $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ по кожній структурній одиниці банку скористаємось наступною формулою:

$$K_{j\text{бін}} \begin{cases} = 1, K_j > K_{jcp} \\ = 0, K_j < K_{jcp} \end{cases}, \quad (2.28)$$

де $K_{j\text{бін}}, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - бінарні характеристики по кожній структурній одиниці банку

$K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - значення показника $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ по кожній структурній одиниці банку;

$K_{jcp}, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ - середні значення показників $K_j, j = 5 \div 7, 17 \div 19$ по кожній структурній одиниці банку.

Після розрахунку середніх і нормованих значень за всіма показниками, розраховуються бінарні показники, які в подальшому зводяться у таблицю, макет якої представлений нижче (див. табл. А.2, А.3).

Таблиця 1.2 – Макет таблиці відображення бінарних показників характеристики внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для відмивання кримінальних доходів

Назва структурного підрозділу	K1	K2	...	K19	K20	Сума бінарних показників
А	1	2	...	19	20	21

Після виявлення емпіричних нормативів, кожна структурна одиниця банку буде характеризуватися набором бінарних характеристик $V = (V_1, V_2, \dots, V_n), n = 20$, де $V_k, k = 1 \div 20$ приймають значення 0, якщо відповідний норматив виконується, і 1 – у протилежному випадку. Сума бінарних показників по кожній структурній одиниці банку є закодованою інформацією про рівень внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

На основі отриманих сум бінарних показників ($\sum БП$) по кожній структурній одиниці банку визначається експрес-оцінка внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для відмивання кримінальних доходів:

- якщо $0 \leq \sum БП < 7$, нормальний рівень ризику;
- якщо $7 \leq \sum БП < 13$, підвищений рівень ризику;
- якщо $13 \leq \sum БП \leq 20$, високий рівень ризику.

Таким чином, сума бінарних показників як експрес-оцінка внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або його структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму, надає кількісну характеристику ступеня ризику та дозволяє на її основі отримати якісну характеристику досліджуваного ризику.

ГЛАВА 3. ВИКОРИСТАННЯ ІМОВІРНІСНОГО (БАЙЄСОВСЬКОГО) ПІДХОДУ ДЛЯ ОЦІНКИ ВНУТРІШНІХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ (АБО ЇХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ) ДЛЯ ВІДМИВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ

Проведення аналізу пропонованих і здійснюваних банком фінансових операцій на основі методики експрес-оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів, як зазначалось у главі 2, є недостатнім для виявлення прихованих аспектів у наданні структурними одиницями певного банку операцій. Проведення детального та комплексного, якісного та кількісного аналізу таких внутрішньобанківських ризиків вимагає не лише дослідження основних фінансових операцій поточний період, а також врахування накопиченого досвіду і можливих проблем та умов щодо їх здійснення. Саме тому одним з перспективних методів оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків та їх територіально відокремлених структурних одиниць (далі – ТВСОБ) для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму виступає аналіз на основі використання теореми Байєса.

Сутність пропонованої методики оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму полягає у представленні одержаної інформації про відповідність діяльності певної ТВСОБ комплексу нормативів у вигляді бінарних показників, які в свою чергу виступають основою для розрахунку імовірності появи внутрішньобанківського ризику. Залучення байєсовського підходу до аналізу інформації дозволяє на основі поточних даних та нової, отриманої в ході спостереження, інформації щодо можливості використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму отримати найбільш інформативний загальний показник оцінки ризиків.

Байєсовський аналіз як методика оцінки ризиків використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму базується на використанні теореми Байєса, яка полягає в розрахунку імовірності справедливості гіпотези в умовах, коли на основі спостережень відома лише деяка частина інформації про подію. Іншими словами, за теоремою Байєса можна більш точно перерахувати імовірність, беручи до уваги як вже відому інформацію, так і дані нових спостережень. Отже, при байєсовському підході робиться спроба прослідкувати за тим, як апріорні очікування деякого явища можуть уточнюватися, та як дані, що спостерігаються, можуть бути інтегровані з такими апріорними передбаченнями для досягнення удосконалених апостеріорних очікувань явища [].

Пропонована методика оцінки ризиків використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму на основі імовірнісного (байєсовського) підходу проводиться у **3 етапи**.

Перший етап – визначення чисельних характеристик діяльності комерційних банків, що дають можливість отримати оцінку ризиків використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму; нормалізація абсолютних показників для приведення їх у співставний вигляд за декількома структурними одиницями банку.

Другий етап – формування діапазонів допустимих меж за кожним показником характеристики здійснюваних банком фінансових операцій на основі розрахунку середніх значень за кожним із розглянутих показників, заповнення таблиці допустимості значень характеристик, тобто розрахунок бінарних показників. Якщо відповідна характеристика лежить у межах допустимих значень, ставиться 0, в іншому випадку – 1.

Третій етап – визначення апостеріорної імовірності використання ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, яка виступає кількісною оцінкою внутрішньобанківських ризиків. На основі отриманої кількісної характеристики рівня ризику здійснюється надання якісної характеристики та аналіз комплексу відповідних заходів.

Вихідними даними для апробації вищеописаної методики повинні стати значення 20 числових характеристик діяльності ТВСОБ банків, зазначених у главі 2:

– К1 - частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу;

– К2 - частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію УО;

– К3 - частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторинг;

– К4 - частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на обік від загальної кількості надісланих фінансових операцій;

– К5 - суми операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, і країна переказу, віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон;

– К6 - суми переказів за кордон іноземної валюти «з іншою метою», які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту та оплати за імпорту товарів «без ввезення на митну територію України»;

– К7 - суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна – бенефіцара різні;

– К8 - співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою;

– К9 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти (долари, євро);

– К10 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій (долари, євро);

– К11 - середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фіз. осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу (долари, євро);

- К12 - частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб (символ 16);
 - К13 - частка видачі готівкових коштів за вкладками фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88;
 - К14 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладками фізичних осіб (символ 16);
 - К15 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88);
 - К16 - частка видатків по символам 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку ;
 - К17 - кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ / ТУ НБУ та / або камерального розгляду відповідних матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років);
 - К 18 - обсяг штрафів сплачених в якості заходів впливу за виявлені НБУ / ТУ НБУ порушення (за обраний період);
 - К19 - кількість порушень, виявлених службою внутрішнього аудиту банку;
- К 20 - кількості випадків, в яких посадову особу банку було визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП (за обраний період).

Відмітною рисою пропонованої методики аналізу роботи ТВСОБ є її економічна прозорість, тобто обґрунтованість економічних причин виставлення тієї або іншої оцінки ризиків використання послуг ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму. Це досягається за рахунок специфічного виду інформації, на основі якої відбувається оцінка імовірності ризиків використання послуг ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

По суті, стан кожної ТВСОБ характеризується набором бінарних величин (ознак), що приймають значення “так” / “ні” (“ні” - у випадку влучення відповідної характеристики в межі допустимих значень і “так” - у супротивному випадку). Так, значення “ні” вказують на позитивні, а значення “так” - на негативні аспекти діяльності певної ТВСОБ. Таким чином вдається одержати єдину числову оцінку ризиків.

Для того, щоб отримати бінарні характеристики, нам потрібно визначити межі «коридору» ризикових ТВСОБ (див. глава 2).

Після виявлення емпіричних нормативів, кожна ТВСОБ буде характеризуватися набором бінарних характеристик $B = (B_1, B_2, \dots, B_n), n = 20$, де $B_k, k = 1 \div 20$ приймають значення 0, якщо відповідний норматив виконується, і 1 – у супротивному випадку. Такі ряди з нулів й одиниць є закодованою інформацією про рівень ризиків, а отже, можна визначити імовірність ($p_B(H1)$) того, що ТВСОБ, стан якої аналізується щодо використання для відмивання кримінальних доходів або фінансування тероризму, є ризиковою за умови наявності про неї інформації :

$$p_B(H1) = \frac{1}{1 + e^{\{\lambda_0 + L\}}}$$

$$L = \sum_{k=1}^n \lambda_k b_k$$

(3.1)

$$\lambda_k = \ln \left(\frac{b_k (1 - g_k)}{g_k (1 - b_k)} \right), k = 1, \dots, n$$

$$\lambda_0 = \ln \left(\frac{p(H2)}{p(H1)} \right) + \sum_{k=1}^n \ln \left(\frac{1 - b_k}{1 - g_k} \right)$$

де $p_B(H1)$ - апостеріорна імовірність ризикованості використання фінансових операцій ТВСОБ відповідного банку для реалізації схем легалізації кримінальних

доходів або фінансування тероризму при умові отримання даних V (наявної інформація про стан певної ТВСОБ виходячи зі значень аналітичних показників);

L - інтегральний показником (зважена сума) бінарних характеристик V (наявної інформація про стан певної ТВСОБ виходячи зі значень аналітичних показників);

λ_0, λ_k - параметри (3.1), які визначаються відповідно до наведених формул;

b_k - імовірність події $B_k = 0$, тобто отримання за k -м показником характеристики здійснюваних фінансових операцій ТВСОБ значення бінарного показника рівного нулю;

g_k - імовірність події $B_k = 1$, тобто отримання за k -м показником характеристики здійснюваних фінансових операцій ТВСОБ значення бінарного показника рівного одиниці;

$p(H2)$ - апіорна імовірність відсутності виявлення внутрішньобанківських ризиків використання ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів;

$p(H1)$ - апіорна імовірність ризикованості використання фінансових операцій ТВСОБ відповідного банку для реалізації схем легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Для визначення оцінки ризиків використання послуг ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму спочатку розрахуємо значення b_k - імовірність події $B_k = 0$, та g_k - імовірність події $B_k = 1$ для кожної ТВСОБ за всіма показниками $k = 1 \div n, n = 20$ формулою:

$$\begin{aligned} g_k &= \frac{\sum B_k}{n}, \\ b_k &= 1 - g_k \end{aligned} \quad (3.2)$$

Після визначення b_k - імовірність події $B_k = 0$, та g_k - імовірність події $B_k = 1$ для кожної ТВСОБ за всіма показниками $k = 1 \div n, n = 18$ розрахуємо параметри λ_k та λ_0 за формулами (3.1), після чого визначимо значення L - інтегрального показника

(зваженої суми) бінарних характеристик V (наявна інформація про стан ТВСОБ виходячи зі значень аналітичних показників) і підставимо в загальну формулу (3.2), що показує величину оцінки ризиків.

На основі отриманої імовірнісної оцінки ризиків (див. табл. А.4) використання послуг ТВСОБ для відмивання кримінальних доходів ($p_B(H1)$) по кожній ТВСОБ визначається рівень ризиків:

- нормальний рівень ризику;
- підвищений рівень ризику;
- високий рівень ризику;
- критичний рівень ризику.

При цьому коридори значень відповідних рівнів ризику формується в залежності від отриманих значень показника ризику після розрахунку меж для відповідного рівня ризику, аналогічно як у випадку з показниками K_1 та K_2 .

Таким чином, можна зробити висновок, що використання імовірнісного (байєсовського) підходу для оцінки внутрішньобанківських ризиків використання ТВСОБ банків для відмивання кримінальних доходів є перспективним методом виявлення прихованих аспектів надання ТВСОБ відповідного банку фінансових операцій в розрізі їх можливого застосування для реалізації схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Дана методика надає можливість провести комплексний якісний моніторинг діяльності ТВСОБ на відміну від експрес-оцінки, на основі якої можна отримати лише попередню інформацію про стан досліджуваних операцій.

ГЛАВА 4. СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНКИ ВНУТРІШНІХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ ТЕРИТОРІАЛЬНО ВІДОКРЕМЛЕНИХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ БАНКІВ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ

Всі економічні явища і процеси, а також показники, які їх характеризують, взаємопов'язані та взаємообумовлені. Так, індикативні показники для оцінки внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів, формуючись за визначених умов, виступають наслідком дії певних показників. В той же час, показники оцінки можливості застосування фінансових операцій банку або його ТВСО для реалізації схем легалізації кримінальних доходів впливають як на інтегральний показник оцінки банківських ризиків в цілому, так і на кожен із фінансових показників зокрема, виступаючи причиною зрушень.

З метою виявлення та дослідження суттєвих взаємозв'язків між основними характеристиками оцінки внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів, а також встановлення впливу окремих факторів на зміну досліджуваного інтегрального показника пропонується розглянути наступні статистичні методи аналізу:

- *регресійний і кореляційний аналіз*, сутність якого полягає у визначенні ступеня впливу досліджуваних факторів на показник, що аналізується, і надає можливість встановити взаємозв'язки між групами змінних, що описують діяльність ТВСОБ, виявити тенденції розвитку складових внутрішнього ризику використання ТВСОБ для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, під впливом відібраних факторів;

- *факторний аналіз*, який полягає у виокремленні системи незалежних змінних, що лежить в основі великого набору взаємопов'язаних величин оцінки внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів;

- *дисперсійний аналіз*, сутність якого полягає у статистичній оцінці наявної залежності результативної ознаки від одного чи декількох факторів і взаємодії між ними.

Дослідження взаємозв'язку індикативних показників для оцінки внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів статистичними методами вимагає визначення результативної та факторних ознак кількісної оцінки даного ризику. Так, результативною ознакою приймається апостеріорна імовірність (оцінка) ризикованості використання фінансових операцій ТВСОБ відповідного банку для реалізації схем легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму при умові отримання даних B (наявної інформація про стан певної ТВСОБ виходячи зі значень аналітичних показників). В якості факторних ознак пропонується розглянути 20 числових характеристик діяльності ТВСОБ банків (див. глава 2).

Виходячи із введених позначень статистична модель, що виражає залежність результативної ознаки від двадцяти пояснюючих змінних – факторів (у вигляді множинної лінійної регресійної моделі), може бути записана у вигляді:

$$p_B(H1) = a_0 + a_1K_1 + a_2K_2 + \dots + a_{20}K_{20} + E \quad (4.1)$$

де a_0, a_1, \dots, a_{20} - параметри моделі;

E – випадкова величина.

Побудова статистичної моделі (4.1) надає можливість на основі параметрів моделі (коефіцієнтів при змінних) провести аналіз сили на напрямку впливу кожного з індикативних показників на загальну кількісну оцінку внутрішнього ризику банку в розрізі його ТВСОБ. Так, на основі отриманого значення параметру a_0 можна стверджувати, що ризик використання ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів буде знаходитись на рівні a_0 , якщо всі індикативні показники приймуть нульові значення. Параметри a_1, \dots, a_{20} показують на скільки відсотків і в

якому напрямку (збільшення чи зменшення) зміниться результативна ознака при зміні кожної із факторних на 1%.

Багатофакторна модель (4.1) з метою досягнення оперативності розрахунків може бути записана у вигляді:

$$p_B(H1) = KA + E \quad (4.2)$$

де $p_B(H1) = \begin{pmatrix} p_B(H1)_1 \\ p_B(H1)_2 \\ \vdots \\ p_B(H1)_n \end{pmatrix}$ - вектор-стовбчик оцінок ризиків використання кожної з n

ТВСОБ для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

$A = \begin{pmatrix} a_0 \\ a_1 \\ \vdots \\ a_p \end{pmatrix}$ - вектор-стовбчик невідомих параметрів регресійної моделі;

K – матриця індикативних показників розмірності $n \cdot (p + 1)$;

E – вектор-стовбчик випадкових величин – помилок.

Для визначення вектору невідомих параметрів використовується метод найменших квадратів (МНК), який полягає у мінімізації суми квадратів залишків:

$$\sum_{i=1}^n \ell_i^2 = \sum_{i=1}^n (p_B(H1)_i - a_0 - a_1 K_{1i} - a_2 K_{2i} - \dots - a_p K_{pi})^2 \quad (4.3)$$

Метод найменших квадратів передбачає розв'язання наступної системи:

$$\left\{ \begin{array}{l}
na_0 + a_1 \sum_{i=1}^n K_{1i} + a_2 \sum_{i=1}^n K_{2i} + \dots + a_p \sum_{i=1}^n K_{pi} = \sum_{i=1}^n p_B(H1)_i \\
a_0 \sum_{i=1}^n K_{1i} + a_1 \sum_{i=1}^n K_{1i}^2 + a_2 \sum_{i=1}^n K_{1i} K_{2i} + \dots + a_p \sum_{i=1}^n K_{1i} K_{pi} = \sum_{i=1}^n K_{1i} p_B(H1)_i \\
a_0 \sum_{i=1}^n K_{2i} + a_1 \sum_{i=1}^n K_{2i} K_{1i} + a_2 \sum_{i=1}^n K_{2i}^2 + \dots + a_p \sum_{i=1}^n K_{2i} K_{pi} = \sum_{i=1}^n K_{2i} p_B(H1)_i \\
\cdots \\
a_0 \sum_{i=1}^n K_{pi} + a_1 \sum_{i=1}^n K_{pi} K_{1i} + a_2 \sum_{i=1}^n K_{pi} K_{2i} + \dots + a_p \sum_{i=1}^n K_{pi}^2 = \sum_{i=1}^n K_{pi} p_B(H1)_i
\end{array} \right. \quad (4.4)$$

У матричному вигляді:

$$\begin{pmatrix}
n & \sum_{i=1}^n K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{2i} & \dots & \sum_{i=1}^n K_{pi} \\
\sum_{i=1}^n K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{1i}^2 & \sum_{i=1}^n K_{1i} K_{2i} & \dots & \sum_{i=1}^n K_{1i} K_{pi} \\
\sum_{i=1}^n K_{2i} & \sum_{i=1}^n K_{2i} K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{2i}^2 & \dots & \sum_{i=1}^n K_{2i} K_{pi} \\
\cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\
\sum_{i=1}^n K_{pi} & \sum_{i=1}^n K_{pi} K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{pi} K_{2i} & \dots & \sum_{i=1}^n K_{pi}^2
\end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} a_0 \\ a_1 \\ a_2 \\ \cdots \\ a_p \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & \dots & 1 \\ K_{11} & K_{12} & K_{13} & \dots & K_{1n} \\ K_{21} & K_{22} & K_{23} & \dots & K_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ K_{p1} & K_{p2} & K_{p3} & \dots & K_{pn} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} p_B(H1)_1 \\ p_B(H1)_2 \\ p_B(H1)_3 \\ \cdots \\ p_B(H1)_n \end{pmatrix} \quad (4.5)$$

У скороченому вигляді можна записати:

$$K' KA = K' p_B(H1) \quad (4.6)$$

Звідси одержуємо рівняння для знаходження невідомих параметрів в матричному вигляді:

$$A = (K' K)^{-1} K' p_B(H1) \quad (4.7)$$

$$\text{де } (K'K) = \begin{pmatrix} n & \sum_{i=1}^n K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{2i} & \dots & \sum_{i=1}^n K_{pi} \\ \sum_{i=1}^n K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{1i}^2 & \sum_{i=1}^n K_{1i}K_{2i} & \dots & \sum_{i=1}^n K_{1i}K_{pi} \\ \sum_{i=1}^n K_{2i} & \sum_{i=1}^n K_{2i}K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{2i}^2 & \dots & \sum_{i=1}^n K_{2i}K_{pi} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sum_{i=1}^n K_{pi} & \sum_{i=1}^n K_{pi}K_{1i} & \sum_{i=1}^n K_{pi}K_{2i} & \dots & \sum_{i=1}^n K_{pi}^2 \end{pmatrix},$$

$$K' p_B(H1) = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & \dots & 1 \\ K_{11} & K_{12} & K_{13} & \dots & K_{1n} \\ K_{21} & K_{22} & K_{23} & \dots & K_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ K_{p1} & K_{p2} & K_{p3} & \dots & K_{pn} \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} p_B(H1)_1 \\ p_B(H1)_2 \\ p_B(H1)_3 \\ \dots \\ p_B(H1)_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \sum_{i=1}^n p_B(H1)_i \\ \sum_{i=1}^n K_{1i} p_B(H1)_i \\ \sum_{i=1}^n K_{2i} p_B(H1)_i \\ \dots \\ \sum_{i=1}^n K_{pi} p_B(H1)_i \end{pmatrix}$$

Розглянуті 20 індикативних показників здійснюють на кількісну оцінку внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів, отриману на основі імовірнісного (байєсовського) підходу, вплив різного ступеня і характеру. Деякі показники (фактори) можуть здійснювати на результативну ознаку вплив, який за кількісною характеристикою виявляється неістотним у порівнянні з впливом інших факторів. З метою спрощення статистичної моделі та уникнення несуттєвих змінних проведемо відсів неістотних факторів. Для цього розрахуємо коефіцієнти парної кореляції між результативною та факторними ознаками за наступною формулою:

$$r_{p_B(H1)K_i} = \frac{\sum p_B(H1) \cdot K_i - \frac{\sum p_B(H1) \cdot \sum K_i}{n}}{\sqrt{\left(\sum p_B(H1)^2 - \frac{(\sum p_B(H1))^2}{n} \right) \left(\sum K_i^2 - \frac{(\sum K_i)^2}{n} \right)}} \quad (4.8)$$

Індикативні показники для оціни внутрішніх ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць для легалізації кримінальних доходів

відображують різні аспекти можливих заходів реалізації за допомогою здійснюваних банком фінансових операцій схем легалізації. Оскільки розглянуті аспекти можуть перетинатися, досліджуючи подібні явища та процеси, тому для підвищення ефективності статистичної моделі необхідно включити в неї лише фактори (змінні), вплив яких не враховує дії інших факторів. Наявність високореляційного зв'язку між двома факторами (явище мультиколінеарності) можна визначити на основі розрахунку парних коефіцієнтів кореляції за наступною формулою:

$$r_{K_i K_j} = \frac{\sum K_i K_j - \frac{\sum K_i \cdot \sum K_j}{n}}{\sqrt{\left(\sum K_i^2 - \frac{(\sum K_i)^2}{n}\right) \left(\sum K_j^2 - \frac{(\sum K_j)^2}{n}\right)}} \quad (4.9)$$

Теоретично вважається, що мультиколінеарність відсутня, якщо коефіцієнти парної кореляції менше 0,85 по модулю.

Таблиця 4.1 – Коефіцієнти парної кореляції між факторними змінними та між результативною і факторними ознаками

	$p_B(H1)$	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
$p_B(H1)$	1,00										
K1	0,09	1,00									
K2	-	-	1,00								
K3	-	-	-	1,00							
K4	-	-	-	-	1,00						
K5	-	-	-	-	-	1,00					
K6	0,16	-0,24	-	-	-	-	1,00				
K7	-0,19	0,20	-	-	-	-	-0,14	1,00			
K8	-0,32	-0,16	-	-	-	-	-0,10	0,11	1,00		
K9	-0,22	0,15	-	-	-	-	0,13	0,14	0,57	1,00	
K10	-0,24	0,17	-	-	-	-	0,08	0,12	0,37	0,52	1,00
K11	-0,07	0,09	-	-	-	-	0,11	0,16	0,46	0,83	0,79
K12	-0,26	-0,14	-	-	-	-	-0,05	0,02	0,05	0,23	0,28
K13	-0,31	0,31	-	-	-	-	-0,19	0,09	-0,18	0,05	0,08
K14	0,14	-0,22	-	-	-	-	0,59	0,08	0,00	0,21	-0,04
K15	-0,15	0,30	-	-	-	-	-0,10	0,09	-0,08	-0,12	-0,20
K16	-0,31	-0,17	-	-	-	-	0,05	0,01	0,19	0,35	0,37
K17	-0,17	0,08	-	-	-	-	0,21	-0,19	-0,05	-0,15	-0,27
K18	-0,21	0,05	-	-	-	-	0,13	-0,12	0,06	-0,09	-0,37

K19	-0,15	0,00	-	-	-	-	0,47	0,04	0,17	0,41	0,25
K20	-0,21	-0,28	-	-	-	-	-0,12	0,10	0,28	-0,09	-0,24

Продовження таблиці 4.1

	<i>K11</i>	<i>K12</i>	<i>K13</i>	<i>K14</i>	<i>K15</i>	<i>K16</i>	<i>K17</i>	<i>K18</i>	<i>K19</i>	<i>K20</i>
$p_B(H1)$										
K1										
K2										
K3										
K4										
K5										
K6										
K7										
K8										
K9										
K10										
K11	1,00									
K12	0,32	1,00								
K13	-0,03	-0,12	1,00							
K14	0,21	0,37	-0,21	1,00						
K15	-0,21	-0,06	0,04	-0,03	1,00					
K16	0,42	0,97	-0,11	0,44	-0,12	1,00				
K17	-0,38	-0,29	0,05	0,06	0,25	-0,31	1,00			
K18	-0,38	-0,39	0,09	-0,06	0,17	-0,37	0,56	1,00		
K19	0,28	-0,07	-0,03	0,23	-0,25	0,04	0,29	0,22	1,00	
K20	-0,21	-0,09	-0,28	-0,01	-0,15	-0,07	0,08	0,20	-0,03	1,00

На прикладі розглянутого банку всі парні коефіцієнти кореляції між факторними ознаками менше 0,85, тому робимо висновок про відсутність мультиколінеарності, тобто різні індикативні показники не містять подібної характеристики досліджуваного явища. На основі аналізу таблиці 4.1 можна стверджувати про слабкі як прямі, так і зворотні зв'язки між результативною змінною та кожною з факторних.

В результаті розрахунків за статистичними даними ТВСОБ одного з розглянутих українських банків одержуємо методом найменших квадратів параметрами регресійної моделі (4.1), зображені в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2 – Параметри статистичної моделі (4.1) та критерії її адекватності і статистичної значимості

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	Нижні 95%	Верхні 95%
$p_B(H1)$ -перетин	0,90	0,09	10,45	0,73	1,07
K1	0,21	0,04	4,83	0,12	0,29
K6	0,18	0,09	2,09	0,01	0,35
K7	-0,27	0,07	-3,81	-0,41	-0,13
K8	0,22	0,10	2,31	0,03	0,41
K9	-0,45	0,22	-2,01	-0,89	0,00
K10	-0,46	0,17	-2,67	-0,81	-0,12
K11	0,24	0,13	1,89	-0,01	0,49
K12	0,09	0,03	2,73	0,02	0,16
K13	0,00	0,00	-2,79	0,00	0,00
K14	0,49	0,18	2,66	0,12	0,86
K15	0,00	0,00	-4,22	0,00	0,00
K16	-0,08	0,02	-3,55	-0,13	-0,04
K17	-0,11	0,04	-2,57	-0,20	-0,02
K18	-0,11	0,04	-2,42	-0,19	-0,02
K19	-0,02	0,04	-0,47	-0,10	0,06
K20	-0,11	0,04	-2,84	-0,19	-0,03

Примітка: жирним шрифтом виділені статистично значимі фактори.

Тепер можемо записати лінійну модель множинної регресії:

$$p_B(H1) = 0,90 + 0,21 \cdot K_1 + 0,18 \cdot K_6 - 0,27 \cdot K_7 + 0,22 \cdot K_8 - 0,45 \cdot K_9 - 0,46 \cdot K_{10} + 0,24 \cdot K_{11} + 0,09 \cdot K_{12} + 0,491 \cdot K_{14} - 0,08 \cdot K_{16} - 0,11 \cdot K_{17} - 0,11 \cdot K_{18} - 0,02 \cdot K_{19} - 0,11 \cdot K_{20}$$

Адекватність побудованої статистичної моделі залежності внутрішньобанківського ризику використання ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів від індикативних показників перевіряється на основі F-критерію Фішера. Критеріями статистичної значимості параметрів моделі виступають t-критерій Стьюдента, нижня та верхня допустимі межі параметрів рівняння регресії. Стандартна похибка за кожним із параметрів показує можливий ступінь відхилення від розрахованих значень. Розглянемо методики розрахунків найважливіших критеріїв якості та адекватності статистичної моделі.

Стандартна похибка регресії визначається за формулою:

$$S = \sqrt{\frac{\sum \ell_i^2}{n-m-1}} \quad (4.10)$$

де ℓ_i - відхилення оцінки ризику, отриманої практично, від розрахованої теоретично на основі використання побудованої статистичної моделі;

n - кількість ТВСОБ розглянутого банку;

m - кількість індикативних показників.

Оцінка суттєвості рівняння регресії проводиться за критерієм Фішера:

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{n-m-1}{m} \quad (4.11)$$

де R^2 – коефіцієнт детермінації.

Якщо, розрахункове значення критерію Фішера перевищує його критичне значення модель можна вважати адекватною.

Коефіцієнт детермінації R^2 (квадрат R – коефіцієнта множинної кореляції) визначається за формулою:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n \ell_i^2}{\sum_{i=1}^n (p_B(H1)_i - p_B(H1)_{cp})^2} \quad (4.12)$$

$$R = \sqrt{R^2}$$

Використовуючи зазначені вище формули для розрахунку критеріїв достовірності статистичної моделі, отримали:

- коефіцієнт кореляції на рівні 0,87, що свідчить про тісний зв'язок між індикативними показниками та загальним рівнем ризику;

- коефіцієнт детермінації на рівні 0,77, що свідчить про високу якість моделі щодо кількісного характеристики практичних даних за структурними одиницями розглянутого банку;

- перевищення F-критерію Фішера над критичним значенням, що підтверджує адекватність побудованого рівняння множинної регресії;

- статистично значимими є лише індикативні показники $K_1, K_6, K_7, K_8, K_{10}, K_{12}, K_{14}, K_{16}, K_{17}, K_{18}, K_{20}$ (див. глава 2), оскільки фактичне значення t-критерію Стьюдента перевищує критичне, а межі допустимих значень параметрів при цих факторах не містять нульового значення.

Таким чином, залежність внутрішньобанківського ризику використання банку з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму від індикативних показників (K_1 - частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу; K_6 - суми переказів за кордон іноземної валюти «з іншою метою», які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту та оплати за імпорт товарів «без ввезення на митну територію України»; K_7 - суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна – бенефіцара різні; K_8 - співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою; K_{10} - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій (долари, євро); K_{12} - частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб (символ 16); K_{14} - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладками фізичних осіб (символ 16); K_{16} - частка видатків по символам 46, 55, 61 на одного "працюючого" клієнта банку ; K_{17} - кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ / ТУ НБУ та / або камерального розгляду відповідних матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років); K_{18} - обсяг штрафів сплачених в якості заходів впливу за виявлені НБУ / ТУ НБУ порушення (за обраний період); K_{20} - кількості випадків, в яких посадову особу банку було визнано винною у

вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП (за обраний період)) має наступний вигляд:

$$p_B(H1) = 0,90 + 0,21 \cdot K_1 + 0,18 \cdot K_6 - 0,27 \cdot K_7 + 0,22 \cdot K_8 - 0,46 \cdot K_{10} + 0,09 \cdot K_{12} + 0,49 \cdot K_{14} - 0,08 \cdot K_{16} - 0,11 \cdot K_{17} - 0,11 \cdot K_{18} - 0,11 \cdot K_{20} \quad (4.13)$$

Неістотними факторами при визначенні оцінки внутрішньобанківського ризику є K2 - частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію УО; K3 - частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторинг; K4 - частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на обіг від загальної кількості надісланих фінансових операцій; K5 - суми операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, і країна переказу, віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон; K9 - середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти (долари, євро); K11 - середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фіз. осіб на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу (долари, євро); K13 - частка видачі готівкових коштів за вкладами фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88; K15 - частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88); K19 - кількість порушень, виявлених службою внутрішнього аудиту банку. Тому їх пропонується вилучити з моделі.

На основі аналізу виявленої залежності (статистичної моделі) (4.13) можна зробити висновок:

- якщо індикативні показники приймають нульові значення, рівень ризику (0,90) є критичним;
- збільшення показників $K_1, K_6, K_8, K_{12}, K_{14}$ на 1% призведе до збільшення рівня ризику на 0,21%, 0,18%, 0,22%, 0,09%, 0,49% відповідно,

причому найбільший негативний вплив обумовлений зростанням частки коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладами фізичних осіб (символ 16);

- збільшення індикаторів $K_7, K_{10}, K_{16}, K_{17}, K_{18}, K_{20}$ на 1% супроводжується позитивною тенденцією, тобто зменшенням рівня внутрішньобанківського ризику на 0,27%, 0,46%, 0,08%, 0,11%, 0,11%, 0,11% відповідно. Слід зазначити, що найбільш впливовим при формуванні даної тенденції виступає середньомісячна сума видачі на одного "працюючого" клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій (долари, євро).

Варто наголосити, що наведений приклад – це лише один із безлічі можливих варіантів. Тобто, в кожному окремому випадку необхідно враховувати можливість різного ступеню впливу факторних ознак на результативну. Таким чином, для найбільш точного аналізу ризику використання ТВСОБ для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму необхідно здійснити статистичне дослідження взаємозв'язку обраних індикативних показників.

Більше того, за умови наявності масиву даних за певний проміжок часу, існує можливість здійснити аналогічне статистичне дослідження для кожного з ТВСОБ і з'ясувати, який показник і в якому регіоні чинить найбільший вплив на відповідний рівень ризику.

Загалом, запропонований підхід дозволяє більш точно визначити перелік базових індикативних показників в кожній окремій структурній одиниці банку, корегуючи його в разі потреби.

ГЛАВА 5. ПЕРЕВІРКА АДЕКВАТНОСТІ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ АБО ЇХ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ БІНАРНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ІМОВІРНІСНОГО (БАЙЄСОВСЬКОГО) ПІДХОДУ

Практичне застосування розроблених чи адаптованих до відповідних умов економіко-математичних моделей, які достовірно описують економічні явища і процеси, має велике значення. Використовуючи економіко-математичну модель, що виступає спрощеним аналогом реального об'єкту, можна провести глибокий аналіз та виявити такі закономірності, які є недоступними при аналітичних (теоретичних) дослідженнях. Так, для оцінки внутрішньобанківських ризиків надання банком або його структурними одиницями послуг, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів або фінансування тероризму, на основі застосування бінарних показників та імовірнісного (байєсовського) підходу було побудовано модель, яка дозволяє кількісно оцінити ступінь можливого ризику, формалізувати управлінські рішення щодо даного ризику.

Використання запропонованої економіко-математичної моделі на практиці вимагає попереднього обґрунтування її адекватності, оскільки може привести до негативних наслідків у випадку недостовірного відображення суттєвих факторів та параметрів функціонування банків. Для оцінки адекватності розробленої моделі з використанням бінарних показників та імовірнісного підходу проведемо ретроспективне порівняння результатів розрахунків, одержаних з використанням статистичної звітності деяких банків. Для цього скористаємося методом апостеріорного аналізу. Так, на основі використання ретроспективного порівняння результатів, одержаних із застосуванням моделі та за традиційними методикам виявлення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів,

можна зробити висновок про придатність економіко-математичної моделі для характеристики рівня ризику.

Придатність моделей до використання залежить від їх відповідності вимогам, які приведені в табл. 5.1.

Таблиця 3.1	
Загальні вимоги до математичних моделей	
Вимоги	Зміст вимог
1. Достовірність	Достатньо точне відображення найбільш суттєвих сторін процесів, що моделюються, та притаманних їм закономірностей.
2. Оперативність	Можливість отримання та практичного застосування результатів моделювання до визначеного терміну або у ритмі роботи органів управління.
3. Можливість контролю результатів	Можливість контролю результатів згідно логіки здорового глузду у зв'язку з помилками в моделі, в її програмі, в початкових даних, в роботі ЕОМ та у зв'язку з можливістю виходу за межі прийнятих гіпотез.
4. Відповідність рівню керівництва	Відповідність по наявності початкової інформації в органі, який виконує моделювання, по ступені деталізації, по точності моделювання, по наочності та формі подачі даних.
5. Системність	Узгодження з іншими моделями за метою, призначенням, показникам та критеріям ефективності, складом факторів, які враховуються, базам даних та інше.
6. Модульність	Організація окремих функцій або груп функцій окремими модулями або блоками алгоритмів з метою підвищення ефективності розробки та супроводження моделей.

Отже, успіх застосування моделей визначається достовірністю, оперативністю, можливістю контролю результатів, відповідністю рівню керівництва, системністю та достовірністю. Результати моделювання також застосовуються тільки в тому випадку, коли вони зрозумілі та легко пояснюються, оскільки в дійсності прийняття рішення не може ґрунтуватись на використанні числових оцінок.

Розглянемо адекватність економіко-математичної моделі оцінки внутрішньобанківських ризиків надання банком послуг, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів або фінансування тероризму, на базі запропонованих вимог.

Критерій достовірності, тобто точність відображення усіх характеристик та закономірностей тих процесів, які моделюються, є прийнятним при оцінці ризиків. Це пояснюється незначними відхиленнями - допускається 10% помилок при введенні початкових даних щодо основних параметрів здійснюваних банком

фінансових операцій в розрізі їх можливого застосування для відмивання кримінальних доходів та 10% помилок при розрахунках проміжних та результативних ознак, що включають 20 індикативних показників; середні значення показників по кожній структурній одиниці банків; нормовані індикативні показники; бінарні показники; проміжні дані при визначенні імовірності оцінки ризиків; остаточну імовірнісну оцінку ризиків на основі отриманих проміжних даних.

Критерій оперативності, тобто можливості вчасного отримання та застосування результатів моделювання при прийнятті управлінських рішень. Вимога оперативності пояснюється автоматизацією розрахунків, а також тим, що в інструментальному засобі Microsoft Excel, де проводиться визначення усіх показників, формули обрахунку введені завчасно. Практика показала, що при введенні даних для обрахунків в модель, подальших обрахунків усіх проміжних та остаточних показників, узагальнення та підготовка отриманих результатів для прийняття управлінських рішень необхідні чотири респонденти, які працюють протягом робочого дня. Дана форма розрахунків здійснюється протягом 4 робочих днів. При забезпеченні автоматизації отримання даних для обрахунків в моделі із форм звітності, які банки подають до Національного банку України: форми №10 «Оборотно-сальдовий баланс банку», форми №527 «Звіт про оборот готівкової іноземної валюти», форми №200 «Звіт про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу», №201 «Звіт про кількість клієнтів банку, що підлягають ідентифікації», №538 «Інформація про купівлю безготівкової іноземної валюти за дорученнями клієнтів банку» та №748 «Звіт про касові обороти банку» тощо, розрахунки можуть здійснюватись протягом 2 робочих днів. Даного часу та отриманої інформації достатньо для прийняття управлінських рішень в процесі нагляду за додержанням комерційними банками вимог відповідного законодавства, що пов'язане з реалізацією вимоги *відповідності рівню керівництва*.

Можливість контролю результатів, тобто особа, яка приймає управлінське рішення, має можливість контролю проміжних та статочних результатів згідно

логіки здорового глузду, що може бути викликано помилками в моделі, в її програмі при обчисленні показників, в початкових даних.

Побудована економік-математична модель оцінки внутрішньобанківських ризиків надання банком послуг, пов'язаних з легалізацією кримінальних доходів або фінансування тероризму, задовольняє вимозі *системності*, тобто узгодженням з іншими методиками і моделями, оскільки дана модель розроблена на основі існуючих методик визначення можливості використання послуг банків або їх структурних одиниць для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Критерій *модульності* також підтверджує адекватність моделі, тобто представлення окремими модулями або блоками (експрес-оцінка та імовірнісна оцінка) з метою підвищення ефективності розробки та супроводження моделей.

Достовірність економіко-математичної моделі підтверджується також подібними результатами з відповідним рівнем деталізації дослідження, отриманими на основі використання експрес-оцінки та імовірнісної оцінки внутрішньобанківського ризику.

Таким чином, можна вважати, що дослідження розробленої моделі оцінки ризиків за такими показниками, як достовірність, оперативність, можливість контролю результатів, відповідність рівню керівництва, системність та достовірність, показують, що вони є **достатніми для прийняття управлінських рішень в процесі здійснення фінансового моніторингу в комерційному банку.**

ГЛАВА 6 СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ВИКОРИСТАННЯ ПОСЛУГ БАНКІВ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Банківський ризик - це насамперед особливий вид діяльності. **Ризик - це не сама невизначеність, а функціонування економічних суб'єктів в умовах невизначеності.** Подібного роду діяльність, у процесі якої банком здійснюється обслуговування клієнтів, тісно пов'язана з ризиками товаровиробників. Особливість банківського ризику, тісно пов'язаного із сутністю банківської діяльності, полягає в тому, що він, відображаючи як процес виробництва, так і обіг суспільного продукту, проявляється й у сфері обміну, у платіжному обороті.

Практика свідчить, що банківські ризики при всьому їх розмаїтті відображають специфіку діяльності кредитної установи, вони виходять із його дії або бездіяльності, затримки, передчасності або помилковості його дій. У будь-якому випадку їх наявність вимагає від банку цілеспрямованої, планомірної діяльності, не розрізненого набору окремих заходів, а певної системи управління ризиком.

Система управління банківськими ризиками — це сукупність прийомів (способів і методів) роботи персоналу банку, що дозволяють забезпечити позитивний фінансовий результат при наявності невизначеності в умовах діяльності, прогнозувати настання ризикової події й вживати заходів до виключення або зниження її негативних наслідків.

Ця система управління може бути описана на основі різних критеріїв. Виходячи з видів банківських ризиків, у цій системі можна виділити блоки управління валютним, кредитним ризиком, ризиком незбалансованої ліквідності, процентним, операційним, втрати прибутковості, а також комплексні блоки, пов'язані з ризиками, що виникають у процесі окремих напрямків діяльності кредитної організації.

Вибір стратегії роботи банку здійснюється на основі вивчення ринку банківських послуг і окремих його сегментів.

На сьогодні не зустрічається досліджень щодо стратегій не лише ризику використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, а й здійснення фінансового моніторингу в банках. Проте, оскільки в даній роботі розглянуто вищезазначений вид ризику, запропоновано його визначення та визначено місце у загальноприйнятій системі банківських ризику, то, на наш погляд, необхідно визначити й стратегії його управління.

В нашому випадку йде мова про специфічний вид ризику, який, по-перше, пов'язаний з усіма іншими видами банківського ризику, а, по-друге, не може бути вимірний виключно в еквіваленті грошових втрат для банку. Крім того, вибір відповідної стратегії, на наш погляд, буде ефективним лише після проведення вимірювання в рівня відповідного ризику в банку.

Саме тому пропонуємо розглянути можливі варіанти стратегій управління даними видом ризику:

1. Максимально можливого уникнення;
2. Лімітування;
3. Страхування.

Стратегія максимально можливого уникнення ризику. Особливість вищезазначеного виду ризику також полягає в тому, що його не можливо повністю уникнути при здійсненні банківської діяльності. Тобто, завжди існуватиме можливість, що відповідна операція «проскочить» через банк чи його структурний підрозділ, оскільки не можливо відмовитись від проведення всіх банківських операцій, а прийняття відповідних рішень щодо підозрілості фінансової операції повністю чи частково ґрунтується на «людському факторі».

Забезпечення максимальної нейтралізації ризику використання послуг банку для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму на основі стратегії максимально можливого уникнення ризику передбачає встановлення жорстких вимог до всіх клієнтів банку щодо максимально можливого обсягу даних, які необхідні при встановленні ділових відносин з ними, та безумовному використанні банком при виникненні відповідних підозр банк права у відмові в обслуговуванні клієнта. Крім того, дана стратегія передбачає повідомлення

Уповноваженого органу про всі сумнівні операції клієнтів, зокрема, за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу. Більше того, банком розробляються та впроваджуються ґрунтовні правила і програми, які включають не лише мінімум необхідних положень. А також на рівні банку впроваджуються суворі санкції до співробітників за порушення існуючого порядку. Варто відзначити, що дана стратегія може бути найбільш ефективною для великих банків із розгалуженою мережею, які потребує існування чітких правил.

Стратегія лімітування ризику, зазвичай, полягає у встановленні відповідних нормативів в процесі розробки політики здійснення фінансового моніторингу в банку. Вона може ґрунтуватись на прийнятті відповідних тактичних рішень за результатами проведеної оцінки. Тобто, при виявленні відповідних проблемних моментів, може прийматися рішення щодо відповідних заходів. Наприклад, при виявленні «високого» чи «критичного» рівня ризику у певному структурному підрозділі банк, зумовленого операціями з готівковими коштами, може бути прийняте рішення про його позачергову перевірку співробітниками головного офісу, або при розгляді відповідних документів можливе прийняття рішення про закриття рахунку відповідному клієнтові тощо. Стратегія лімітування вигідна для банків тим, вони мають змогу оперативно реагувати на виявлені проблеми та забезпечувати негайне прийняття відповідних заходів, і може використовуватись банками незалежно від їх розміру.

Як засвідчує практика, під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх факторів вітчизняні банки обирають в більшості випадків стратегію лімітування. При цьому, для адаптації зазначеної стратегії та її практичної реалізації доцільно використовувати досягнення в галузі інформаційних технологій.

Так, на сьогодні створена і протестована інноваційна розробка вітчизняних спеціалістів, яка дозволяє автоматично здійснювати відповідні розрахунки рівнів відповідного ризику структурних одиниць банків. Дана розробка була реалізована у вигляді програмного забезпечення «RAonML»⁵, в

⁵ Risk assessment on money laundering – (англ.) оцінка ризиків з питань відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом

основу якого покладено вищенаведену методику оцінки ризику. Програма здійснює автоматичну обробку даних, яка включає:

- Розрахунок основних коефіцієнтів;
- Розрахунок бінарних показників та експрес аналіз відповідного ризику;
- Розрахунок ймовірнісного показника відповідного ризику;
- Визначення відповідного коридору значень та встановлення категорії

відповідного ризику.

Стратегія, пов'язана з купівлею страхівки передбачає придбання страхівки на випадок, якщо в результаті здійснення «відмивання» коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму банк понесе певні втрати. Зокрема, якщо до банку будуть застосовані певні санкції, або його репутація постраждає в результаті відповідних дій, що спричинить скорочення депозитних вкладів і призведе до зменшення прибутків тощо.

Слід зазначити, що останню з наведених стратегій на сьогодні не можливо реалізувати на вітчизняному ринку, що зумовлено, в більшій мірі, рівнем розвитку фінансового ринку та ступенем його інтеграції у світовий фінансовий простір.

Вибір відповідної стратегії управління ризиком використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму має здійснюватись із урахуванням специфіки кожного конкретного банку: його розмірів та наявності філійної мережі, пріоритетних напрямків діяльності та стратегії розвитку тощо.

При цьому, найбільш оптимальним, на наш погляд, є поєднання всіх наведених стратегій, що забезпечить їх гнучкість та дієвість. Але сьогодні, найбільший потенціал у вітчизняній банківській справі має стратегія лімітування відповідного ризику через наявність інструменту її реалізації – програми «RAonML», розробленої відповідно до специфіки українського ринку банківських послуг.

ВИСНОВКИ

1. Еволюція у сфері використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму потребує кардинально нових підходів та адекватних інструментів для підвищення ефективності управління внутрішньобанківським ризиком використання послуг банків для легалізації коштів.

2. Проведені дослідження доводять, що послуги банків або їх структурних одиниць, які можуть використовуватись у протиправних цілях, можуть кардинально відрізнятись в залежності від певних факторів, отже, постає необхідність визначати не лише «проблеми» структурні одиниці в банку, а й мати можливість встановити, який з факторів чинить найсуттєвіший вплив на рівень ризику.

3. Описана модель оцінки ризику може бути безпосередньо використана при запровадженні в банках підходу на основі оцінки та управління внутрішньобанківським ризиком у сфері запобігання легалізації коштів.

4. Практичне використання моделі не пов'язане з необхідністю збільшувати витрати банків на збір та обробку первинних даних, оскільки модель побудована з використанням існуючих статистичних форм, які в обов'язковому порядку подаються до Національного банку України в розрізі областей.

5. Перехід комерційних банків до здійснення фінансового моніторингу на основі оцінки ризиків дозволить підвищити дієвість прийнятих на рівні центрального офісу тактичних та стратегічних рішень, зокрема, щодо виявлення певних проблемних питань у регіонах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: за станом на 25 червня 2008 р. [Електронний ресурс].
- Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : закон України за станом на 9 липня 2007 р. - Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>.
3. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України за станом на 16 травня 2008 р. - Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] : закон України за станом на 1 січня 2006 р. - Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>.
5. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 19.03.2003 №124 за станом на 1 січня 2008 р.. - Режим доступа : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1030.1286.0>.
6. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві [Текст] : монографія / Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
7. Івченко І. Ю. Економічні ризики [Текст] : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 60-61.
8. Лук'янова В. В. Економічний ризик [Текст] : навч. посіб. / Лук'янова В. В., Головач Т.В. – К.: Академ-видав., 2007. – 464 с.
9. Моделювання оцінки ризиків використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму [Текст] : монографія / [С. О. Дмитров, О. В.

- Меренкова, Л. Г. Левченко, Т. А. Медвідь] ; під заг. редакцією О. М. Бережного. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 75 с.
10. Система оцінки ризиків [Електронний ресурс] / методичні вказівки з інспектування банків Правління НБУ. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5669.1&nobreak=1>.
11. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework [Electronic resource] : Basle Committee on Banking Supervision. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf?noframes=1>.
12. Core Principles for Effective Banking Supervision [Electronic resource] : Basle Committee on Banking Supervision. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs30a.pdf?noframes=1>.
13. Guidance for Money Service Businesses - Risk-Based Approach [Електронний ресурс] : FATF, Luly 2009 - Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/45/1/43249256.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Розрахунок фінансових показників з урахуванням нормалізації абсолютних показників

Назва структурного підрозділу	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ	0,8	0,0	1,0	0,1	0,5	0,3	1,2	0,4	235,6	0,0	1,1	0,7	0,4	0,1	0,1	0,0	0,8	0,0	1,0	0,00
ВІННИЦЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,7	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ВОЛИНСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ДНІПРО-ПЕТРОВСЬКА	0,6	0,0	1,0	0,1	0,5	0,5	1,3	0,7	141,6	0,0	0,2	2,1	0,1	1,0	1,0	0,0	0,6	0,0	1,0	0,00
ДОНЕЦЬКА	0,0	0,0	1,0	0,8	0,5	0,5	1,4	0,4	464,2	0,0	2,4	1,8	0,1	1,0	0,1	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ЖИТОМИРСЬКА	1,0	0,0	1,0	0,0	0,3	0,6	0,7	0,2	9 461,4	0,0	0,0	1,2	1,0	1,0	0,2	0,0	1,0	0,0	1,0	0,00
ЗАКАРПАТСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,4	0,1	0,7	0,2	8 076,7	0,0	0,0	0,4	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ЗАПОРІЗЬКА	0,6	0,0	1,0	0,1	0,3	0,4	0,7	0,6	537,6	0,0	4,2	1,3	1,0	1,0	1,0	0,0	0,6	0,0	1,0	0,00
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,2	0,2	0,6	0,6	28,6	0,0	1,0	1,7	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	1,00
КИЇВСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,9	5 166,6	0,0	3,0	3,3	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
КІРОВОГРАДСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,3	0,3	0,3	0,6	0,4	882,7	0,0	0,2	1,8	1,0	1,0	0,1	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ЛУГАНСЬКА	0,7	0,0	1,0	0,2	0,4	0,6	1,1	0,7	5 560,0	0,0	0,0	3,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,7	0,0	1,0	0,00
ЛЬВІВСЬКА	0,8	0,0	1,0	0,1	0,4	0,3	0,9	0,4	1 939,5	0,0	122,2	0,9	1,0	1,0	0,0	0,0	0,8	0,0	1,0	0,00
МИКОЛАЇВСЬКА	0,8	0,0	1,0	0,2	0,1	0,3	0,3	0,6	1 387,0	0,0	93,9	1,6	1,0	1,0	0,1	0,0	0,8	0,0	1,0	0,00
ОДЕСЬКА	0,1	0,0	1,0	1,1	0,6	0,5	1,0	0,3	3,3	0,0	0,2	3,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,1	0,0	1,0	1,00
ПОЛТАВСЬКА	1,0	0,0	1,0	0,0	0,1	0,3	0,5	0,5	1 549,2	0,0	0,2	1,2	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,00
РІВНЕНСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,1	0,1	0,2	0,6	0,7	2 289,4	0,0	0,0	0,8	1,0	1,0	0,1	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
СУМСЬКА	1,0	0,0	1,0	0,0	0,2	0,1	0,4	0,6	2 328,8	0,0	2,2	1,2	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,00
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,3	0,8	996,3	0,0	0,0	1,8	1,0	1,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00
ХАРКІВСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,2	0,4	0,6	1,3	14,3	4,3	0,3	0,1	22,4	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ХЕРСОНСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,2	1,0	0,0	0,0	1,0	1,00
ХМЕЛЬНИЦЬКА	1,0	0,0	1,0	0,0	0,2	0,3	0,6	0,7	1 679,0	0,0	0,0	1,1	1,0	1,0	0,2	0,0	1,0	0,0	1,0	0,00
ЧЕРКАСЬКА	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,2	0,0	0,0	0,0	1,0	0,00
ЧЕРНІВЕЦЬКА	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	2 398,1	0,0	156,3	0,0	1,0	1,0	0,1	0,0	0,5	0,0	1,0	0,00
ЧЕРНІГІВСЬКА	0,0	1,0	0,7	0,0	0,3	0,5	0,7	0,8	3,4	0,0	0,0	2,7	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,7	0,00
КИЇВ	0,1	0,0	1,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,7	1,2	0,1	0,2	0,1	1,0	1,0	0,0	1,0	0,1	0,0	1,0	1,00
СЕВАСТОПОЛЬ	0,0	1,0	1,0	0,1	0,4	0,2	1,0	0,2	0,4	0,6	1,1	3,2	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,00

Таблиця А.2 – Середні значення показників за всіма показниками

Показник	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
Середнє значення	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,0	0,1	0,2	0,3	0,6	1,0	1671,7	0,0	14,4	2,2	0,7	0,8	0,3	0,1

Таблиця А.3 – Розрахунок бінарних показників

Назва структурного підрозділу	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ВІННИЦЬКА	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ВОЛИНСЬКА	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0
ДОНЕЦЬКА	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
ЖИТОМИРСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0
ЗАКАРПАТСЬКА	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	1	1	0
ЗАПОРІЗЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
КИЇВСЬКА	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0
КІРОВОГРАДСЬКА	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0
ЛУГАНСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0
ЛЬВІВСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	0	0
МИКОЛАЇВСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0
ОДЕСЬКА	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1
ПОЛТАВСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0
РІВНЕНСЬКА	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0
СУМСЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
ХАРКІВСЬКА	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0
ХЕРСОНСЬКА	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1
ХМЕЛЬНИЦЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0
ЧЕРКАСЬКА	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
ЧЕРНІВЕЦЬКА	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0
ЧЕРНІГІВСЬКА	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0
КИЇВ	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1
СЕВАСТОПОЛЬ	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1	0

Таблиця А.4 - Розрахунок значення b_k - імовірність події $B_k = 0$, та g_k - імовірність події $B_k = 1$ за всіма показниками $k = 1 \div n, n = 18$. Розрахунок значення L інтегрального показника (зваженої суми) бінарних характеристик B і величину імовірнісної оцінки ризиків $p_B(H1)$ використання послуг банків або їх структурних одиниць з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму

	b	g	$\ln(1-b)/(1-g)$	λ_i	Li	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20		ρ	
АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ	0,4	0,6	0,4	-0,8	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,8	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,75
ВІННИЦЬКА	0,5	0,6	0,2	-0,4	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,4	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,69
ВОЛИНСЬКА	0,6	0,4	-0,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,52
ДНІПРО-ПЕТРОВСЬКА	0,7	0,3	-0,8	1,7	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	0,0	1,7	1,7	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	1,7	0,0	0,6	0,35
ДОНЕЦЬКА	0,8	0,3	-1,1	2,2	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	0,8	0,30
ЖИТОМИРСЬКА	0,8	0,2	-1,4	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	0,0	2,8	2,8	2,8	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	0,0	0,0	1,1	0,21
ЗАКАРПАТСЬКА	0,8	0,2	-1,4	2,8	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	0,0	2,8	0,0	2,8	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	2,8	0,0	1,1	0,21
ЗАПОРІЗЬКА	0,8	0,3	-1,1	2,2	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	2,2	2,2	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	2,2	2,2	0,0	0,9	0,26
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	0,8	0,3	-1,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	2,2	0,8	0,30
КИЇВСЬКА	0,8	0,2	-1,4	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	0,0	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	0,0	0,0	2,8	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	1,1	0,21
КІРОВОГРАДСЬКА	0,8	0,2	-1,4	2,8	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	1,1	0,21
ЛУГАНСЬКА	0,9	0,2	-1,7	3,5	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	0,0	3,5	0,0	0,0	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4	0,16
ЛЬВІВСЬКА	0,8	0,3	-1,1	2,2	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	2,2	2,2	2,2	0,0	2,2	0,0	2,2	0,0	2,2	2,2	0,0	0,0	0,0	1,0	0,24
МИКОЛАЇВСЬКА	0,8	0,2	-1,4	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	0,0	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,8	0,28
ОДЕСЬКА	0,8	0,2	-1,4	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	1,4	0,16
ПОЛТАВСЬКА	0,7	0,3	-0,8	1,7	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	0,0	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	1,7	1,7	0,0	0,5	0,38
РІВНЕНСЬКА	0,6	0,4	-0,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	0,8	0,8	0,0	0,0	0,0	0,3	0,46
СУМСЬКА	0,4	0,7	0,6	-1,2	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,2	0,82	
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	0,6	0,4	-0,4	0,8	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,8	0,0	0,0	0,0	0,1	0,56
ХАРКІВСЬКА	0,9	0,2	-1,7	3,5	0,0	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	0,0	3,5	0,0	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,6	0,13
ХЕРСОНСЬКА	0,8	0,3	-1,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	2,2	0,0	2,2	0,9	0,26	
ХМЕЛЬНИЦЬКА	0,7	0,3	-0,8	1,7	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	0,0	0,0	1,7	1,7	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0	1,7	1,7	0,0	0,0	0,6	0,35	
ЧЕРКАСЬКА	0,7	0,4	-0,6	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	1,2	0,0	0,0	0,4	0,41	
ЧЕРНІВЕЦЬКА	0,8	0,3	-1,1	2,2	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	2,2	0,0	2,2	2,2	0,0	0,0	0,7	0,33	
ЧЕРНІГІВСЬКА	0,7	0,3	-0,8	1,7	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0	1,7	0,0	0,0	1,7	1,7	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	1,7	1,7	1,7	0,0	0,8	0,30	
КИЇВ	0,8	0,3	-1,1	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	0,0	2,2	2,2	0,0	2,2	0,5	0,37	
СЕВАСТОПОЛЬ	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,64

